

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE TASARRUF POLİTİKASI:
HALKIN BİLİNÇLENDİRİLMESİ (1923-1938)**

Aysun ÜLGEZEN

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü Yüksek Lisans Programı**

İstanbul, 2021

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**CUMHURİYET DÖNEMİNDE TASARRUF POLİTİKASI: HALKIN
BİLİNÇLENDİRİLMESİ (1923-1938)**

Aysun ÜLGEZEN

**Danışman
Prof. Dr. Bülent Bakar**

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İSTANBUL, 2021

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışmada alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım. Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

05 / 04 / 2021

Aysun Ülgezen

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR.....	v
TABLolar	vi
ÖNSÖZ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT.....	x
GİRİŞ	1
TASARRUF KAVRAMI.....	3
Tasarrufun Tanımı	3
Tasarrufun Önemi	4
Tasarruf Çeşitleri	7
BİRİNCİ BÖLÜM	9
OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYETE TASARRUF SORUNU.....	9
1.1. Cumhuriyet Öncesi Osmanlı Devleti Ekonomik Mirası.....	9
1.2. Tasarruf Oluşumu Açısından Osmanlı Devleti İktisadi Düşüncesi	14
1.3. Osmanlı Devleti'nde Tasarruf Artışına İzin Vermeyen Sebepler.....	17
1.4. Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerli Malı ve Milli İktisat Konusundaki Faaliyetler	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	28
1923-1939 ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ VE TASARRUF POLİTİKALARI.....	28
2.1. 1923-1929 Arası Türkiye'nin İktisadi Politikası ve Milli İktisat Düşüncesi	28
2.1.1. İzmir İktisat Kongresi	31
2.1.2. Lozan Barış Anlaşmasının Ekonomik Hükümleri	35
2.1.3. 1923-1929 Dönemi İktisadi Liberal Ekonomi Uygulamaları	38
2.1.4. Milli Paranın Korunması Üzerinden Yapılan Değerlendirmeler	41
2.1.5. Devletçilik Politikasındaki Gelişmeler	44

2.1.6. Tarım ve Sanayi Alanına Yönelik Gelişmeler	45
2.2. 1923-1929 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Kavramı	47
2.3. 1929-1939 Arası Türkiye'nin İktisat Politikası, Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye	48
2.3.1. 1929 Krizinin Sektörler Açısından Etkileri	50
2.3.2. 1929 Ekonomik Krizi Karşısında Alınan Tedbirler	52
2.3.2.1. Devletçilik ve Nedenleri	52
2.3.2.2. Kriz ve Dış Ticaret Açığı	53
2.3.2.3. Para Kambiyo ve Dış Ticaret Rejiminde Reformlar	54
2.3.2.4. İş Kanunu Tasarısı ve İş Kanunu	54
2.3.2.5. Sanayileşme Planları ve Sümerbank	55
2.3.2.5.1. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları	55
2.3.2.5.2. Sümerbank	56
2.3.2.6. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Kurulması	57
2.4.1929-1939 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Tasarruflar	57
2.5. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tasarruf Politikaları ve Kumbaralar	58
2.5.1. Kumbaralar	60
2.6. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halka Tasarruf Bilinci ve Yerli Malı Kullanım Alışkanlığının Kazandırılması	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 64

HALKIN BİLİNÇLENDİRİLMESİ VE TASARRUF POLİTİKALARIYLA İLGİLİ MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ VE DİĞER GELİŞMELER..... 64

3.1. Kuruluşu ve Amacı	64
3.2. Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti	68
3.3. Cemiyet'in Faaliyetleri ve Halkın Bilinçlendirilmesi	70
3.3.1. Halkı Tasarrufa Alıştırması Politikası	70
3.3.2. Yerli Malının Miktarını ve Kullanımını Artırma Faaliyetleri.....	72
3.3.3. Tasarruf Haftası Etkinlikleri	77
3.4. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Kutlamaları ve Düzenlenen Faaliyetler	80
3.4.1. Birinci Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Kutlaması	80
3.4.2. 1931-1939 Dönemi Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Kutlamaları.....	81
3.4.2.1. Hafta İçerisinde Yapılan Faaliyetler	83
3.4.2.2. Vitrin Yarışmaları	85

3.4.2.3. Eğitim ve Kültür Kurumlarında Düzenlenen Etkinlikler.....	86
3.4.2.4. Diğer Etkinlikler	87
3.4.3. Yerli Malı Etkinliklerinin Edebiyata Yansıması.....	87
3.5. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin Düzenlediği Kongreler.....	88
3.5.1. Sanayi Kongresi	88
3.5.2. Ziraat Kongresi	90
3.6. Cemiyetin Katıldığı Uluslararası Sergiler.....	92
3.6.1. Milli Sanayi ve Numune Sergisi	92
3.6.2. Ziraat Teknik Sergisi.....	92
3.6.3. Diğer Sergiler.....	93
3.7. Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yayınlarında (1923-1939) Tasarruf Bilinci Oluşturma Gayretleri	94
3.8 Tasarruf Bilinci Oluşturmada Kadınların Rolü.....	96
 SONUÇ	 99
EKLER.....	102
KAYNAKLAR	132
ÖZ GEÇMİŞ	146

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı
CCA	: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
çev.	: Çevirmen
Der.	: Derleyen
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı
s.	: Sayfa
s.y.	: Sayfa Yok
TBMM ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC RG	: Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi

TABLÖLER

Tablo 1.1. Osmanlı Devleti Ekonomik Sisteminde Toplumda Bulunan Özellikler	14
Tablo 1.2. Osmanlı Devleti'nde 1915 İtibariyle Büyük İmalat Sanayinin Dağılımı	17
Tablo 1.3. Osmanlı Devleti'nde Tasarruf Artışına İzin Vermeyen Sebepler	17
Tablo 2.1. 1923-1929 Dönemi Yatırım ve Tasarruf Oranları	30
Tablo 2.2. Lozan'da Ele Alınan Ekonomiye İlişkin Hususlar	36
Tablo 2.3. 1924-1929 Yılları Arasında Bankacılık Sektörünün Durumu	43
Tablo 2.4. 1924-1929 Yılları Arasında Altın ve Döviz Kurları	43
Tablo 2.5. 1926-1929 Yılları Arasında Türkiye İthalat ve İhracat	45
Tablo 2.6. 1930-1939 Dönemi Yatırım ve Tasarruf Oranları(Milyon TL).....	51
Tablo 2.7. 1930-1939 Dönemi Yatırım ve Tasarruf Oranları	51
Tablo 2.8. 1928-1931 Arası Dış Ticaret Değişimi.....	53
Tablo 2.9: 1923-1939 Yılları Arasında Dış Ticaret Değişimi	58
Tablo 3.1. 1929-1939 Arası Banka Mevduatları ve Mudi Sayısı	72

ÖNSÖZ

Yapmış olduğumuz tez çalışmamızda tercih ettiğimiz konuya yönelik olarak çok sayıda kaynak olduğunu gördük ancak bu kaynakların genellikle sınırlı konu başlıklarına yönelmiş olduğunu fark ettik. Daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak Atatürk dönemi tasarruf politikalarını ve bilinçlendirme çalışmalarını ana hatlarıyla tek çalışmada sunmayı amaçladık. Tasarruf çalışmaları birbirinden farklı alanlarda yürütüldüğü için konunun sınırlarını doğru belirlemeye ve temel amacımız olan “Halkın Bilinçlendirilmesi” unsuruna ağırlık vermeye özen gösterdik. Konumuzun içeriği iktisadi alanı da kapsadığı için eserimizin daha anlaşılır olabilmesi maksadıyla bu alandaki kavram ve çalışmalara da yer vermeye gayret ettik.

Bu çalışmada birinci bölümde kavramsal anlamda tasarruf ve tasarrufun iktisadi sistem açısından önemi ile hane halkı dâhil tasarruf kapsamı açıklanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde yeni olmasına rağmen Osmanlı Devleti’nin temelleri üzerine kurulmuş bir ülkenin devraldığı iktisadi manzara ve kısmen de siyasi durum ele alındı.

İkinci bölümde Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte yapılan iktisadi atılımlar tasarruf çerçevesinde incelenmiştir. Bu bölümde dünyayı ekonomik açıdan derinden etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve etkilerini ayrıca inceledik. Ekonomik Krizin etkilerinin daha sağlıklı ortaya koyulabilmesi maksadıyla 1923-1929 yılları arası ekonomik görünüm ile 1929-1939 yılları arasındaki ekonomik görünümü ayrı olarak inceledik.

İkinci bölümde ayrıca ekonomik krizin etkilerine karşı alınan tedbirler ile yansımalarını günümüzde de yaşadığımız ve Cumhuriyet tarihi ilerlemesinin en büyük dayanağı olan özellikle Birinci Sanayileşme Planı ele alınmıştır. 1929 krizinden sonra daha net ortaya çıkan tasarruf ve milli paraya değer kazandırma ihtiyacına yönelik yapılan politika ve faaliyetler incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye Cumhuriyeti’nin tasarruf ve yerli malı kullanılmasına yönelik organizasyonun omurgası olan ve ekonomik krizin hemen ardından kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti incelenmiştir. Bir devlet politikası olarak kurulan ancak özerk yapıdaki cemiyet, okullardan-halkevlerine, büyük şehirlerden-köylere, yurt içi faaliyetlerden-yurt dışı sergilere kadar uzanan faaliyetlerini tasarruf bilincini aşılama ve yerli malının değerini yüceltmek için milli

dava seviyesinde yürütmüştür. Cemiyetin koordine ettiği kongre, sergi ve diğer faaliyetlerin incelenmesi sonucunda çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış, öncelikle arşiv kayıtlarından istifade edilmiştir. Ulaşılan kayıtlar arasında tespit edilen gazete ve yayın haberlerinden faydalanılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, çalışma süresince yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, ihtiyacım olan her zaman bana değerli vaktini ayıran ve beni daima olumlu yönde teşvik eden saygıdeğer danışman hocam Prof. Bülent Bakar’a teşekkürü borç bilirim.

Hayatımın her anında, koşullar ne olursa olsun arkamda duran kendi aileme ve çalışmam sırasında her daim büyük fedakârlıklar gösteren eşime ailesine teşekkür eder bu tezi onlara ithaf ederim.

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TASARRUF POLİTİKASI: HALKIN BİLİNÇLENDİRİLMESİ (1923-1939)

Osmanlı Devleti'nin son iki yüz yılında yaşadığı olumsuz siyasi, askeri ve sosyal olayların sonucunda bozulan ekonomik sistem, Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı döneminde uygulanan savaş ekonomisi sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmıştır. Çok geniş çapta etkilenen ekonomik sistemi, sınırlı imkân ve zamanda onararak ayağa kaldırmak çok zor bir iştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kuruluşunun ardından 1923 yılından itibaren iktisat konusuna önem vermiş ve gayretlerini öncelikle kalkınmayı sağlayacak sürdürülebilir bağımsız bir ekonomik sistem oluşturmaya odaklanmıştır.

Bu kapsamda kendine has Devletçilik politikası ile yerli sermayeyi artırmak, milli sanayi ve üretimi canlandırmaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu politikaların yanında halkı tasarruf ve yerli malı tüketimi kapsamında bilinçlendirmek üzere çalışmalar yapıldı.

Üç ana bölümden oluşan çalışma, ağır dönemlerden geçen Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni baştan bir ekonomik sistem oluşturmada, tasarruf ve yerleşme kavramları ve uygulamalarının etkilerini incelemektedir. İncelemede, giriş bölümünde tasarruf kavramı ve önemi açıklanmış, birinci bölümde Osmanlı Devleti'nin son döneme ait ekonomik durumu ve tasarruf çalışmaları, ikinci bölümde Cumhuriyet'in ilk yılları ve 1929 ekonomik buhranı kapsamında tasarruf faaliyetleri incelenmiş, üçüncü bölümde ise halkın tasarruf konusunda bilinçlendirmesi ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Yerli Malı, Ekonomi, Kriz

ABSTRACT

SAVING POLICY IN THE REPUBLICAN PERIOD: AWARENESS OF THE PUBLIC (1923-1939)

The deteriorating economic system, in the last two hundred years of the Ottoman Empire lived unfavorable political, military and social events, remained in the First World War and the War of Independence of the Republic of Turkey inherited after the implementation period of the war economy. It is a very difficult task to repair such a wide-ranging economic system with limited possibilities and time.

The Republic of Turkey, then the organization has given attention to this issue since 1923, and to ensure development and has focused its efforts on creating sustainable an independent economic

In this context, to increase domestic capital with its own Etatism policy, It has implemented policies to revive national industry and production, and to raise awareness of the public within the scope of savings and consumption of domestic goods.

The work consists of three main parts, rebuild an economic system in the Republic of Turkey from the last heavy periods, savings and domestication concept and examines the impact of applications. In the introduction part of the review, the concept of saving and its importance are explained, in the first part, the economic situation of the Ottoman Empire and savings studies in the last period, in the second part, the first years of the Republic and savings activities within the scope of the 1929 economic crisis are examined, in the third part, public awareness of saving and National Economy and Savings Association activities were mentioned.

Key Words: Savings, Domestic Goods, Economy, Crisis.

GİRİŞ

18. yy'dan itibaren siyasi ve politik bakımdan zor bir dönem yaşayan Osmanlı Devleti, siyasi istikrarsızlığın sonucuyla iktisadi açıdan da sorunlar yaşamıştır. Osmanlı Devleti, Sanayi devriminin gereklerini kavrayamamış ya da farkına vardığında ihtiyaç duyulan hamleleri yapmak için çok geç kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rus-Kırım Harbi ve Balkan Savaşları siyasi, askeri ve iktisadi açıdan en zayıf olduğu dönemde gerçekleşmiş ve sonuçları ağır olmuştur. Siyasi ve askeri alanda yaşanan bu sorunların yanında ülkenin iç karışıklıkları ve ekonomik anlamda kötü yönetilmesi Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin sonunu getirdi.

Tarım ve tarım ürünlerinin vergilendirilmesine dayalı bir ekonomik sistemi bulunan Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin kontrolündeki ticarethanelerin dışında bir üretim sektörü gelişmemiştir. Tarımın geleneksel yöntemler ile yapılması, çağına göre modern cihaz ve aletler ile yapılan batıdaki ürünlere göre rekoltelerin düşük olması ve ulaştırma sıkıntıları nedeniyle, tarımın ekonomiye sağladığı faydada azalma yaşanmıştır. Ayrıca kapitülasyonlar gibi dış piyasa ile haksız rekabet şartları, durumu daha da kötüye götürmüştür.

1914 yılında kapitülasyonlar kaldırılmış ve gümrük vergileri yükseltilmiştir. Üretimi artırmak için bir kısım uygulamalar yapılmış olmasına rağmen savaş şartlarında sonuç elde edilemedi.

Milli Mücadele sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, ele alınması gereken konuların en başında milli kalkınma ve temelinde yatan iktisadi sistem gelmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kalkınmanın gereklerinden birisi olan sermaye, üretim sektöründe yaşanan sorunlar ve tasarruf sahibi insanların Avrupa ürünlerine olan düşkünlükleri nedeniyle ülke dışına çıkmaktadır. Sermayenin ülkede tutulması ve ülkenin ihtiyacı olan yatırımlarda kullanılması için tasarrufun devlet politikası ve milli bir dava olması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.¹

¹ Doğan Duman, "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 1992, s. 127.

İktisadi anlamda gelirlerin ihtiyaçları karşıladıktan sonra yatırım maksatlı kullanılabilir kısımlarını ifade eden tasarruf özellikle gelişme çabası içerisinde olan ülkeler için sermayenin ana kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Sermaye birikimini sağlayacak tasarruf, sosyal ve ekonomik bakış açısı ile en küçük birlik olan aileden, devletin tüm unsurlarını içeren organizasyona kadar her kademedede başarılı ve planlı bir şekilde yapılması ile sonuca ulaştıracak bir faktör olabilecektir.

Tasarruf ve sermaye birikimi bilincine sahip olan geç Türkiye Cumhuriyeti savaş ekonomisinden yeni çıkmış olması, yerli sermaye ve sanayinin yerleşmemiş olması gibi sebeplerle, kuruluşunun ilk yıllarında birikim yapmaktan çok ithalat ve ihracat arasında oluşan cari açığı azaltmaya ve Türk Lirası'nın değerini korumaya yönelik çalışmalar yaptı. Geçen süre zarfında altyapı ve yasal ihtiyaçlar bakımından sektörlerin ihtiyaçlarını belirlemek ve atılacak adımların alanlarla uyumlu bir şekilde atılması için faaliyetlerini sürdürdü. İzmir İktisat Kongresi bu girişimlerin sahaya yansıyan ilk göstergesi olarak ifade edilebilir. Ayrıca Teşvik-i Sanayi Yasası'nın çıkarılması, Demiryollarının devletleştirilmesi ile İş Bankası ve Türkiye Sınai Bankasının kurulması diğer gelişmelerdir.

Yeni bir ülkenin kalkınma serüveninde, tasarruf ve milli üretimin etkileri ile tasarrufun milli sermaye oluşturmaya nasıl bir etki yaptığı ve tasarruf bilincinin halka aktarılması süreçleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

TASARRUF KAVRAMI

Tasarrufun Tanımı

Farklı parametrelerden yola çıkarak tasarruf kavramının değişik yönlerini ele alan tanımlar yapmak mümkün olmakla beraber, herkesin üzerinde mutabık kaldığı, konunun tüm yönlerini kapsayan bir tanım yapmak oldukça zordur. Çok temel bir yaklaşımla tasarruf bireylerin sahip olduğu gelirlerin tüketim maksadıyla kullanılmayan bölümü şeklinde ifade edilmektedir.² Gelirin kullanılmayan bölümü bireyler bakımından değerlendirilecek olursa, gelirlerden vergilerin ve ardından tüketim giderlerinin çıkarılması ile kalan bölümünü ifade etmektedir.

Tasarruf kavramı gündeme geldiğinde zihinde canlanan ilk tanım, kaynakların tamamını tüketmemek ve belirli bir bölümünü farklı nedenlerle ayırmaktır. Ancak, ekonomik açıdan bu kavram, birçok değişik tanımla bünyesinde barındırmaktadır. Kişilerin, ilerisi için ya da satın almayı arzu ettikleri bir mal/ürün ya da üstünden gelir kazanmak maksadıyla kenara ayırdıkları her çeşit parasal değer tasarruf şeklinde ele alınmaktadır.

Ekonomi çevrelerinde üzerinde en çok durulan ve tartışılan konuların başında gelen tasarruf kavramı, geleneksel iktisatta “sermaye birikiminin kaynağı”, neo-klasik ve Keynesyen iktisatta ise “tasarruf-yatırım münasebeti” çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu noktadan hareketle tasarruf seviyesi aynı şekilde yatırım seviyesini tespit etmektedir. Bu nedenle, gelişmek için yatırım, yatırım için ise tasarruf zaruridir.³

Her ekonomistin bu kavramı kendi bakış açısı çerçevesinde değerlendirmiş olmasına karşın iktisat alanının en önde gelen ismi ve atası sayılan A. Smith tasarrufun “özel nitelikte sadece bir masraftan ibaret” olduğunu ifade etmiştir. Smith her tasarrufun nihayetinde tüketileceğini belirtmiştir. C. Rist ise, Smith’in açıklamasında birtakım değişiklikler yaparak “bütün tasarruflar sarf edilmiştir” yaklaşımını ortaya koymuştur. Rist

² Erol Manisalı, *İktisada Giriş*, İstanbul, 1980, s. 36.

³ Ömer Faruk Çolak ve Harun Öztürkler, “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hane Halkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”, 2012, www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/colak.pdf. (erişim tarihi 14.04.2020).

tasarruf yaklaşımını masraf olarak ele almış, ancak zenginliği arttıran, ötelenmiş ve manası değiştirilmiş bir masraf olarak değerlendirilmiştir.⁴

Ortaya konan bütün açıklamalardan özetle tasarruf kavramı; gelirin, mal ve ürün elde etmek maksadıyla kullanılmayan, müteakip dönemlerde farklı nedenlerle istifade etmek maksadıyla ayrılmasını ve birikim yapılmasını ifade etmektedir.

Tasarrufun Önemi

Tasarruf kavramı, tarihi süreç içerisinde iktisadın kurucusu olarak kabul edilen Smith'den, Keynes'e ve çağdaş büyüme kuramının temsilcisi konumundaki H. Domar'a kadar her zaman sermaye oluşumu probleminin ana konusunu teşkil etmiştir.⁵

İnsanları tasarrufa iten nedenler değişiklik arz etse de tasarruf konusunun ehemmiyeti üstünde her zaman mutabık kalınmıştır. Tasarruflar, kişiler ve kurum/kuruluşlar açısından olduğu kadar ülkeler açısından da ehemmiyet arz etmektedir. Kişiler bakımından gelir düzeyine bağlı olarak tasarrufların boyutu ve ehemmiyeti farklılık gösterdiği şekilde benzer durum ülkeler açısından da geçerlidir. Bir ülkenin toplam tasarrufu, kişisel, kurumsal tasarrufları ile beraber kamusal tasarruflarının tamamından meydana gelmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından tasarruf konusu farklı ve önemli bir konuma sahiptir.⁶

Ekonomilerin yeni sermaye meydana getirme miktarını tespit eden hâlihazırdaki tasarruf durumu, makro bakımdan önemli bir unsur şeklinde düşünülmektedir.⁷ Gelişmekte olan devletlerin, çağdaş uygarlık ve refah düzeyine erişebilmesi maksadıyla yurtiçi sermaye durumu öne çıkmaktadır. Bu ülkelerin ilerleyebilmesi maksadıyla ekonomik açıdan devam ettirilebilir bir ekonomik büyüme oranı elde etmeleri gerekmektedir. Yeterli tasarrufun bulunamaması halinde dış borç ve bağımlılık yükselmekte ve bu durum da ülke ekonomisinin kırılgan ve yaşanabilecek olumsuz olaylar karşısında savunmasız kalmasına

⁴ Charles Rist, *Tasarruf Teorisi*, çev. Bedri Gürsoy, Paris, 1921, s.174.

⁵ Mahmut İnan, "Türkiye'de 1980 Sonrasında Uygulanan Tasarruf Politikaları ve Tasarrufların Yatırıma Dönüştürülmesinde Vergi Sisteminin Etkisi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, 2007, s.15.

⁶ Murat Çetin, "Türkiye'nin Tasarruf Sorunu", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.24.

⁷ Ercan Sancak ve Nedret Demirci, "Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/2, Eylül 2012, s.164.

sebeptir. Tasarruf yetersizliği konusu Türkiye açısından cumhuriyetin kurulduğu dönemden itibaren önemli problemler arasında yer almıştır. Söz konusu durum özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan sosyo-ekonomik problemler nedeniyle önem arz etmiş ve hükümet programlarında yerini alan bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.⁸

Bireyin gereksinimleri sonsuz, ancak bu gereksinimleri karşılayacak kaynaklar ise kısıtlıdır. İktisat da bu ikili arasındaki dengeyi tesis etmek maksadıyla meydana gelmiştir. Bireylerin bu arzu ve gereksinimleri, tüketim anlayışını gün yüzüne çıkarmıştır. Bireyler yaşamlarını devam ettirirken dahi en basit gereksinimlerini karşılayabilmek için mal ve hizmet satın almak ve ekonomik faaliyetlerde bulunmak durumundadır. Gelir ve tüketim konuları madeni paranın iki tarafı şeklinde değerlendirilebilmektedir.⁹

Ekonominin sadece hane halkı ve firmalardan meydana geldiği düşüncesinden hareketle, bireyler ellerinde bulundurdıkları üretim malzemelerini firmalara verir ve gelir kazanır, firmalar da üretim yaparak ve bunları hane halkına arz ederek gelir kazanırlar. Hane halkı kazandığı gelirin ya tamamını harcamakta ya da bir kısmını elinde tutarak tasarruf etmektedir. Bireylerin bütün kazandıklarını harcamaması, üretilmesine destek oldukları hasılanın bütünüyle satın alınmaması manasına gelmektedir.¹⁰ Aynı zamanda üretilen mal ve ürünlerin elde kalmasına ve neticesinde de firmaların müteakip dönemde üretimde azalmaya gitmesine neden olmaktadır. Ancak, bu noktada öne çıkan husus hane halkı tarafından tasarruf edilen miktarın yatırım amacıyla piyasaya aktarılması durumunda, oluşan boşluğun dolması ve düzenin muhafaza edilmiş olmasıdır.

Mevcut koşullarda bireyler, çerçevesi belli maksatlarla mal ve hizmet satın almaktadır. Bu maksatlar;

1. Maddi refah sağlanması (yeme, içme, ev vb.),
2. Psikolojik refah sağlanması (sosyal faaliyetlerde bulunma, eğlenme, vs.),
3. Etrafı ile etkileşimden ortaya çıkan gösteriş isteğidir.¹¹

⁸ Tuğba Akın, “Tasarrufların Makroekonomik Performansa Etkileri: Kuram ve Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s.1.

⁹ Sabri F. Ülgener, *Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul 1986, s.155.

¹⁰ Eugene A. Diulio, *Makroekonomi* (çev.: Ahmet Y. Gökdere), İstanbul 1988, s.16.

¹¹ Mary Douglas ve Baron Isherwood, *Tüketim Antropolojisi* (çev.: Erden Atilla Aytekin), Ankara, 1999, s.8.

Tasarruf ile tüketim konusu birbiri ile doğrudan alakalı ve etkileşim halinde olan kavramlardır. Maliye Bakanlığı koltuğuna oturmuş, Türkiye'nin ilk liberal ekonomistlerinden birisi olarak görülen M. Cavid Bey, çalışmalarında tasarruf kavramının önemine vurgu yapmasının ardından tüketim kavramının göz ardı edilmemesi zorunluluğuna işaret etmiştir.¹²

Yapılan değerlendirmelerden sonra birey gelirinin, tüketim ve tasarruf kavramları arasında ne şekilde paylaştırıldığı konusunun en güzel izahlarından birini Keynes, durumun özünde bir alışkanlık ve gereksinim konusu olduğunu belirterek yapmaktadır.¹³ Keynes, maddi durumu sınırlı olan yoksul kesimin elde ettikleri gelirin büyük bir bölümünü harcadıklarından dolayı hiç ya da asgari seviyede tasarruf yapabildiğini, gelir seviyesi yüksek zenginlerin ise daha fazla tasarruf ortaya koyabildiklerini belirtmiştir.¹⁴ Fakat şurası açık bir gerçektir ki milli gelirin bireylere eşit olarak dağıtılması durumunda hiç kimsenin aşırı tasarruf etmesi söz konusu olamayacaktı. Bu durumun tersinde, yani adaletsiz paylaşım durumunda ise zenginler ciddi oranda tasarruf ortaya koyarken, yoksullar negatif tasarruf ortaya koyacaktır. Negatif tasarruf, tasarruf durumunun aksi olup, elde edilen gelirin üstünde tüketim yapılması neticesinde ortaya çıkmaktadır.¹⁵

Ülkelerin tasarruf seviyesi, genellikle özel sektör ve kamu tasarruflarının tamamı dikkate alınarak belirlenmektedir. Hane halkı tarafından yapılan tasarruf seviyesi toplam tasarruftan kamunun yaptığı tasarrufların çıkartılması veya özel sektör tasarruflarının detaylandırılması yoluyla belirlenmektedir.¹⁶

Halk içerisinde en temel ögeyi oluşturan ailenin tasarruflarını idare eden faktörler, ailenin hayat dönemi, aile üyelerinin üretime dâhil olma durumu, kadınların iş hayatında yer alıp almadığı, enerji harcaması, tüketim özellikleri, banka kredilerinden yararlanma durumu ve ailenin bütçe organizasyonuna bağlı olarak değişmektedir.¹⁷

¹² Mehmed Cavid Bey, *İktisad İlmi*, (çev.: Sema Alpın Çakmak), İstanbul, 2001, s.295.

¹³ George Soule ve Gerson Antell, *Herkes İçin Ekonomi* (çev.: Nejat Muallimoğlu), İstanbul, 1992, s.137.

¹⁴ G. Soule ve G. Antell, a.g.e., s.138.

¹⁵ Michael Stewart, *Keynes Devrimi* (çev.: Asım Baltacıgil), İstanbul, 1980, s.106

¹⁶ Mehmet Şengür ve Sami Taban, "Türkiye'de Hane Halkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri", *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3/1, Aralık 2015, s.30.

¹⁷ Ali Fuat Ersoy ve Aybala Demirci, "Geçmişten Günümüzde Türk Ailesinde Tasarrufa İlişkin Değişimler", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, 2007, s.296.

Dünya üzerindeki tüm devletler, tasarruflarını yükseltecek tedbirler alma ve stratejiler ortaya koyma çabası içerisinde; çünkü ülkenin gelişmişlik seviyelerinin yükseltilmesinde tasarrufların ciddi bir konumu bulunmaktadır. İktisadi yaşamın temel faktörlerinden olan hane halkının tasarruf seviyesinin yükseltilmesi büyük önem taşımaktadır¹⁸.

Tasarruf Çeşitleri

Tasarruf kavramına ilişkin olarak farklı unsurlardan yola çıkarak çeşitli anlamlara göre kategoriler oluşmuştur. Ancak en bariz ayırım birey, firma ve devlet kaynaklı olmalarına ilişkin olarak yapılmaktadır. Tasarruf kavramı her üç unsura göre de gelir ile tüketim arasındaki fark olarak ifade edilmiştir. Birey açısından kişisel tasarruf, firmalar açısından amortisman giderleri ve dağıtılmamış kazanç, devlet açısından ise vergi geliri, cari ve transfer giderleri farklı olarak değerlendirilmektedir.¹⁹

Yukarıda da ifade edildiği gibi tasarruflara ilişkin birçok sınıflandırma bulunmaktadır. Bunlar; tasarrufu yapan birime, bulundurulma şekline ve yapılış biçimine bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir.

Ekonomik büyüme ve refah seviyesinin yükselmesi için en önemli kaynağı iç tasarruflar meydana getirmektedir. Bu durumun en önemli nedeni büyüme ve refah için esas olan sermayenin en güvenilir kaynak vasıtası ile ortaya konmasıdır. Bir ülkedeki kamu tasarrufları, kamu gelirlerinden yapılan harcamaların çıkarılması ile kalan durumu ifade etmektedir. Bu sebeple bir ülkede tasarruftan söz edilebilmesi maksadıyla gelirlerin harcamalardan yüksek olması gerekmektedir. Özel tasarruflar ise hane halkı ve firma yatırımlarının tamamını gösterir.

Yurtdışı tasarrufları ise, devletlerin başka devletlerden temin ettikleri sermayeler, alınan ödünç paralar ya da destek, hibe vb. bütünüyle dışarıdan gelen tasarrufları belirtmektedir.

¹⁸ Recep Düzgün, “Türkiye’de Özel Tasarrufların Belirleyicileri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32, 2009, s.174.

¹⁹ Savaş Çevik, “Tasarrufların Yönlendirilmesinde Devletin Rolü”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, 5, 1988, s.55.

Bir diğ er ayır ım ise tasarrufun yapı lı  biçimine g  re ayrılan g  n  ll   ve zorunlu tasarruflardır. S  z konusu ayrımların   tesinde, tasarrufların korunma bi  imlerine g  re aynı ve maddi tasarruflar ve zamanlarına g  re dinamik ve rezerv tasarruflar bulunmaktadır ²⁰.

²⁰ N  sfet Uzay, *Gelir Dağı ılımı-Tasarruf İ li kisi: Kayseri'deki Giri imcilerin Tasarruf Davranı ını Belirlemeye Y  nelik Bir Uygulama*, Ankara, 2011, s.243-244.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDEN CUMHURİYETE TASARRUF SORUNU

1.1. Cumhuriyet Öncesi Osmanlı Devleti Ekonomik Mirası

Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarına bağlı olarak gelişen mali düzenin bozulması, savaşlarda yaşanan mağlubiyetler ile daha ileri seviyelere çıkmıştı. 1747'den itibaren başlayan 20 yıllık barış periyodu, devletin toparlanmasında önemli aşamalar katedilen bir dönemdi. Savaşların tekrar başlaması ve peşi sıra gelen yenilgiler mali durumu daha hassas duruma geldi. 1856 Kırım Savaşı'ndan sonra yapılan dış borç alımı ile Osmanlı Devleti'nin alışlagelen ekonomik yapısı bozuldu. Alınan dış borçlar ise bu savaşın masraflarına ancak yetmekteydi ve hızlı bir borçlanma sürecine girildi.²¹

Osmanlı Devleti'nde XIX. yy.'ın ilk yarısı hem politik hem de ekonomik olarak ciddi sorunların görüldüğü bir dönemdi. Belirtilen periyotta siyasi açıdan zorlu süreçlerin yaşanmasına neden olan isyanların da tesiri ile otoritenin zayıflaması dış borç alımına kadar varan süreci de beraberinde getirdi. Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu dünya çapındaki gelişmelerden direkt olarak ve ciddi şekilde etkilenmiştir. Batı dünyasında yaşanan sanayi inkılabı ile birlikte üretim imkânlarının gelişmesi ve ulaşım metotlarında karşılaşılan ilerlemelerle birlikte fazla üretim dünyanın farklı coğrafyalarına gönderilmeye başladı. Üretim imkânları daha ziyade küçük tezgâhlara dayanan Osmanlı Devleti, Batı dünyası ile mücadele edemez duruma geldi. Ekonomik açıdan büyük krizler yaşandı.

Batı coğrafyasında tarım ve hayvancılıkta atılan ciddi adımlara rağmen Osmanlı Devleti'nde tarım klasik metotlarla sürdürüldü. Diğer yandan sürekli olarak yaşanan savaşlar tarım kaynaklarını olumsuz etkiledi. Başta sanayi olmak üzere diğer alanların da hali tarımdan çok da farklı bir durum arz etmedi. Ülkede XIX. yy.'dan başlayarak madencilikten, dokumaya, tarımdan sanayiye kadar neredeyse tüm alanlarda üretimde ciddi bir buhran yaşandı. (Bkz. Ek-1, Ek-2) Yaşanan bu buhran ve daralmanın sebepleri içerisinde, üretim teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerin gerisinde kalmak ile ucuz ve bol

²¹ Rifat Önsoy, *Osmanlı Borçları 1854-1914*, Ankara, 1999, s.100.

miktarda üretilen batı kaynaklı ürünler karşısında rekabet gücünü kaybetmeyi ifade ediyordu.²²

Batı dünyasında yaşanan sanayi devrimine karşın Osmanlı Devleti ekonomisi bütünüyle tarımı esas alan bir yapıda kalmıştı. Osmanlı Devleti'nde sanayi alanında belli noktalarda adım atılması, ancak askeri imkân ve kabiliyetler açısından geride kalındığını idrak eden idarecilerin, askeri endüstrinin geliştirilmesi yönündeki gayretleri ile söz konusu olabilmışti. XIX. yy.'ın 2. yarısında Anadolu'da devlet kanalı ile sanayi kurma gayretleri artmışti. Tarımı esas alan toplum yapısının örgütsüz düzeninin hâkim olduğu Osmanlı Devleti'nde ahi birlikleri, lonca gibi esnaf organizasyonlarının çalışmaları arttırmasıyla belli ölçüde örgütlenme sağlanmış, bu yapılar toplumsal açıdan ciddi vazifeler görmüşti.²³

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat döneminde önemli değişimler meydana gelmeye başlamışti. Devlet otoritesinin zayıfladığı 19. yüzyılda, ordunun yapısında meydana gelen bozulmalar, toprak ve vergi sistemindeki sorunlar, düzen bozucu hareketler ve ayaklanmalara sebep oldu. Bu durumun yarattığı ortamdan kırsal kesimde yaşayan halk da büyük ölçüde etkilendi. Tımar sisteminin yürütülmesinde yaşanan bozulmalar bir kısım toprakların gasp edilmesine sebep oldu. Viyana'da yaşanan bozgununun acısı tabiri yerindeyse köylüden çıkarılıyordu. Tımar sistemini uygulamasının güncellenmemesi ordunun bozulma sebeplerinden birisi olarak kabul edilmekteydi. “Nüfus artışı, topraksızlık, fütuhatin durması ve enflasyondan dolayı Anadolu kıtası, Tımarlı Sipahiler, vakıf mütevellileri ve sair yöneticilerin toprak gaspına, idarenin bozulmasına ve köylü isyanlarına sahne oldu.”²⁴

Osmanlı Devleti'nde iktisadi faaliyetler büyük oranda devlet kontrolünde icra edilmiş, tarım devletin malı olan toprakların ekilmesi esasına oturtulmuştu. Diğer yandan, bu mantıkla oluşturulan tımar düzeni ziraatın alanının esasını meydana getiriyordu. Sermaye sahipleri iktisadi ve politik açıdan tesirli olmaya başlamış, fakat iltizam sistemini uygulayanlar tarafından devlete verecekleri verginin üzerinde para kazanmak maksadıyla

²² Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918–1994*, Ankara, 1998, s.39.

²³ Sayın Yorgun, “Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler”, *Çalışma ve Toplum*, 6/3, 2003, s.139.

²⁴ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul, 2004, s.11.

Üreticiler üstünde baskı tesis edilmiş, üreticiler ezilmeye ve fakirleşmeye başlamış ve bu durum ekonomik düzeni her geçen gün daha da bozmuştu.²⁵

Osmanlı Devleti'nde bu dönemde yaşanan ekonomik problemler, daha ziyade siyasal başarısızlıkların doğal bir neticesi oldu. Devletin genişlemesinin XVI. yy.'da durması; devletin çok büyümesi ve yeni yerlerin fethedilmesi için gerekli giderlerin karşılanamaması, askerî giderlerin Batı'daki enflasyonun tesiri ile artması gibi hususlar bir araya gelince bütçe sorunları yaşanmış ve iktisadi problemler de artmıştı.²⁶

Siyasi ve sosyal açıdan şekillenen ekonomik şartlar, devletin bütün alanlarına tesir eder hale geldi. Dönemi şekillendiren ana iktisadi konu ise ilk olarak İngiltere ve müteakiben pek çok Avrupa devletine verilen kapitülasyonların sınırlarının çok geniş noktalara ulaşması olmuştur. Başta sanayi olmak üzere birçok konudaki gelişimin önündeki en ciddi sorun olarak kendini gösterdi.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından idareyi eline alan İttihat ve Terakki yönetimi kapitülasyonları devletin iktisadi ilerlemesini önleyen en temel konu olarak ele alındı. Bu sebeple 1914'te kapitülasyonlar kaldırıldı, gümrük vergisi oranı %4'lk artışla önce %15 seviyesine çıkartıldı, ardından I. Dünya Savaşı şartları içinde bu oran %30'a yükseltildi Ancak harpten yenik çıkılması ile birlikte Mondros Ateşkes Anlaşması'nın ardından baskılar neticesinde İstanbul tarafından 1918'de gümrük vergileri iptal edildi.²⁷ İttihat ve Terakki yönetimi Dünya Savaşına girmeden önce gerçekleştirdiği kongrelere sunulan hazırladığı raporlarda Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon vb engellerle dış devletler tarafından kontrol altında tutulduğunu belirtiyordu. Bu sebeple Dünya Savaşı İttihat ve Terakki için aslında bir kurtuluş savaşı olarak görülmüştü. Ancak savaş beklenen şekilde sonulanmayınca yeni bir iktisadi yapı ortaya ıktı. Bundan sonra savaş ekonomisi diye adlandırılabilcek iktisadi bir yönetim oluştu.²⁸

XIX. yy.'ın başlarında büyümeye başlayan sorunlara çözüm maksadıyla birtakım tedbirler alınmaya çalışıldı, II. Mahmut döneminde yeniçerileri kaldırıldı, devlet malı topraklar çiftçilere kiralandı ve orduda yenilik hareketlerine girişildi. Fakat bu tedbirler

²⁵ Tülay Sar, *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Süreç İçinde Genel Bir Bakış*, İzmir, 1998, s.2.

²⁶ T. Sar, a.g.e., s.1.

²⁷ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul, 2000, s.158.

²⁸ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, İstanbul, 2017, s.49.

yükü fazlalaştırdı, üretim kuvvetini arttıracak adımların atılamamasıyla birlikte bütçe zorlandı ve ilave vergiler insanları olumsuz etkiledi.²⁹

Osmanlı Devleti ekonomik sisteminin esasını meydana getiren tımar düzeni XVI. yy.'ın son çeyreğinden itibaren bozulmaya başlamıştı. Otoritenin taşra bölgelerinde tesirinin azalması ve bu nedenle Celali isyanlarının meydana gelmesi iktisadi düzeni ciddi etkileyen diğer konular arasındaydı. Tımar düzenine 1831 yılında son verilirken, yenilgiler neticesinde yaşanan kayıplar sebebiyle ve toprak-emek dengesinin sarsılması neticesinde tarımı esas alan devlet ekonomisi buhrana girdi. Diğer yandan, Avrupa'nın endüstri alanında ilerlemesi ve ekonomilerinin gelişmesi ile bu devletler uluslararası arenada başat aktörler pozisyonuna geçti.

Buhranlı zamanlarda mülkiyet hakları konusunda yapılan bazı düzenlemeler ve üretim kapasitesini arttırma gayretleri yeterli olmamış, kısmi bölgesel bazı başarılar ve modern usuller ülke geneline yayılamamıştı. Ulaşım konusunda kendini gösteren problemler de tarımdaki gelişmeyi önlemiştir. Sanayi alanında da benzer sorunlar yaşandı, üretimin çoğu tüketim ürünleri ve bölgesel gereksinimleri gidermeye yönelik sınırlı bir durum gösterdi.³⁰

Yaşanan bu sorunlarda içte yaşanan gelişmelerin etkisi olduğu kadar dışarıda yaşanan olaylar da etkili oldu. Yeni ticaret yollarının bulunması ve keşifler ön plana çıktı. Osmanlı Devleti idaresi ticaret güzergâhlarının farklılaşması karşısında bazı ayrıcalıklar sunarak sistemi ayakta tutmaya gayret etti, fakat bu metot hüsrarla sonuçlandı. Batı'daki Sanayi İnkılabının ardından düşük maliyetle üretilen ürünler karşısında mücadele edemeyen yerli esnaf mesleklerini kaybedecek pozisyona düştü.

Bütün bu hususlarla beraber 1830'ların sonuna doğru paranın kıymetinin azaltılması ile elde edilen ilave gelirler, açıkları gidermeye yetiştirmediğinden ve harpler neticesinde karşılaşılan ciddi harp tazminatları sebebiyle 1840 senesinde "kaime"³¹ çıkarttı.

²⁹ Binhan Elif Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4, 2002, s.190.

³⁰ T. Süar, a.g.e., s.3.

³¹ Kaime kelimesinin sözlük anlamı; ayakta duran, bir şeyin yerine geçendir. Kavram ekonomi literatüründe ise sikkeyi temsilen piyasaya sürülen kağıt, belgeler için kullanılmıştır. Kaimeler 1840 yılında Osmanlı Devleti'nin düştüğü ekonomik sıkıntılar nedeniyle ihtiyaç duyduğu para sıkıntısını gidermek amacıyla çıkarılmıştır. Faiz getirisi olan ve gerçekte bir karşılı olmayan kaimeler, usulsüzlüklere ve halkın tepkisine sebep olduğundan 1857 yılında kaldırıldı. Kaime hakkında detali bilgi için bkz. Akyıldız, A., 2001,

Fakat kaimeler uluslararası düzende istifade edilecek vasıtalar olmağı için ve iç sisteme yönelik kullanıldığından “kaime” ticari hayatta kargaşaya neden oldu ve devlet onuruna zarar verdi. Kaime ülkede enflasyonist bir tesir oluşturdu.³²

XIX.yy.’da Osmanlı Devleti’nin finans hayatında yaşanan en ehemmiyetli gelişme kuşkusuz borçlanma konusudur. XVII. ve XVIII. yy.’daki iktisadi sorunların çözilememesi durumu daha da zorlaştırmış, paranın değerinin düşürülmesi, “kaime” ve iç borçlanmaya karşın, bütçede sorun yaşanmasının temel nedenlerini vergi düzeninde ve mali yönetimde gerekli dönüşümün yapılmaması oluşturdu. Köklü sorunları çözmeye yetmeyen, anlık durumları kurtarmaya yönelik öngörüsüz kısa süreli adımlar, Osmanlı Devleti’ni dış borç sarmalının içine aldı. 1854 senesinde başlayan borçlanma girdabı 1875 senesine gelindiğinde kısa sürede Devlet finans sisteminin iflas etmesi ile neticelendi. Ardından kurulan Duyun-u Umumiye İdaresi ise devlet gelirlerinin 2/5’ine el koydu.³³

Osmanlı Devleti yaşadığı olumsuz süreçlerin etkisiyle ilk dış borçlanmasını XIX. Yüzyıl ortalarında Kırım Savaşı nedeniyle yapmıştı. Bu borç savaş giderleri için kullanıldı. Alınan bu ilk borçtan 1879 yılına kadar geçen zaman içinde Osmanlı Devleti on yedi kere daha borç aldı. Başka devletlerden alınan bu borçların yalnızca %7.8’i yatırım maksadıyla kullanılmıştı. Borçlara karşılık olarak Mısır cizye gelirleri, İzmir ve Suriye gümrük gelirleri karşılık olarak gösterilmişti. Osmanlı aldığı borçları ödeyemez hale geldiğinde ise Dûyûn-ı Umûmiye oluşturuldu. 1914 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti’nin borçları 160 milyon İngiliz Sterlini’ydi.³⁴

Osmanlı Devleti’nin ekonomik vaziyeti XX. yy.’ın başında da benzer kötü durumunu devam ettirdi. Özetle XIX. ve XX. yy. başında Osmanlı Devleti ekonomisi, kaybedilen harpler neticesinde karşılaşılan büyük tazminatlar, topraklarını kaybetmesi, kapitülasyonlar ve borçlar sebebiyle felç duruma geldi.³⁵

Kaime, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul. c. 24, s.212-215.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kaime> 15.04.2020.

³² B.E. Yılmaz, a.g.m., s.190.

³³ B.E. Yılmaz, a.g.m., s.191.

³⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, 2000, s.194-196.

³⁵ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908–2005*, Ankara, 2006, s.33.

1.2. Tasarruf Oluşumu Açısından Osmanlı Devleti İktisadi Düşüncesi

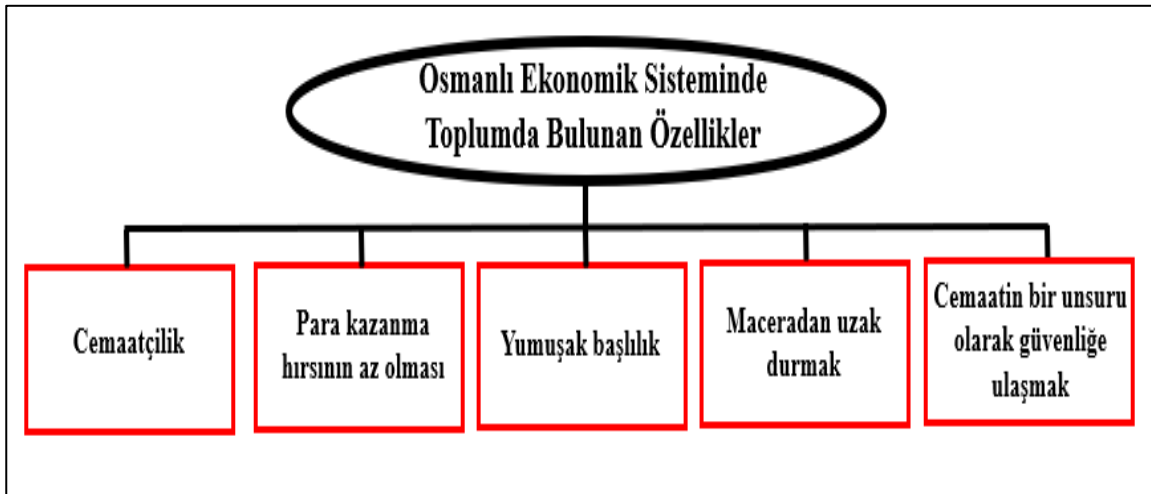
Osmanlı Devleti’nde ekonominin iki ana niteliği, toplum düzenini ve kurum/kuruluşlarını şekillendirmişti. Bunlar; kuvvetli bir devletçilik zihniyeti ve en önemli üretim vasıtası konumundaki toprak düzeninde devlet mülkiyetinin esas olmasıydı.³⁶

Geleneksel iktisatta ana kabullerin ilk sırasında insanın, “homo economicus-iktisadi insan” olması gelmektedir. İnsan bireysel menfaatleri için mücadele vererek, çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmaya gayret etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti’nin anlayışında bu geleneksel iktisadın ana kabullerine aykırı bir şekilde gelir elde etme, tasarruf yapma, zenginlik sahibi olma ve rekabet gibi özetle maddi konuların esas olmaması ön plana çıktı.

Geleneksel Osmanlı Devleti anlayışında bireyin alıcı olmasının ötesinde verici olması esastı. Toplumda başkalarını düşünen ve fedakâr birey tipi öne çıktı. Toplumsal ve bireysel zihniyetin meydana gelmesinde dinin ve ahilik sisteminin gündelik yaşamda uyguladığı yardımsever, dayanışmacı zihniyeti esas alan yaklaşımının etkisi önemliydi.³⁷

Osmanlı Devleti ekonomik sisteminin devam edebilmesi esasında “cemaatçilik” olacak şeklinde Tablo 1.1’de sunulan toplumsal niteliklerle açıklanmaktadır.

Tablo 1.1: Osmanlı Devleti Ekonomik Sisteminde Toplumda Bulunan Özellikler.³⁸

³⁶ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, 2002, s.59.

³⁷ A. Tabakoğlu, a.g.e., s.132.

³⁸ İ. Cem, a.g.e., s.113.

Osmanlı Devleti'nin toplum düzeni içerisinde insanların bu ana özellikleri, ekonominin de bu doğrultuda biçimlenmesine neden oldu, ahilik, lonca sistemi gibi mesleki örgütlenmeler, gelirden öte, mevcutla idare etmeyi, ölçülü olmayı temel alan prensipleri ve yapıyı ortaya koydu.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin önde gelen kesiminin ticaret ve sanayi konularındaki faaliyetleri ve uğraşları tercih etmemesi bu alanların yerine kamu, bürokrasi ve din hizmetlerini tercih etmesi, tasarrufun ve sermayenin meydana gelmemesindeki ana sebepler arasında yer almıştı. Diğer bir ifade ile Batı'da karşılaşılan varlık sayesinde politik kuvvet elde etme yaklaşımı yerine, politik kuvvet vasıtasıyla varlık kazanma anlayışı hâkim olmuştu.³⁹

Osmanlı Devleti'nin ekonomik yaşamla alakalı adımlarında 1500-1800 seneleri arasında tesirli olmuş ve ekonomide ana faktörler arasında yer alan 3 temel prensip söz konusudur. Bunlar;⁴⁰

- **Provizyonizm (İaşe) Prensibi:** Klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin ekonomik düşünce yapısı, ihtiyaç kavramında şekillenmişti. Anlayışa göre ekonomik işlemlerin özünde devleti oluşturan bütün unsurların; halkın, devletin ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak yer almıştı. Buna göre mali düzeni sağlarken bazı ilkelere göre hareket ettiler. Dikkate aldıkları ilk ilke provizyonizm (iaşecilik) dir. İlkeye göre hedef ülkede mal ve hizmet üretim miktarının en üst seviyede kalitesi yüksek ve düşük maliyetli olmasıdır. Üreticiler, öncelikle kendi gereksinimlerini daha sonra ise diğer unsurların gereksinimlerini karşılamak durumundaydılar.⁴¹ Ekonomik süreci birey açısından değerlendirerek, bireylerin gereksinimlerinin giderilmesini ve bunu yerine getirirken de ürün ve hizmetlerin fazla, uygun fiyatta ve kaliteli olmasını esas alan yaklaşımdır.

- **Fiskalizm:** Osmanlı Devleti idarecileri mali kararları alırken dikkate aldıkları bir diğer ilke fiskalizm olarak belirtilmektedir. Buradaki amaç, hazineye ait gelirleri mümkün olduğu ölçüde en üst seviyeye çıkarmaktı. Devlet hazinesi gelirlerini yükseltebilmek ise üretim miktarının ve parasal değişim hacminin büyümesine bağlıdır. Verimlilikte ve dolayısıyla üretimde artışın zor, ulaştırmanın çok pahalı olduğu Osmanlı ekonomisinde

³⁹ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi*, İstanbul, 2001, s.45.

⁴⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2000, s.45.

⁴¹ Mehmet Genç, "Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, 42, 2014, s.10.

parasal değişim oranı da bu doğrultuda zor gerçekleşmişti.⁴² Kısacası fiskalizm devlet malını imkânlar ölçüsünde en üst seviyeye ulaştırmaya gayret etmek ve ulaşılan bu seviyeyi muhafaza etmek şeklinde belirtilmektedir.

- **Gelenekçilik Prensibi:** Osmanlı Devleti mali kurumları, uzun süreli çalışma ve güncellemelerle XVI. yy. ortalarına doğru bir başka ilkeyi daha sisteme entegre etmiş ve süreklilik kazanma sürecini tamamlamıştı. Bununla birlikte değişimleri en aza indirmek maksadıyla kullanılan ilke tradisyonalizm (gelenekçilik)'tir. Toplumsal ve ekonomik ilişkilerde düşük hızla oluşan dengeler mümkün olduğunca korunarak sapma eğilimlerini engelleme ve bir sapma belirtisi ortaya çıktığında önceki duruma geri gelerek değişmeyi ortadan kaldırma şeklinde tanımlanmaktadır.⁴³ Bir diğer ifadeyle toplumsal ve ekonomik münasebetlerde uzun bir dönemin ardından, zamanla ağır ağır meydana gelen dengeleri ve teamülleri imkânlar nispetinde korumak ve değişim yönelimlerini önlemek şeklinde ifade edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin, Batı'nın ekonomik ilerleme hamlesine katılamamasının sebepleri üç esas üzerine oturtulmuştur. Bunlardan birincisi, otoritenin topluma ekonomik manada hizmet, altyapı, eğitim ve teknik destek sağlayamaması, ikincisi eski usullerin esas olduğu tarım alanında asgari geçimin üstündeki fazla kısmın otorite tarafından alınması ile askeri harcamalara ve saray giderlerine ayrılması ve üçüncüsü ise kentlerdeki sayıları az da olsa kazançlı mesleklerin gayrimüslimlerin elinde olmasıydı.

Osmanlı Devleti'nde üretimin önüne set çeken, özgür gelişimi kısıtlayan, ekonomik yaşamı rutine dönüştüren, ticareti kamusalılaştıran uygulamalar; loncalar ve devletten aldığı güçle faaliyetlerini yürüten tekeller (Yedd-i Vahit) benzeri, iktisadi konuları kontrol eden ve organize eden birimler biçiminde kendisini göstererek, özel mülkiyetin ve tasarrufların önüne geçmenin ötesinde sınıflaşmayı da önlemişti.⁴⁴

Müslüman-Türk nüfusunun 1915 senesinde bütün nüfusun %75'ini meydana getirmesine karşın imalat sanayinde sermaye ve işgücünün yalnızca %15'ini teşkil etmiştir. Karşımıza çıkan bu tablo Müslüman Türklerin daha ziyade memur olduğuna ya da tarım

⁴² M. Genç, a.g.e. s.11

⁴³ M. Genç, a.g.e. s.11

⁴⁴ Tefik avdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, Ankara, 2003, s.46.

alanında faaliyette bulunduğuna ve üretimde yer almadığına işaret etmektedir. Konuya ilişkin detaylı rakamlar Tablo 1.2’de sunulmuştur.

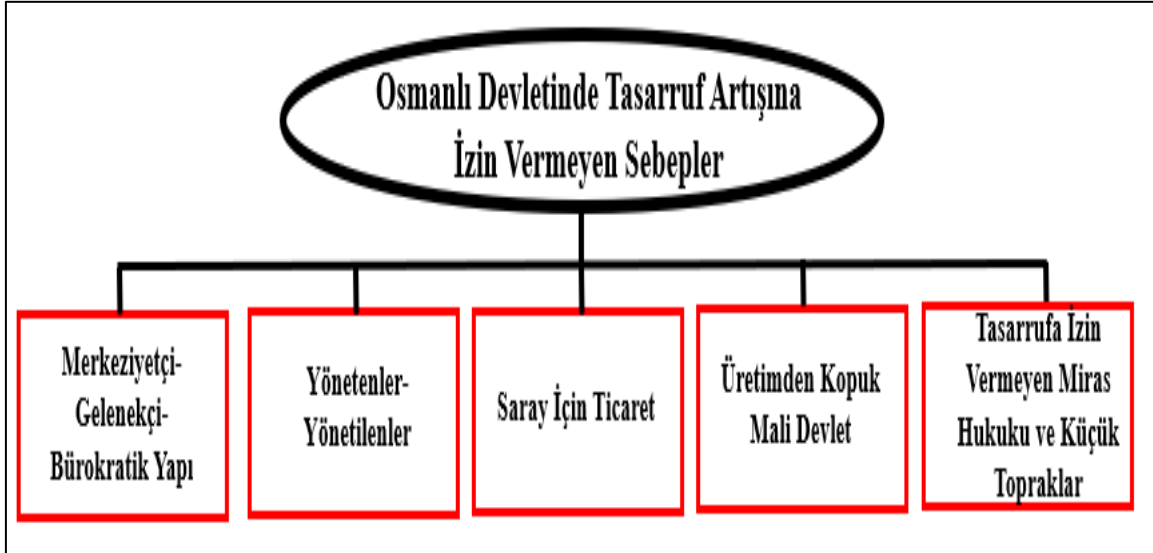
Tablo 1.2.: Osmanlı Devleti’nde 1915 İtibariyle Büyük İmalat Sanayinin Dağılımı.⁴⁵

Sermaye ve Emegın Dağılımı (%)		
Etnik Köken	Sermaye	Çalışan
Müslüman-Türk	15	15
Yunan-Rum	50	60
Ermeni	20	15
Musevi	5	10
Yabancı	10	-
	100	100

1.3. Osmanlı Devleti’nde Tasarruf Artışına İzin Vermeyen Sebepler

Osmanlı Devleti’nde tasarruf artışına izin vermeyen sebepler genel olarak Tablo 1.3’te sunulmuştur.

Tablo 1.3.: Osmanlı Devleti’nde Tasarruf Artışına İzin Vermeyen Sebepler.⁴⁶

⁴⁵ Gülten Kazgan, *Tanzimat’tan 21. Yüzyılda Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul, 2006, s.52.

⁴⁶ M. Çetin, a.g.e., s.102.

-Merkeziyetçi- Gelenekçi-Bürokratik Yapı: Osmanlı Devleti'nin esasında yer alan statükocu zihniyet, sosyo-ekonomik yaşamda düzenin muhafaza edilmesini temin edecek biçimde yürütüldü. Devlet statükonun sürdürülmesi maksadıyla iktisadi ve sosyal hayatın birçok konusuna karışma gereği hissetti.⁴⁷ İktisadi alanda üretimin ilk aşamasından ürünün satılmasına kadar uzanan tüm süreçte direkt veya dolaylı bir biçimde merkezi kontrol söz konusu oldu.⁴⁸ Merkeziyetçi düzen “anti-merkantilist” bir anlayışın meydana gelmesine destek sağlarken, piyasa sisteminin kurulmasını da önledi. Bunun neticesinde, ekonomik yaşam kendini biçimlendiremedi ve sonuçlarına katlanır bir durum oluştu.⁴⁹

Osmanlı Devleti'nde sosyo-ekonomik münasebetlerinde yıllar içerisinde meydana gelen dengeleri imkânlar ölçüsünde muhafaza etmeyi ve değişimi önlemeyi esas alan gelenekçi bir yapı söz konusudur. Bu anlayış üretim faktörlerinin gelişimini de sınırlamıştır. Batı dünyasında ekonomik faaliyetlerin önünü kesen bir idarenin olmamasına karşılık Osmanlı Devleti'nde merkeziyetçi, bürokratik ve aşırı gelenekçi bir düzen yer etmişti.⁵⁰

- Yönetenler- Yönetilenler: Osmanlı Devleti sosyal düzeninde sınıflaşma konusunda tek ayrım konusu “yönetenler ve yönetilenler” olgusu üzerine oturttu. Bu konuda esas ölçüt vergi verip vermemek biçiminde meydana geldi. Yönetenler, üretim yapmayıp vergi ödemezken, yönetilenler üreten ve vergi ödeyen sınıfı teşkil etti.⁵¹

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi bir İslam Devleti olarak Osmanlı Devleti de halkını, Müslüman veya gayr-i Müslim fark etmeksizin “reaya” olarak kabul etti ve Tanrı'dan hükümdara verilmiş bir emanet olduğunu her fırsatta vurguladı.⁵²

- Saray İçin Ticaret: Devlet'teki bütün iktisadi hayatın maksadı, sarayın gereksinimlerini karşılamak üstüne kuruldu. Merkeziyetçiliğin altında yatan esas nedeni bu durum teşkil etti.⁵³ Sistem içerisinde her şeyin sarayın ve Allah'ın dünyadaki gölgesi konumunda olan padişahın olması, sermaye birikimini sağlayacak zemine müsaade etmedi.

⁴⁷ T. Çavdar, a.g.e., s.46.

⁴⁸ İ. Cem, a.g.e., s.87.

⁴⁹ Şükrü Nişancı, 15-16. *Yüzyıllarda Osmanlı Devleti İktisat Zihniyeti*, İstanbul, 2002, s.133.

⁵⁰ Mehmet Altan, *Kapitalizm Bu Köye Uğramadı*, İstanbul, 1994, s.62.

⁵¹ Ş. Nişancı, a.g.e., s.54.

⁵² Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşne Sezer), İstanbul, 2003, s.111.

⁵³ M. Altan, a.g.e., s.64.

Ayrıca batıdakine benzer bir girişimci zümresinin ve emek gücünün meydana gelmesine izin vermedi.⁵⁴

- **Üretimden Kopuk Mali Devlet:** Osmanlı Devleti'nin gereksinimleri karşılamak maksadıyla vergileri en üst seviyeye çıkarma gayretinde bulunması mali devlet anlayışını ön plana çıkardı. Üretimden uzak, askeri ve mali konuları ön planda tutan bir yaklaşımda idare edilen devlet düzeni, kaybedilen harpler ve ortaya çıkan bütçe açığı ile daha da açık bir hale bürünmüştü. Harcamaların karşılanmasına ilişkin adımlar, üretimin yükseltilmesi, büyümenin sağlanması vb. hususlarla değil de vergi oranlarının yükseltilmesi şeklinde hâlihazırdaki gelirleri fazlaştırmaya yönelik vasıtaların kullanılması şeklinde kendini göstermişti. Ortaya çıkan bu durum yoksul halkı daha da yoksullaştırmış, aynı zamanda tasarruf yapabilecek seviyede olan bireylere fırsat vermemişti.⁵⁵

- **Birikime İzin Vermeyen Miras Hukuku ve Küçük Topraklar:** Devlet düzeni içerisinde kuvvetin muhafaza edilebilmesi bakımından tarımsal organizasyonda küçük üreticiler büyük ehemmiyet arz etmişti. Küçük üreticilerin varlığı devlet sistemi açısından merkezi otoritenin ürünü almasının en güzel şartlarını meydana getirmişti. Şer'i miras hukuku kaidelerinin toprakların bölünerek küçülmesine neden olan tesirini düşürmek maksadıyla topraklar vakıf şeklinde dönüştürülmeye gayret edilse de bu yaklaşım kırsal bölgelerden çok şehirlerde yayılmış ve vakfın maksadının elde edilmesini önlemişti.⁵⁶

1.4. Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerli Malı ve Milli İktisat Konusundaki Faaliyetler

Osmanlı Devleti'nde ulusal iktisat, tasarruf ve yerli malları konusuna ilişkin ilk önemli adım III. Selim tarafından atılmaya başlanmış, ilk olarak farklı devletlere yollanan hediyelerin kısılması olmak üzere değişik tedbirler alınmış ve lüks kapsamına giren ürünlerin ülkeye girişi yasaklanarak, yerli malına önem verilmişti.⁵⁷ Belirtilen dönemde Avrupa devletleri de dâhil olmak üzere birçok ülke tarafından da kendi ülkeleri adına benzer adımlar atılmıştı. Örneğin Rusya 300'ün üzerinde ürünün ülkeye girişine yasak

⁵⁴ Mehmet Altan, *Darbelerin Ekonomisi*, İstanbul, 2001, s.10.

⁵⁵ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İstanbul, 1992, s.207.

⁵⁶ Mehmet Ali Kılıçbay, *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Devleti Üretim Tarzı*, Ankara, 1982, s.336.

⁵⁷ Enver Ziya Karal, *III. Selim'in Hattı Humayunları-Nizam-i Cedit 1789-1807*, Ankara, 1988, s.136-137.

getirmişti.⁵⁸ Ancak, Osmanlı Devleti'nde III. Selim ve II. Mahmut'un gayretlerine karşın başta kapitülasyonlar olmak üzere farklı nedenlerden ötürü yerli malını muhafaza etme ve milli sanayi kurma çabalarından arzulanan sonuç alınamamıştı. Fırsatı değerlendiren İngiltere, dikkatini Osmanlı Devleti'ne çevirerek 1838 senesinde bazı küçük siyasi yardımların karşılığında büyük ticari ayrıcalıklar almış ve diğer ülkeler de benzer ayrıcalıkları elde etmişti. Bu durum Osmanlı Devleti'nde yerli malını korumayı oldukça zorlaştırmıştı.

Osmanlı Devleti'nde başlayan batılılaşma hareketleri ile beraber ülkede aydın kesim ciddi seviyede yabancı mallara ilgi göstermişti. Bu durumun bilincinde olan Avrupa, Osmanlı Devleti pazarlarını kontrolüne almak adına, doğu zevkini ön planda tutan ve ücretleri sınırlar içerisinde üretilenden daha uygun ürünleri satmaya devam etmişti.⁵⁹ Yaşanan bu durum Osmanlı Devleti'ni neredeyse yarı bir sömürge haline dönüştürmüştür. Yaşanan bu durum yerli sanayiye negatif etkilemişti.

1850'li senelerde başlayarak sorunların üstesinden gelmek maksadıyla aşağıda yeni birtakım önlemler hayata geçirilmişti:

- Tanzimat'la birlikte sanayi alanında elde edilen birtakım başarıları, Avrupa'da sunmak ve dış ticareti yükseltmek için sergi ve fuarlara iştirak etmek,
- Devlet sınırları içerisinde üretilen ürünlerin durumunu görmek, girişimcilerin problemlerini belirlemek, başarılı girişimcileri mükâfatlandırmak ve iç piyasayı hareketlendirmek maksadıyla İstanbul'da sergi açmak,⁶⁰
- Sanayici ve müteşebbislerin problemlerini belirlemek ve araştırmalar sunmak için "İslah-i Sanayi" komisyonu teşkil etmek,
- Ülkede gereksinim duyulan uzman personeli yetiştirmek maksadıyla sanayi okulları kurmak.

⁵⁸ Ahmet Naki Yücekök, "Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1838 Ticaret Sözleşmesi," *A.U.S.B.F.*, 23/1, 1969, s.395.

⁵⁹ Rıfat Önsoy, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti Sanayi ve Sanayileşme Politikası*, Ankara, 1988, s.23.

⁶⁰ R. Önsoy, a.g.e., s.59-71.

Tanzimat'ın 2. yarısında yerli malları hususunda canlılık sağlamak amacıyla Mithat Paşa bir yandan personel yetiştirilmesine gayret gösterirken, diğer yandan da banka kurma teşebbüsünde bulunmuşdu. Mithat Paşa 1868 yılında düşüncelerini merkezi idareye arz etmiş, özellikle yerli malı stratejisine farklı yönler kattı. Yerli malı sanayinin teşkil edilmesi ve muhafaza edilmesi ile yerli mallarının tercih edilmesini sağlamak çalışmalarının esasını oluşturdu. Ancak, konu hedefine ulaştırılamadı.⁶¹

XIX. yüzyılın ilk döneminden itibaren Osmanlı Devleti “Fabrika-i Hümayunlar” olarak adlandırılan büyük sanayi kuruluşları kurdu. Bu kuruluşların temel amacı Askeri ihtiyaçların yurt içi üretimle sağlanmasıydı. Dış ticaret dengesini sağlamak için atılan adımlardan bir diğeri ise sanayi eğitime ağırlık vermek olmuştur. Kurulan fabrikalarda yurt dışından getirilen ustalar yerli halka eğitimler veriyordu. Yeni açılan fabrikalardan bazıları şunlardı: Beykoz Kağıt ve Çuha Fabrikası, İzmir’de Kağıt fabrikası, Veliefendi Basma Fabrikası, Hereke Kumaş Fabrikası, Bursa İpek Fabrikası.⁶²

Yapılan çalışmaların yanında Osmanlı İmparatorluğu’nda ithal edilen tüketim ürünlerine yönelik yapılan harcamalar arttı. Özellikle Tanzimat Dönemi’yle oluşan yeni Osmanlı bürokrasisinin üst kademelerinde batılılaşma adı altında Avrupa’dan ithal edilen gösterişli ürünler kullanılmaya başlanmıştı. 1809 ile 1880 tarihleri arasındaki dönemde Boğaz kıyısında altı saray inşa edildi. Bu saraylardan biri olan Dolmabahçe Saray’ının maliyeti 3 milyon sterlini geçti. Padişah kızlarının düğünleri gibi etkinliklerin harcamaları da benzer şekilde yüksek maliyetlerdeydi. Batılılaşma diye sunulan bu dönemde ülkede tarım ekonomisinin sırtında bir israf grubu oluşmuştu.⁶³

Ülkede yerli malı ve üretime katkı sağlamaya ilişkin stratejiler II. Meşrutiyet zamanında tekrar önemli bir biçimde gündem yapıldı. Fakat sürekli savaş durumu olması ve isyanlar nedeniyle bir hareketlilik sağlanamadı. Bu nedenle bu dönemde faaliyetlerine başlayan firmaların geneli gayrimüslimlerin ya da onların arkasında bulunan yabancı sermayenin kontrolüne girdi. Bununla birlikte “Milli İktisat” anlayışına yönelik ilk çalışmalar Meşrutiyet dönemiyle başlamıştır. Bu düşüncenin doğmasında Almanya’da baş

⁶¹ Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, *Türkiye’de Kooperatifçilik*, İstanbul, 1953, s.37.

⁶² A. Tabakoğlu, a.g.e., s.229-230.

⁶³ Y. S. Tezel, a.g.e., s.81-82.

gösteren dışa kapalı iktisadi anlayışın İttihat ve Terakki yönetimini etkilemesinin de payı vardı. Ardından yaşanacak Dünya Savaşı da “milli iktisat” anlayışını zorunlu hale getirdi.⁶⁴

Meşrutîye döneminde ulusçu düşüncenin etkili olmasında bir diğer payda Balkan Savaşlarına aitti. Milli devlet kurma amacıyla başlayan savaşlar Osmanlı Devleti’nin ordusunu da etkiledi. “Savaşa Osmanlı olarak giden Sultanın askerleri, cephelerden Türk olarak dönmekteydi.” Savaş sonunda elde kalan bölgelerde Türklerin çoğunlukta olması millilik düşüncesini daha da arttırdı. Osmanlıcılık düşüncesi yerine ulusçu düşünce önem kazandı. Bu düşünceler zamanla “milli iktisat” ve Türk-Müslüman tüccar grubu oluşturma politikalarına dönüştü.⁶⁵

İttihat ve Terakki’nin 1913 yılında bütünüyle yönetimi ele alması ile bu düzen belli ölçüde değişim gösterdi. Kısa zamanda siyasi politikalara benzer şekilde iktisadi konularda da Batı’nın etkisinden sıyrılmak maksadıyla ulusal bir ekonomi ve burjuva sınıfı meydana getirme çabasına girildi. İttihat ve Terakki’nin bu yaklaşımı ve uygulamaları Cumhuriyet zamanı ekonomi politikalarına yön vermişti. İttihatçılar yerli malları konusunda halkın bilinçlendirilmesi maksadıyla “Yeni Mecmua”, “İktisadiyat Mecmuası” ve “Türk Yurdu” gibi dergiler vasıtasıyla iktisadi alandaki fikirlerini de ifade etmeye başladı. Ekonomik milliyetçiliği esas alan müteşebbis organizasyonlar kuruldu. Kurulan organizasyonların hedefleri genel olarak; halkın Avrupa’ya olan iktisadi bağımlılığa yönelik bilinçlendirilmesi, devlet içerisinde halkın iktisadi menfaatlerinin savunulması, sanayi konusunda ulusal burjuvazinin ilerlemesine destek olunması, sanayi yatırımlarının özendirilmesi, halkın yerli malına sevk edilmesi ve tasarrufa çağırılması şeklinde belirtildi.⁶⁶

Zafer Toprak bu döneme ait bir risale metnine eserinde yer vermiştir:⁶⁷

“Beş paramıza bile sakınarak, düşmanlarımıza vermeyelim. Paramızı, ticaretimizi, bütün memleketimizi onlarda kıskanalım. Daima yerli malı kullanalım. Daima bir Türk’ten, bir Müslüman’dan alışveriş etmeye çalışalım. Artık aklımızı başımıza alalım; gözümüzü açalım; kendi kendimizi aldatmayalım; biraz etrafımızı

⁶⁴ Z. Toprak, a.g.e., s.82

⁶⁵ Bülent Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, İstanbul, 2003, s.238.

⁶⁶ Yaşar Semiz, “1932-1938 Döneminde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyet”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s.6.

⁶⁷ Z. Toprak, a.g.e, giriş.

görelim ve düşünelim, düşünelim, düşünelim! Yoksa, vallah ve billah ve tallah akıbetimiz fenadır. Hepimizi esir edecekler, memleketimizi elimizden alacaklar. Uyanalım, artık Türk'ten, Müslüman'dan alışveriş edelim. Bu suretle harekete başlarsak mutlaka ve mutlaka kurtulacağız. Vatanımız ve milletimiz bahtiyar olacaktır! -Parasız dağıtılır- (Müslümanlara Mahsus Kurtulmak Yolu -Rica-Memlekete, millete küçük bir faidesi olur ümidi ile yazıp masraf ederek bastırduğumuz ve parasız olarak dağıttığımız şu risaleciği alanlar, okuduktan sonra, yırtıp atmasın... Kendisi gibi bir Müslüman'a versin. Okumak bilenler de, bilmeyenlere okuyup anlatarak şu suretle, kendileri de memleketin hayrına küçük bir hizmet etsin.)

I. Dünya Savaşı ile birlikte politik olarak milli ekonominin geliştirilmesi bakımından kritik bir periyot yaşandı ve V. Mehmet Reşat kapitülasyonların kaldırıldığını ifade etti. "Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin ismi "Milli İktisat Nezareti" şeklinde değiştirildi. 1916 yılında gümrük vergileri yüzde 30 seviyesine çıkartıldı.⁶⁸ Ancak kapitülasyonlar Osmanlı Devleti'nin tek başına aldığı kararlarla kalkmadı. 9 Eylül 1914 tarihinde alınan bu kararın ardından savaş sırasında Avrupalı devletler temsilcileri aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin tek taraflı kararını kabul etmediklerini iletiler. Savaş devam ederken diğer tarafta da kapitülasyonların kaldırılması konusunda çabalar devam etti.⁶⁹

Tüm gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde 1913-1918 yılları arası İttihat ve Terakki'nin milli ve yerli malı konusunda belirli oranda başarılı olduğu ifade edilebilir. Alınan tedbirler, 1930'lu senelerde hayata geçirilecek devletçilik anlayışının, ulusal endüstrinin muhafaza edilmesine ve geliştirilmesine, ulusal burjuvazinin meydana getirilmesine ve yurtdışından getirilen malların ülke ekonomisine yaptığı olumsuz etkilerin halka ifade edilmesine güzel bir zemin oluşturmuştur.

Genel hatlarıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden devraldığı iktisadi kaynaklara baktığımızda Osmanlı Devleti'nin son döneminde ard arda yaşanan savaşlarla Anadolu'da bitki üretimi gerilemiş, hayvan varlığı yarı yarıya azalmıştı. Sanayi alanında yerli üretim yurtiçi tüketimi karşılamaktan çok uzaktı.⁷⁰ Ekonomik kaynak yetersizliği

⁶⁸ Y. Semiz, a.g.e., s.8.

⁶⁹ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Ankara, 2001, s.87.

⁷⁰ Y. S. Tezel, a.g.e., s.121.

yanında bu dönemde karşılanması gereken önemli eksiklerde vardı. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı topraklarında başlayan işgallere tepki olarak kurulan Kuvâ-yı Milliye birliklerinin de bu dönemde hem gönüllü askerlere hem de maddi desteğe ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaçların çok büyük bir bölümü halktan bağış olarak toplanan gelirlerle karşılandı. Hatta kongreler döneminde gönüllü bağışlar verilen kararlar doğrultusunda vergi halini aldı.⁷¹

I.Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen Kurtuluş Savaşı sırasında önemli yeri olan Erzurum Kongresi'nin 5. maddesinde bulunan “Hristiyan unsurlara siyasi hakimiyetimizi ve içtimai muvazenemizi bozucu imtiyazlar verilemez” cümlesiyle kapitülasyonlara üstü kapalı olarak karşı olunduğu belirtilmişti. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar Sivas Kongresi'nde de kabul edilmişti.⁷²

Misak-ı Millî kararları içerisinde yer alan “Ulusal ve iktisadi gelişmemiz için tam bağımsızlık gerekir. Onun için kapitülasyonlara karşıyız. Hissemize düşen Osmanlı borçlarının ödenmesi de bu esasa uygun olacaktır.” maddesiyle savaş sırasında da milli ve bağımsız ekonomi mücadelesinin devam etmişti.⁷³

Mustafa Kemal'in liderliğinde Kurtuluş Savaşı tam bağımsız bir devlet kurmaya yönelikti ve bu bağımsızlık ekonomik bağımsızlıkla olabilirdi. Başka devletlere başvurmadan ülkenin kendi kaynaklarıyla idare yöntemlerini tercih etmek gerekiyordu. Bu bakış açısıyla savaş şartlarında bütçe konusuna büyük önem verilmiştir. Bu zorlu şartlarda 1920 yılında oluşturulan bütçede 63.018.354 Lira giderinin, 51.388.626 Lira gelirinin ve 11.629.728 açığının olduğu yer alıyor. Farklı ülkelerde de benzer açıklar olduğu bilinmekle birlikte bu açıklar farklı şekillerde kapatılıyordu. Örneğin Yunanistan bütçe açığını İngiltere ve Fransa desteğiyle kapatırken Türkiye'nin böyle bir dış desteği bulunmuyordu. Bu sebeple ülke kaynakları en faydalı şekilde kullanılmalıydı.⁷⁴

Milli Mücadele döneminde ekonomi, olağanüstü tedbirlerin uygulandığı savaş ekonomisi olarak uygulanmaya çalışılmıştı. Özellikle TBMM'nin kurulmasının ardından tasarruf konusu bütçe görüşmelerinde ele alınmış ve birtakım tedbirler uygulamaya koyulmuştu. Memurların ve mebusların yolluklarında kısıtlamaya gidilmesi, yakacak

⁷¹ Nuran Koltuk, *Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Askeri ve Mali Kaynakları*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.110-112.

⁷² Mehmet Emin Elmacı, *İttihat- Terakki ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, 2005, s.175.

⁷³ S. Akşin, a.g.e., s.131.

⁷⁴ İhsan Güneş, *Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri, Atatürk Araştırma Merkezi*, c.IV, 1988, 12, s.764-767.

miktarlarının azaltılması ve gereksiz haberleşmenin önüne geçmek maksadıyla acil olmayan hususların telgraf ile bildirilmesine son verilmesi uygulanan tasarruf tedbirlerinden bazıları olarak gösterilmektedir.⁷⁵ Ülkenin içinde bulunduğu zor şartlar bu dönemde yeni kanunlar ve tedbirler almayı da zorunlu hale getirdi. Birinci Meclis özellikle israf konusunda önemli tedbirler aldı. Kurtuluş Savaşı sürecinde giderleri azaltabilmek için çok sayıda kanun çıkarıldı. Savaş sırasında çıkarılan 365 kanunun 111 tanesi ekonomik konular hakkındaydı. Bu kanunlardan biri 25 Kasım 1920 yılında çıkarılan Men'i İsrâfat Kanunu'dur. Düğünlerde israfı engellemeye yönelik çıkarılan yasa bir yandan toplumsal düzenin sağlanmasına da destek oldu. Evlilik öncesi geleneklerden kaynaklanan ekonomik beklentilerin karşılanamaması evliliklerin sayısını azaltırken kız kaçırma olaylarının da artmasına neden olmuştu.⁷⁶ Kanun kapsamında düğünlerde bir günden fazla çalgı çaldırılması, ziyafet verilmesi, köçek oynatılması yasaklandı. Aynı kanunda erkek tarafından iki kattan fazla kıyafet istenmesi de yasaklandı. Söz konusu maddelere uymayan kişilere para cezasının yanında bir aydan altı aya kadar hapis cezası verileceği de belirtildi.⁷⁷ Olağanüstü bir dönemde elde kalan kısıtlı maddi imkanların gereksiz şekilde harcanmasının önüne geçildi.

Savaş döneminde çıkarılan önemli kanunlardan bir diğeri ise Tekâlif-i Milliye'dir. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan birliklerine karşı verilen savaşta İnönü Muharebeleri'nin ardından Kütahya-Eskişehir bölgesi kaybedilince Mustafa Kemal, Türk ordusunun çekilmesinin faydalı olacağını belirtti ve bu yönde karar alındı. Bu gelişmenin ardından mecliste yoğun tartışmalar yaşandı ve tartışmaların sonunda Mustafa Kemal'e Başkomutanlık yetkisi verildi. Mustafa Kemal bu yetkiyle çıkardığı Tekâlif-i Milliye emirlerine Nutuk eserinde ayrı bir başlıkta şu şekilde yer vermiştir:

"...1 numaralı emrimle her ilçede birer "Ulusal Vergiler Komisyonu" kurdurdum. Bu komisyonlarca toplanan malzemenin ordunun çeşitli kısımlarına dağıtım şeklini düzenledim.

2 numaralı emrime göre vatanda her aile birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Ulusal Vergiler Komisyonu'na verecektir..."

⁷⁵ Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara, 1990, s.266.

⁷⁶ Feyza Kurnaz Şahin, İlk TBMM'nin Tasarruf Tedbirlerine Bir Örnek; Düğünlerde Men'i İsrâfat Kanunu ve Kamuoyundaki Yansımaları, *Atatürk Dergisi*, 2013, 2/1, s.25-55.

⁷⁷ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100055.pdf, (25.01.2021).

Eserde bu gibi sekiz madde daha yer almaktadır.⁷⁸ Ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik hazırlanan emirler, içinde bulunulan şartları göstermesi bakımından büyük önem taşıyor.

1921 yılında gerçekleşen Londra Konferansı'nda da İtilaf devletleri kapitülasyonların sürdürülmesine yönelik kararlarını açıkladı. Türkiye ile ilgili İtilaf Devletleri'nin görüşünü yansıtan ve İngiliz Devlet Arşivi'nde bulunan belgedeki ifadeler şu şekildedir:⁷⁹

“Kapitülasyonlar adli işlere de uzatılabilir. Japonya'dan kapitülasyonları kaldırdık, çünkü onlar kuvvetliydi, başka çaremiz yoktu. Türklerin kafası Japonlarınkinden çok daha az işler, bu nedenle kapitülasyonlar adli işlere de uzatılabilir.”

Kurtuluş Savaşı'nın ardından Lozan Barış Anlaşması'nda Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın bu konuda taviz vermemesi, net bir tavır takınmaları sonucunda kapitülasyonlar kaldırılmış ve Osmanlı Devleti'nden yeni Türk Devleti'ne kalan bir yük daha ortadan kaldırılmıştı.⁸⁰

Mustafa Kemal 1 Mart 1923 tarihinde TBMM I. Dönemi 4. Yasama yılı açılış konuşmasında mali durumun değerlendirmesini yaparken aynı zamanda devam eden süreçte de tutumlu olmanın temel prensip olduğunu ifade etmektedir:

“...Efendiler, mali işlerimize geçmeden önce geçen yıl bugün bu konu üzerinde söylediğim sözleri izninizle aynen tekrar edeceğim. Devlet yapısını yaşatmak için, dış ülkelere başvurmaksızın ülkemizin gelir kaynakları ile devleti yönetmek ve önlemler almak gereklidir ve mümkündür. Olabildiğince tutumlu davranmak milli prensibimiz olmalıdır. Bu nedenle mali yönetimimiz, halkı baskı altında tutmak ve rahatsız etmekten kaçınmakla birlikte mümkün olduğu kadar dışarıdan yardım istemeden ve çok fazla ihtiyaç duymadan yeterli gelir sağlamak amacına dayanmaktadır.

Efendiler, geçen yıl milli savaşımızın en büyük olayı gerçekleşmiştir. Aynı yıl içinde o büyük olayı gerçekleştiren büyük ordunun bütün giderleri sağlandığı gibi, devletin genel yönetiminin gerektirdiği bütün giderler de dıştan hiçbir şekilde borçlanma yapılmaksızın gerçekleştirilmiştir.

⁷⁸ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul, 2008, s.466.

⁷⁹ M. Elmacı, a.g.e., s.177-178.

⁸⁰ M. Elmacı, a.g.e., s.208.

Bundan başka, 1922 yılı içinde milli hazineye, 1921'den devredilen devlet borçlarının üçte ikisi ödenmiştir. İhtiyaç içinde bulunmamıza karşılık, ülkemizin üretimini sağlayan köylü ve çiftçiyi korumak için alınmakta olan koyun vergisi üç kat indirilmiş ve daha önce önemli ihtiyaçlar için bütün maaş alanlardan kesilmiş olan yüzde yirmilerin geri ödenmesi ile devlet hizmetinde bulunanların geçim sıkıntılarının giderilmesine çalışılmıştır...’’⁸¹

Cumhuriyet’e giden yolda Mustafa Kemal ve arkadaşları diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da ayrıntılı çalışmalar yürüterek halkın menfaatlerini ön planda tuttular. Alınan kararlarla kısıtlı imkanların daha verimli kullanılması sağlandı.

⁸¹ https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d4yy.htm, (erişim tarihi: 25.01.2021).

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1939 ARASINDA TÜRKİYE EKONOMİSİ VE TASARRUF POLİTİKALARI

2.1. 1923-1929 Arası Türkiye'nin İktisadi Politikası ve Milli İktisat Düşüncesi

Cumhuriyet, yeni bir devlet şekli olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin geçmiş mirası ve kalıntıları üstüne inşa edildi. Osmanlı Devleti zamanında endüstri kuruluşlarının çoğunluğu Rumeli'de bulunmuş ve bu coğrafya devletin işgücünün üssü pozisyonunda olmuştu. Rumeli'nin ve petrol zenginliklerinin yer aldığı Ortadoğu'nun kaybedilmesi, Cumhuriyet Türkiye'sine yalnızca harplerden dağılmış kıraç alanları ve bunun yanında, İzmir gibi az sayıda şehirde gayrimüslimlerin meydana getirdiği ticaret burjuvazisini miras bırakmıştı.⁸²

Bu süreçte yeni Türkiye; birkaç fabrika haricinde imalat endüstrisi seviyesinde dahi üretim kuvveti bulunmayan, ne emek ne de burjuva sınıfı meydana gelmemiş bir durumdaydı. Bir yandan, önceden gayrimüslimler tarafından yürütülen işlerin Türk-Müslüman müteşebbisler tarafından devralınması ve diğer yandan da yabancı yatırımcıya kolaylıklar sağlanarak milli-yabancı ortaklıkların oluşturulması hedeflenmişti.⁸³

Liberal ekonomi düzeni şeklinde ifade edilen dönemde bazı araştırmacılar ülkede altyapı ve özel müteşebbisliğin meydana gelmemiş olmasını, tatbik edilen uygulamaların liberal politikalar olamayacağının açık bir işareti olarak görmüştü.⁸⁴

Döneme damgasını vuran en önemli hususlardan biri de otoritenin halkı endüstrileşmeye teşvik etmesi ve bu konudaki gayretleriydi. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak istifade edilen vasıtalar, bazen farklılaşsa da bu nitelik yani devlet gücüyle endüstrileşme yaklaşımı sabit kalmıştı.⁸⁵ Dönemin özelliği olarak devletin milli tüccar ve

⁸² T. Çavdar, a.g.e., s.1048.

⁸³ Çağlar Keyder, "İktisadi Gelişmenin Evreleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul, 1985, s.1067.

⁸⁴ Ayşe Trak, "Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul, 1985, s.1085.

⁸⁵ Asaf Savaş Akat, "İktisadi Politikalar", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul, 1985, s.1098.

müteşebbis sınıfı meydana getirmek maksadıyla ekonomiye girdi yapması, yerli mallarının kullanımını teşvik eden kanunların hayata geçirilmesi, “Teşvik-i Sanayi Yasası”yla milli sanayinin teşkili ve muhafaza edilmesi liberal yaklaşım ile örtüşmeyen faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁶

Sistemde devletin teşvik edici rolünün öne çıktığı periyotta, sermayenin kaynağı olarak özel tasarruflar ve müteşebbislerin meydana getirilmesi amaçlanmış, fakat gelir seviyesinin az olması, sunulan teşviklerden istifade ile sanayiye geçiş yapacak zümreyi meydana getirememiştir. Tarım sektörünün sırtında ciddi yük teşkil eden ve gelirlerin önemli bir bölümünü meydana getiren Aşar Vergisinin iptal edilmesi ve yerinin farklı vergilerle doldurulmaması bütçenin neredeyse yarı yarıya azalmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu açığı kapatmak ve gelirleri yükseltmek maksadıyla Osmanlı Devleti’nden miras birtakım tekellerin millileştirilmesi yolu seçilmiş ve yaklaşımda en fazla şeker, barut, çakmak, ispiro vb. sanayi malları üzerinde durulmuştur.⁸⁷ Devletin tekelleri 1925 senesinde teşkil edilen Sanayi ve Maadin Bankasına verilmiştir.⁸⁸

Devlet tarafından ele alınan alanlardan biri de ulaştırma konusu olmuştur. Ulaşım konusu hem iktisadi hem de askeri bakımdan önem arz etmekteydi. Osmanlı Devleti zamanında yabancıların kontrolünde olan demiryolları, 1924 senesinde çıkarılan ve “Anadolu Demiryollarının Devletleştirilmesi” konulu yasa ile devletleştirilmiş, aynı zamanda farklı demiryollarının inşası konusu öncelik sıralamasında önlere alınmıştı. 1927 yılında “Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi” faaliyetlerine başlamıştı. Diğer taraftan, denizcilik alanında da adımlar atılmış ve 1926 senesinde Kabotaj Kanunu çıkartılmıştı. Ayrıca, hava taşımacılığına ilişkin olarak da bazı ilerlemeler yaşanmış ve 1926 senesinde Kayseri’de uçak fabrikası kurulmuştur.⁸⁹

Öte yandan, Lozan Barış Antlaşması neticesinde meydana gelen gümrük duvarı yasağı, milli endüstrinin muhafaza edilmesini zorlaştırmıştı.⁹⁰ Gümrük sorunu neticesinde meydana gelen açık, dış sermaye ve kısa süreli iç borçla giderilmeye çalışılmıştı. Gelir

⁸⁶ A. Trak, a.g.e., s.1086.

⁸⁷ Ahmet Kal’a, “Cumhuriyet Ekonomisinde İlk Dönem Gelişmeler (1923-1939)”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 23/24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, 1988, s.3307.

⁸⁸ Okan H. Aktan, “Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75.Yılı Özel Sayısı, 1998, s.34.

⁸⁹ Ali Coşkun, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi”, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, 4, 2003, s.74.

⁹⁰ Nihal Tuncer, “Tasarruf Sorunu”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul, 1985, s.1134.

seviyesinin azlığı ve sermaye oluşturulamaması yurtiçi tasarruf miktarını, zamanın en düşük seviyesine yani yüzde 4-7'lere indirmişti. 1923-1929 periyodunda yatırım seviyesi ortalama yüzde 9 düzeyinde gerçekleşmişti. 1929 senesi itibarıyla ithalat 256 milyon, ihracat ise 155 milyon lira seviyelerinde olup dış ticaret açığı 101 milyon lirayı görmüştü.⁹¹

İktisadi atılımlar beklenen periyotta sermaye oluşturma vazifesini devlet üstlenmiş ve sanayi planları ile teşebbüslerin oluşturulmasına gayret edilmişti.⁹² Döneme ilişkin yatırım ve tasarruf seviyeleri Tablo 2.1'de sunulmuştur.

Tablo 2.1: 1923-1929 Dönemi Yatırım ve Tasarruf Oranları.⁹³

Yıllar	Yatırımlar/ GSMH	Yurtiçi Tasarruf/ GSMH	Yurtdışı Tasarruf/ GSMH
1923	6,97	5,25	1,72
1924	8,19	4,35	3,84
1925	8,52	4,53	3,99
1926	7,97	4,35	3,62
1927	10,86	6,55	4,32
1928	10,69	7,15	3,54
1929	10,18	4,88	5,30

Tüm gayretlere karşın ülke istenen seviyede süratli bir sanayileşme adımı sergileyememişti. Bunun sebepleri olarak açıklanan etkenlerin yanı sıra altyapı, sermaye, müteşebbis ve teknik personel konusunda yaşanan sorunlar da dâhil edilmekteydi. Yabancıların belirsizlik sebebi ile yatırım yapmaması ve azınlık topluluklarının ülkeden ayrılması üretime negatif tesir eden sebepler arasında yer almıştı. Devlet sanayi konusunda teşvik için tüm olanaklarını seferber etmesine karşın, kamu bütçesinin ciddi bir miktarı yeni demiryolu inşasına ve yabancıların kontrolündeki mevcut demiryollarının alınmasına harcanmıştı.⁹⁴

Harp yıllarından başlayarak Türk parası devamlı bir şekilde değer kaybetmişti. Ortaya çıkan açıkları ve kredi sıkışıklığını hızlı bir şekilde çözüme kavuşturmak için

⁹¹ Ç. Keyder, a.g.e., s.105.

⁹² Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Ankara, 1963, s.10.

⁹³ N. Tuncer, a.g.e., s.1134.

⁹⁴ Nadir Eroğlu, "Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007, XXIII/2, s.66.

Merkez Bankası'nın teşkil edilmesi ihtiyacı kendini göstermişti. Atılan farklı adımlar ve çıkarılan kanunlarla 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuştu.⁹⁵

Özetle bu dönemdeki politikaların fiili çerçevesini genel olarak 1923 İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Barış Anlaşması'nın ekonomi konusundaki maddeleri belirlemişti. Bu dönemde Fethi Okyar tarafından Keynes'in kitabının tercümesinin yapılarak hükümet tarafından basılması, iktisatçının görüşlerinden istifade edildiği düşüncesini zihinde oluşturmaktadır.⁹⁶

Tüm bu gelişmeler ekseninde Atatürk dönemi ekonomik hedefleri şu şekilde sıralanabilir:⁹⁷

- Herkese iş sağlanması,
- İhracat gelirinin imkan sunduğu kadar ithalat yapılması,
- Büyük kazanç farklarının giderilmesi,
- Kalkınmanın enflasyonsuz sağlanması,
- Bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi,
- Özel girişimin arttırılması,
- Yurt-içi tasarrufların özendirilmesi.

2.1.1. İzmir İktisat Kongresi

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesinin ardından İstanbul'da faaliyet gösteren Türk iş adamları "Milli Türk Ticaret Birliği"ni kurdu. Kurumun maksadı, dış ekonomilerle münasebetleri yürüten gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmelerinin ardından meydana gelen eksikliklerin giderilmesiydi. Birlik tarafından 1923 yılında "Ticaret-i Hariciye Kongresi" tertiplenmesi kararlaştırıldı. Diğer taraftan, Ankara hükümeti de Lozan'da yaşanan sorunları paylaşmak ve ekonominin farklı problemlerini değerlendirmek amacıyla "İzmir İktisat Kongresi" hazırlıklarını yürüttü. Bu çerçevede Milli Türk Ticaret Birliği'nin de katıldığı İzmir İktisat Kongresi farklı sektörlerden 1135 katılımcıyla 17 Şubat- 4 Mart 1923

⁹⁵ Suat Oktar, "Cumhuriyet'in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, XIV/2, 1998, s.244.

⁹⁶ Hasan Yüksel, "Atatürk'ün Devletçilik Anlayışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII/35, 1996, s.611.

⁹⁷ Mustafa A. Aysan, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları*, İstanbul, 2014, s.66.

tarihleri arasında Kazım Karabekir başkanlığında toplandı.⁹⁸ Kongre’yi kırk milletvekili izlemiş ve Sovyet Rusya ile Azerbaycan’ın Ankara büyükelçileri de iştirak etmişti.⁹⁹

Kongrenin amacı, harp sonrası ekonomik etkenlerin ve sektörlerin birbirlerini görmelerini sağlamak, bu birimlerin gereksinimlerini belirlemek, ekonomik konular üzerine eğilmek ve bunların neticelerine bağlı olarak ekonomi politikalarını tespit etmektir.¹⁰⁰ Kongre sonucunda, iktisadi yapılanmanın ve hayata geçirilecek ekonomi politikalarının yönünü tespit eden bir “Misak-ı İktisadi” ortaya koyuldu. Misak-i İktisadi; ülke genelinde sanayi teşkil etmeyi ve geliştirmeyi hedefleyen, özel teşebbüsü teşvik eden ve mülkiyet prensibine bağlı bir iktisadi düzen kurmayı amaçlamıştı.¹⁰¹ Kongrede ortaya konan kararlar, takip edilecek iktisadi politikalara rehber olmayı hedefleyen ve toplumda faaliyet gösteren meslekler arasında prensipler çerçevesinde uyum sağlamayı esas alan, sosyo-ekonomik bir belge niteliği göstermektedir.¹⁰²

Kongrede konuşularak karara bağlanan konular “Misak-ı İktisadi” ve “Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar” şeklinde 2 kısımda toplandı. İlk kısımda yer alan önemli konular şöyledir:¹⁰³

- Milli üretime öncelik verilmesi,
- Lüks malların ithalinden sakınılması,
- İktisadi kalkınmaya fayda sağlaması şartıyla yabancı yatırıma müsaade edilmesidir.

İkinci kısımda yer alan önemli konular:¹⁰⁴

- Reji idaresine son verilmesi,

⁹⁸ M. İlker Parasız, *Türkiye Ekonomisi, 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Bursa, 1998, s.3.

⁹⁹ Erdiñ Tokgöz, *Atatürk Dönemi İktisat Politikaları, Atatürk’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 2002, s.15.

¹⁰⁰ Ahmet M. Gökçen, “Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 23/24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, 1998, s.3256.

¹⁰¹ Hasan Sabır, “Atatürk’ün İktisat Zihniyeti”, *Dış Ticaret Dergisi*, 8/28, 2003, s.80.

¹⁰² Hüseyin Akyıldız ve Ömer Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/1, 2004, s.46.

¹⁰³ Ersal Yavi, *Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır? Günümüz Türkiye’sine Kıssadan Hisseler*, İzmir, 2001, s.282-283.

¹⁰⁴ M.İlker Parasız, a.g.e., s.3.

- Tütün üretimi ve ticaretinin serbest bırakılması,
- Aşar vergisinin kaldırılması,
- Temettünün gelir vergisine çevrilmesi,
- İç gümrüğe son verilerek, koruyucu gümrüğün uygulanması,
- Ziraat Bankası'nın tekrar tertip edilmesi,
- Sanayicilerin sermaye ihtiyacını karşılayacak Sanayi Bankasının hayata geçirilmesi,
- Teşvik-i Sanayi Yasası'nın gündelik gereksinimleri giderecek duruma getirilmesi ve 5 senenin ardından 25 sene için uzatılmasının temin edilmesi,
- İç limanlarda kabotaj hakkı ve diğer ulaşım ağlarının geliştirilmesi
- Çalışanların saatlerinin belirlenmesi, 18 yaş altının çalışma hayatına alınmaması ve haftada bir gün işçilere tatil olması,
- “Amele” terimi yerine “işçi” teriminin tercih edilmesi,
- Bütün emek gücüne sendika hakkı verilmesidir.

Genel çerçevede ele alındığında Kongre’de liberal, dış yatırıma açık fakat koruyucu ve yerli azınlık iş adamı ve sanayicilerin imtiyazlı hallerine karşı otorite yardımını isteyen stratejilerin baskın olduğu değerlendirildi. Toprak reformu ve grev imkânı vb. hususların ele alınmaması bu fikri doğrular nitelikteydi.¹⁰⁵

Atatürk, Kongre kararları çerçevesinde, iktisadi hayata yararlı olabilecek özel teşebbüsün dâhil olmasına prensip olarak müsaade edileceğini ifade etmişti. Fakat o süreçte küresel çapta gelişmekte olan devletlere ilişkin yatırım oranı kısıtlı seviyede kalmıştı. Belirtilen sebeple ülkeye yabancı yatırımcı girişi çok sınırlı seviyede idi.¹⁰⁶ Arz

¹⁰⁵ A. Gündüz Ökçün, “İzmir İktisat Kongresi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.4, İstanbul, 1983, s.1064.

¹⁰⁶ Mükerrrem Hiç, “Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 23/24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, 1998, s.3286.

edilen tüm hususlar kapsamında, ekonomik durum ve hedefler göz önünde bulundurularak politika ve stratejiler geliştirildi. İlk hedef sanayileşme en başta olmak üzere, tarım ve hizmet alanının geliştirilmesi olarak belirlendi.¹⁰⁷

Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'nde belirttiği sözler, bu dönemde ekonomiye bakışı ve verilen önemi çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.¹⁰⁸

“Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla, yükselmesiyle, düşmesiyle ilgili ve ilişkili olan milletin ekonomisidir. Tarihin ve tecrübenin belirlediği bu gerçek, bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamen görülmüştür. Gerçekten Türk tarihi araştırılırsa bütün yükselme ve düşme sebeplerinin bir iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Efendiler, tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler veyahut yenilgiler, yok olmalar ve felâketler, bunların, tümü; gerçekleştikleri devirlerdeki iktisadî durumlarımızla ilişkili ve ilgilidir. Yeni Türkiye'mizi hak ettiği yere ulaştırabilmek için, mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir... Siyasî, askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferler ile taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner. Bu bakımdan en kuvvetli ve parlak zaferimizin bile sağlayabildiği ve daha sağlayabileceği yararlı kazançları belirlemek için ekonomimizin, iktisadî hâkimiyetimizin sağlanması ve sağlamlaştırılması ve genişletilmesi gerekir...”

İzmir İktisat Kongresi, geniş çaplı bir kongre olması ile birlikte ele aldığı konular itibarıyla savaş sonrası dönemde ortaya çıkan ekonomik zorluklar, Osmanlı Devleti'nden kalan ekonomik sıkıntılar ve yeni bir Cumhuriyet'in iktisadi sisteminin yeni ilkelere göre belirlenmesi hususları öncelikli olmak üzere ilk müdahale edilmesi gereken maddelere yoğunlaşmış ve çözümler getirmişti.

Tarım ve halkın ekonomik sıkıntıları gibi insanların yaşantısına yansıyan hususların, temel ilkelerin oturtulmasıyla birlikte zamana yayılarak çözüme kavuşturulması benimsenmiş ve hedeflenmişti.

¹⁰⁷ Esat Çelebi, “Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002)”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5, 2002, s.21.

¹⁰⁸ <https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-iktisat-kongresini-acis-soylevi-izmir> (erişim tarihi 16.02.2021)

Ayrıca İzmir İktisat Kongresi sırasında yerli malları sergisi de gerçekleştirildi. Serginin çok beğenilmesinin ardından İzmir’de sonraki dönemlerde de benzer sergiler yapılması planlandı ancak beklenen sergi 9 Eylül 1927 tarihinde yapılabildi. Günümüzde İzmir Enternasyonal Fuarı’nın ilki olarak sayılan sergiye yerli kuruluşların yanında Almanya, Fransa, İtalya gibi farklı ülkelerden de katılım oldu. Sergi bu sayede uluslararası bir özellik kazandı. Farklı dönemlerde değişik adlarla anılan sergi 1935 yılında Arslulusal İzmir Panayırı adını 1937 yılındaysa günümüzdeki adını aldı.¹⁰⁹ (Bkz. Ek-3) Ülke genelinde açılan sergi ve panayırırlarla ekonomik hayat canlandırılmıştır. Özellikle İzmir Fuarı örnek model olmuş her yıl yerli ve yabancı birçok devlet adamı panayır açılışlarında bulunmuştu. Sümerbank, Uşak Şeker Fabrikaları, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikası, Türkiye İş Bankası gibi farklı kurumlar bu fuarda yer alarak yerli ürünleri sergilediler.¹¹⁰ (Bkz. Ek-4) İzmir İktisat Kongresi bu açıdan bakıldığında günümüzde de etkisini güçlü şekilde koruyan bir imza bırakmış oldu. Yeni kurulan devletin ekonomik anlayışını ortaya koyan kongre diğer yandan da geleceğe ışık tuttu.

2.1.2. Lozan Barış Anlaşmasının Ekonomik Hükümleri

Lozan Barış Anlaşması’nın ekonomik ve mali yükümlülükleri ilk bakışta problemli ve zor koşullar içeriyor gibi görünse de o günün şartları ve içinde bulunulan durum dikkate alındığında bu hükümlerin ciddi bir şekilde Türkiye’nin faydasına ve avantajına olduğu değerlendirilmesi yerinde olacaktır.¹¹¹

Lozan Anlaşması’nda ele alınan ekonomiye yönelik hususlar Tablo 2.2’de sunulmuştur.¹¹²

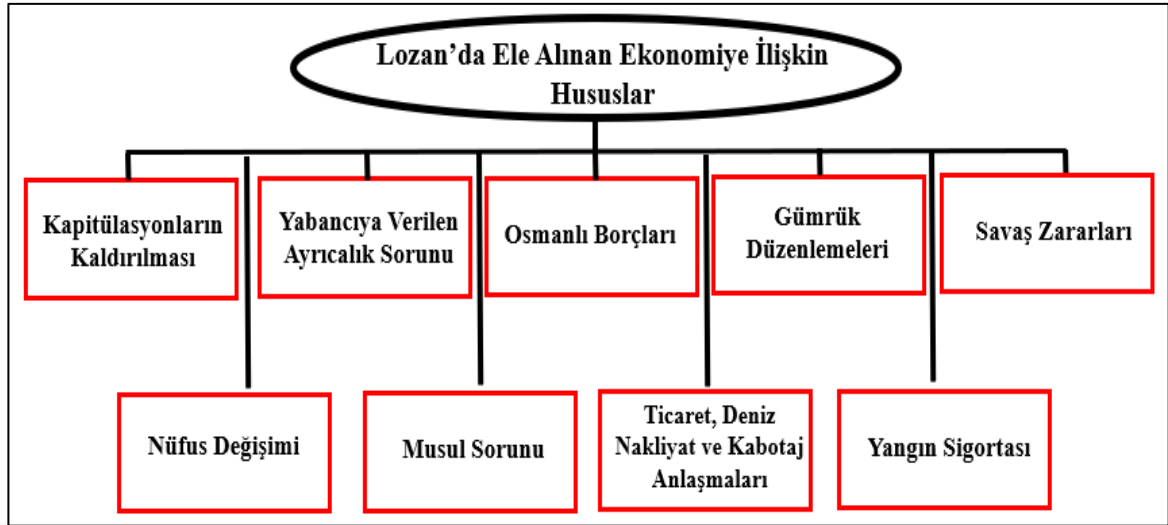
¹⁰⁹ Asil Kaya, Harabeler Üzerinde Cumhuriyet Abidesi İzmir Fuarı, İzmir Büyükşehir Belediyesi, s.10-29.

¹¹⁰ https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/%C4%B0zmir_Enternasyonal_Fuar%C4%B1 (erişim tarihi: 13.02.2021)

¹¹¹ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 1996, s.34.

¹¹² Salih Erceyes, “*Tarihi Açıdan Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.38.

Tablo 2.2.: Lozan’da Ele Alınan Ekonomiye İlişkin Hususlar

- **Kapitülasyonların Kaldırılması:** Müzakereler esnasında üzerinde en çok durulan ve en kritik husus olan konuda Anlaşma’nın yirmi sekizinci maddesiyle tüm hükümler kaldırılmıştır.

- **Yabancılar Verilen İmtiyazlar:** Yabancılar verilen tüm imtiyazlar kaldırılmıştır.

- **Osmanlı Devleti’nden Kalan Borçlar:** İmparatorluk zamanından miras borçlar savaş öncesi sınırlar esas alınarak oransal bir şekilde ilgili ülkeler arasında paylaşılması prensip olarak kabul edilmiştir. İmparatorluk zamanından kalan yaklaşık toplam 129 milyon liradan fazla olan borcun ilgili devletler arasında bölüştürülmesinin ardından 85 milyon liranın üzerinde bir miktar Türkiye’ye kalmıştı.

- **Gümrük Düzenlemeleri:** Anlaşmaya ilave şekilde imzalanan sözleşmeyle beş senelik bir zaman zarfı için Türkiye’nin yabancılar yönelik tatbik edebileceği ekonomik politikaların dondurulması, bazı özel durumlar haricinde ticaret sınırlamalarının kaldırılması ve farklı uygulamaların hayata geçirilmemesi ile 1916 yılında belirlenen gümrük tarifelerinin 5 sene daha devam edilmesi öngörülmüştü. Herhangi bir anlaşmazlık

durumunda ise konunun çok uluslu bir mahkeme tarafından ele alınarak tekrar değerlendirilmesi benimsenmişti.¹¹³

- **Savaş Zararları:** Tüm tarafların karşılıklı olarak harp tazminatı isteklerinden vazgeçmesi ile sorun çözüldü. Diğer yandan, Türkiye 1915 senesinde savaşın ardından geri iade edilmek koşulu ile Almanya'ya verdiği 150 milyon Frank'tan vazgeçmiş ve 1914 senesinde el konulan savaş gemilerinin tutarının geri verilmesi yönündeki talebinden vazgeçmişti.¹¹⁴

- **Nüfus Değişimi:** Mübadele kapsamında üzerinde mutabık kalınan maddeler çerçevesinde yaklaşık 1 milyon 352 bin kişi Yunanistan'a, yaklaşık 501 bin kişi de Türkiye'ye göçmüştür. Bu konuda harcanan giderler 15 milyon Lira'nın üzerindeydi. Yaşanan durum neticesinde ayrıca şehirli nüfus azalmış ve devlet kalifiye emek gücü problemiyle karşı karşıya kalmıştı.¹¹⁵

- **Musul Sorunu:** Bu konu Lozan'da neticeye ulaştırılamamış, ancak 1926 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'yla çözümlenmiştir. Anlaşma sonucunda Türkiye bölgedeki petrolden 25 sene boyunca yüzde 10 pay sahibi oldu.¹¹⁶

- **Ticaret, Deniz Nakliyatı ve Kabotaj Antlaşmaları:** Yabancılar verilen kabotaj imkânı bütünüyle sonlandırılarak deniz ulaştırması hakkı tamamıyla Türkiye'ye geri kazandırıldı.

- **Yangın Sigortası:** İzmir'de gerçekleşen yangının savaş sebebi ile yaşanmadığı bu nedenle sigorta firmalarından zararın karşılanmaması hususu ele alınan konular arasında yer almıştır.¹¹⁷

Türkiye, Lozan'da büyük başarılar elde ederek tam bağımsızlığını elde etmiş olsa da ekonomik konularda yer alan maddeler biraz muğlak ve çözümleri zaman alan bir nitelik göstermiştir. Mesela Anlaşmada açık açık kapitülasyonların bütünüyle kaldırılması ifade edilirken, Türkiye 20 Ekim 1914 tarihinden önce kabul edilmiş bütün imtiyazlı

¹¹³ Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, İstanbul, 1997, s.202.

¹¹⁴ Vedat Eldem, *Harb ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Ankara, 1994, s.222.

¹¹⁵ V. Eldem, a.g.e., s.214-216.

¹¹⁶ Y. Kepenek ve N. Yentürk, a.g.e., s.34.

¹¹⁷ V. Eldem, a.g.e., s.223.

anlaşmaların devam ettirilmesini kabul etmek durumunda kalmıştır. Diğer yandan, milli gümrük düzenlemelerini bütünüyle hayata geçirebilmek için 5 sene beklenmesi gerekmişti. Fakat eskiden yabancılara sunulan imtiyazlar ve avantajlar Atatürk liderliğinde sürdürülen tavizsiz uygulama ve politikalar sonucunda kaldırıldı.¹¹⁸

Lozan Anlaşması çoğunlukla politik ve yasal bir belge olarak ele alınmıştır. Fakat bunun yanında belge, iktisadi bakımdan, imzalandığı dönemden günümüze kadar devam eden süreçte etkileri nedeniyle önemli ekonomik yönleri bulunan bir anlaşma özelliği taşımaktadır.¹¹⁹ Anlaşma hükümleri arasında yer alan gümrük tarifesinin beş sene daha devam etmesi konusu özellikle yeni Türkiye'nin gelirlerinin ciddi seviyede azalmasına sebep olmuş ve ekonomi politikalarını hayata geçirmesinde en ciddi kısıtlayıcı faktörü teşkil etmişti. Bu sebeple devlet 5 sene boyunca koruyucu politikalar yerine daha ziyade dışa dönük bir iktisadi kalkınmayı ön planda tutmak zorunda kalmıştı.

2.1.3. 1923-1929 Dönemi İktisadi Liberal Ekonomi Uygulamaları

Yeni kurulan Türkiye'nin tekrar yapılandırılması ve mili ekonominin sağlanmasında İzmir İktisat Kongresi'nde tespit edilen iktisadi politika, prensip ve esaslarla istenen hedeflerin elde edilmesi önemli bir konu olarak ele alındı. Ekonomik buhranın yaşandığı 1929 senesine kadar olan periyotta bir seri kanuni düzenlemeler, yenilikler yapıldı ve yeni kuruluşlar teşkil edildi. Esas politika; özel müteşebbisi yatırıma teşvik etmek ve bu hususta destek sağlamak üzerine oturtulmuştu. Hükümet, ülke menfaatleri doğrultusunda ihtiyaç duyduğu yatırımlara katılmaya, iktisadi ve endüstri hayatına sermaye sağlayacak bankaların hayata geçirilmesine gayret etmişti.

Diğer taraftan devlet, ekonomik büyüme konusunu tamamiyle özel sektöre bırakmamıştı. Bu süreçte iş yaşamında azınlıklardan kalan yerlerin kısa sürede doldurulmasını sağlayacak kalifiye Türk müteşebbisi fazla değildi. Bu müteşebbislerin devlet yardımıyla özel sektörün oluşturulması ve endüstrileşme gayretlerinde etkin rol almaları hedeflenmişti.

¹¹⁸ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 2000, s.436.

¹¹⁹ Murat Koraltürk, "Türkiye Ekonomisi", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, s.584.

Esas alınan ekonomik yapının en önemli uygulaması, sembol konumunda bulunan İş Bankası ve yüklendiği roldü. Osmanlı Devleti’nden miras kalmış olan Ziraat Bankası milli bir özellik göstermesine rağmen tarım konusunu desteklemek amacıyla kurulduğundan bankacılık uygulamalarına yönelik alınan kararları tam karşılamamıştı. Diğer taraftan, Osmanlı Bankası ulusal özellikte değildi. Atatürk, endüstrileşme adımlarına destek sağlamak maksadıyla milli bir bankanın kurulmasını istemişti. Bu kapsamda 9 Eylül 1924 tarihinde İş Bankası kuruldu. İş Bankası’nın kurulmasının ardından “Türkiye Sınai ve Maadin Bankası” ile “Türkiye Sanayi Kredi Bankası” faaliyetlerine başladı. Aynı şekilde iktisadi kalkınmaya yardımcı olmak ve inşaat sektörünü finanse etmek amacıyla 1926 yılında “Emlak ve Eytam (yetimler) Bankası” kuruldu.¹²⁰ Atatürk’ün bankacılık sisteminin geliştirilmesi konusundaki görüşleri ve uygulamaları da büyük gelişmeler yaşanmasında etkili oldu. Banknot ihracını dahi yabancı bankaya yaptıran Osmanlı Devleti’nin ardından yabancı bankalar karşısında Türkiye İş Bankası’nı kendi sermayesiyle oluşturmuştu. Bu dönemde bankalardaki mevduat 58 kat artarken, milli bankaların toplam mevduattaki oranı %32’den %81’e yükselmiş, yabancı bankaların payı ise %68’den %19’a kadar azalmıştı.¹²¹

İzmir İktisat Kongresi kararları ışığında Türkiye’de şeker fabrikalarının kurulmasını teşvik etmek ve özendirmek üzere 8 Nisan 1925 tarihinde “Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyaz ve Muafiyet Hakkında Kanun” adıyla özel bir yasa çıkarıldı. Bu yasayla kurulacak fabrikalara bölgelerinde tekel ayrıcalığı tanınarak, yürürlükteki Sanayi Teşvik Kanunu’ndan yararlanmaları sağlandı.

Yeni kurulan ülkenin, inşaat sektörünün çimento gereksinimini gidermek için 1928 senesinde ilk ciddi endüstriyel kurum olan Çimento Fabrikası Ankara’da faaliyete geçti. Aynı şekilde 1926’da Bakırköy, 1929 senesinde Zeytinburnu Çimento Fabrikası üretime başladı.

Atılan stratejik adımlardan bir tanesi de ismi ilerleyen yıllarda “Türk Hava Kurumu” şeklinde değiştirilen “Türk Tayyare Cemiyeti”nin 1925 senesinde kurulması olmuştur. Ülkede uçak üretimi kapsamında Alman Junkers Şirketi ile müzakereler yürütüldü ve 1926 yılında fabrikanın ilk birimi faaliyetlerine başladı. Ancak, Alman firmanın finansal problemleri sebebiyle faaliyetler kesilmek zorunda kaldı. Bunu takip

¹²⁰ Hüseyin Yücel, *Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi*, Ankara, 2017, s.74-75.

¹²¹ M. Aysan, a.g.e., s.152-153.

eden dönemde 1931 yılında bu fabrika “Kayseri Tayyare Fabrikası” ismiyle yeniden hayata geçirildi.¹²²

Cumhuriyet hükümetleri madencilik alanında ilerlemeler kaydetmiş, 1930 senesine gelindiğinde aralarında yabancı ortakların da bulunduğu on bir yeni firma faaliyetlerine başlamıştı. 1924 senesinde Zonguldak’ta “Yüksek Maden ve Sanayi Mektebi”, 1926 senesinde ise “Maden Arama ve İşletme İdaresi” kuruldu. Sektöre İş Bankası tarafından finans yardımının sağlanabilmesi için 1927 yılında bir yasal düzenleme de çıkarıldı.

Ulaşım altyapısının geliştirilmesi hususunda demiryolu işletmeciliği esas alınmıştı. Devletin en önemli faaliyetleri bu alanda hayat bulmuştu. 1923’ten itibaren ulaşım konusu öncelikli olarak ele alınmış ve demiryoluna ağırlık verilmişti.

Diğer yandan, denizcilik alanında da ciddi adımlara yer verildi. Kabotaj Kanunu ile birlikte bu alanda millileştirme gayretlerine öncelik verilerek, 1925 senesinde “İzmir ve İstanbul Limanları” ve 1927 senesinde de “Haydarpaşa Limanı” kamusallaştırılarak idaresi alındı.¹²³

Bu çalışmalarla birlikte Mustafa Kemal, özel teşebbüsten önemli hizmetler bekliyordu. Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun ardından söylemiş olduğu sözleri şu şekildedir:

*“Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan istifade eden müesseselere hariçten getirdikleri ham maddelerle makine, alet ve edevat için verilmiş olan gümrük muafiyeti kaldırılarak sözü geçen kanundan istifade eden ve etmeyen bütün sanayi erbabını kapsamak üzere bu nevi iptidai maddelerle makine, alet ve edevatın gümrük resimlerinin cüzi bir hadde indirilmesi ve makine, alet ve edevatı için muamele vergisi muafiyetinin kabul edilmesi memleket sanayii üzerinde hayırlı neticeler verecek bir tedbir olmuştur.”*¹²⁴

Lozan’daki Anlaşma hükümleri nedeniyle gümrük hususunda birinci uygulama 1929 yılında hayata geçirilen “Gümrük Tarifeleri Kanunu” olmuş, ardından aynı yıl

¹²² H. Yücel, a.g.e., s.78.

¹²³ a.g.e., s.77-78.

¹²⁴ M. Aysan, a.g.e., s.257

“Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti” faaliyetlerine başlamıştır. Türk hükümeti bu tarihten itibaren Lozan’ın kısıtlayıcı etkilerinden kurtulmuştur.¹²⁵

2.1.4. Milli Paranın Korunması Üzerinden Yapılan Değerlendirmeler

Para politikaları, ekonomi politikalarının hayata geçirilmesinde önde gelen konular arasında bulunmaktadır. Atatürk’ün daha Cumhuriyetin ilk yıllarında, “İstiklali kaybetmenin en iyi yöntemi, sahip olmadığınız parayı harcamaktır.” sözü cumhuriyet kadrolarının para politikalarına ilişkin olarak takip edeceği yola ilişkin ipuçlarını ortaya koymaktadır.¹²⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında hükümetlerin izledikleri yol; enflasyonist zeminden uzak durulması ve fiyat istikrarının tesis edilerek paranın değerinin korunması üzerine kuruldu. Bu kapsamda, “Türk Parasını Koruma Yasası” ile bu yöndeki düşünceler hayata geçirilmeye başlandı. Osmanlı Devleti’nden miras kalan madeni paralar bu süreçte kullanıldı. İlk zamanlarda ciddi iktisadi problemler yaşanmış olsa bile enflasyonun yükselmesine neden olmamak için para basılması yolu tercih edilmemiş ve anti-enflasyonist para politikaları takip edilmişti.¹²⁷

Cumhuriyetin ilk zamanlarında ana hedef, her durum ve şartta enflasyonun yükselmesinin önlenmesi olmuştur. Paranın kıymetinin korunması anlayışı kabul edilmişti. Ancak, bu hedefin belirlenmiş olması politikaları hayata geçirmek için yeterli olmamıştı. Özellikle iktisat alanında uzman personel eksikliği ve para politikalarını idare edecek kurum/kuruluşların sayısının yetersizliği durumu daha da zorlaştırmıştır.¹²⁸

Cumhuriyetin kurulmasının ardından 7 sene boyunca Merkez Bankası’nın bulunmaması para politikalarının izlenmesinde önemli bir sorundu. Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomi kadroları Osmanlı Bankası’nın ayrıcalıklarını ilk olarak 1925 yılına, sonra 1935 yılına kadar uzatmasına karşın, bu zaman diliminde Osmanlı Bankası’nın yabancı sermaye kontrolünde olması nedeniyle ilişkiler güven zeminine oturmadı. Devlet tarafından banka imkânlarından yararlanmak da tercih edilmedi. Diğer yandan, Osmanlı

¹²⁵ M. Aysan, a.g.e., s.212.

¹²⁶ Elif Torunoğlu Tarkan, “Hükümet Yapısı Çerçevesinde Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi,” Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.17.

¹²⁷ E. Torunoğlu Tarkan, a.g.e., s.18.

¹²⁸ Gülsün Gürkan Yay, “Atatürk Dönemi Para Politikası (1923-1938)”, *Erdem Dergisi*, 11/31, 1998, s.292.

Devleti'nden kalan banknot seviyesi, yükseltilmeden sabit tutulmuştu. Ancak, bir merkez bankası otoritesinin bulunmaması ve bu nedenle kredi kontrolü, yasal karşılıklar oranı vb. konuların söz konusu olmamasından dolayı bankalar büyük bir rahatlık içerisinde faaliyetlerini yürütme fırsatını yakalamıştı.

Buradan hareketle hükümetler tarafından para politikalarında düzenin sağlanması için seri tedbirler hayata geçirildi. Merkez Bankası o dönemin şartlarında kurulamayınca, ekonomi yönetimi tarafından ilk olarak spekülasyonların önüne geçebilmek ve diğer işlemler için “Bankalar Konsorsiyumu” kurulmuştur.¹²⁹

Bozuk para seviyesi 1926 yılında beş milyona yükselirken, tedavülde sorun yaşanmaması amacıyla kâğıt para oranı yaklaşık olarak 154 milyonun biraz altına düşürüldü. 1928 senesine gelindiğinde beş milyon tutarında bozuk para çıkartılarak Cumhuriyet döneminde bir ilk gerçekleştirildi.¹³⁰

Para politikalarının sıkı tutulduğu ortam, yeni kurulan ve savaşlardan yorgun düşmüş bir ülkede üretim kapasitesinin ve iş imkânlarının kısıtlanmasına sebep olmuştu. Hükümetler, milli bankacılığın etkinliğinin artırılmasına ve teşvik sağlanmasına gayret etti. Ticareti esas alan bankacılık sektörü ülke şartlarından çok dış kaynaklı konulardan etkilenmişti. İktisat Kongresi'nde bankacılık konusu üzerinde ciddi şekilde durulmuştu.

Dönem içerisinde bankacılık konusunda gelişme gösteren iki husus öne çıkmıştır. Bunlardan birincisi, otoritenin desteği ile faaliyetlerine başlayan ve yabancılarla mücadele edebilecek güçte olan büyük çaplı bankalar kurulması diğeri ise, yoğunlukta olarak 1926 yılından itibaren küresel bunalımın da etkisi ile yabancı banka kredilerinin azalması neticesinde bölgesel isteği karşılamaya çalışan ve sayısı hızla artan küçük çaplı bankaların kurulmasıdır. 1924-1929 yılları arasında bankacılık sektöründeki durum Tablo 2.3'te sunulmuştur.¹³¹

¹²⁹ G. Gürkan Yay, a.g.m., s.294.

¹³⁰ Aziz Köklü, *Türkiye'de Para Meseleleri*, Ankara, 1947, s.29.

¹³¹ G. Gürkan Yay, a.g.m., s.301.

Tablo 2.3.: 1924-1929 Yılları Arasında Bankacılık Sektörünün Durumu.¹³²

YILLAR	BANKA SAYISI	TASARRUF MEVDUATI (1000TL)	TOPLAM MEVDUAT (1000TL)	MUDİ SAYISI
1924	20	3.608	16.745	4.943
1925	24	4.886	52.532	7.308
1926	24	7.223	44.335	11.045
1927	31	12.705	63.306	21.424
1928	39	17.468	91.864	33.018
1929	43	22.192	133.499	53.216

Para politikalarında öne çıkan bir diğer konu ise savaş sonrasında altın ve sterline bağlı olarak sürekli olarak değeri azalan liranın istikrarlı bir duruma kavuşturulmasıydı. Türkiye'deki tarıma dayalı ekonomiye bağlı olarak, tarım mallarının ihracatı döneminde liranın kıymeti artarken yıl sonu ve yılın ilk çeyreğinde ise yabancı paraya ilginin artması sebebiyle liranın değeri azalmıştır. Lirada yaşanan bu dalgalanma üreticiye dezavantaj oluşturacak bir fiyat makası meydana getirmiştir. 1924-1929 yılları arasındaki altın ve döviz kurları Tablo 2.4'te sunulmuştur.

Tablo 2.4.: 1924-1929 Yılları Arasında Altın ve Döviz Kurları.¹³³

YILLAR	ALTIN LİRANIN KARŞILIĞI (KRŞ)	1 STERLİN (KRŞ)	1 DOLAR (KRŞ)
1923	707	-	-
1924	815	839.5	188
1925	813	894	183
1926	809	934	191
1927	826	950	195
1928	830	956	197
1929	874	1008	209

¹³² Haldun Derin, *Türkiye'de Devletçilik*, İstanbul, 1940, s.51.

¹³³ G. Gürkan Yay, a.g.m., s.298.

1929 yılında yaşanan küresel çaptaki ekonomik buhran nedeniyle yerel bankalar iflas etmeye başlamıştı. Ülke ekonomistleri yaşanan bu duruma yönelik olarak, para politikalarında istikrarı temin edici ve bankacılık sistemini koruyucu bir seri hukuki düzenlemeler çıkarılması yoluna gitmişti. Bu durum merkez bankası kurulma çalışmalarını hızlandırmıştı. Liradaki değer kaybında, 1929 yılında ABD'deki bunalımın yerel gazetelerde yer alması ve halkta telaş yaratması nedeniyle yabancı paralara rağbetin artması etkili olmuştu.¹³⁴

Yaşanan gelişmeler karşısından idareciler tarafından ilk olarak 1929 yılında “Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu” yürürlüğe sokulmuş, bu sayede serbest döviz işlemleri yasaklanarak tedbir alınmıştı.¹³⁵

2.1.5. Devletçilik Politikasındaki Gelişmeler

Yeni kurulan Türkiye’de tarımın eski usullerle ve emek odaklı bir biçimde yapılması ve endüstri alanında dışa bağımlı bir yapı olmasına karşın Batılı ülkelerde ise tarım ve endüstri ileri seviyedeydi. Türkiye’de üretilen ürünlerin yurtdışından gelen ürünlerle mücadele edememesi, bu dönemde ithal ürünlerin rağbet görmesine sebep oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında İnönü hükümetleri zamanında ekonomide liberal anlayışın etkisi hissedilmesine karşın, 1929 bunalımı ile birlikte liberalleşme yerini daha ziyade devletçiliğe bırakmıştır. İktisat Kongresi’nde gündeme gelen ve meydana getirilmeye gayret edilen, Müslüman Türk burjuvazisi ekonomik buhran sebebi ile meydana getirilemedi. Bu dönemde yabancı sermaye ile devletçilik esaslı destek politikaları uygulanmaya gayret edildi. Teşviki Sanayi Yasası ile endüstri donanımlarında bulunan gümrük vergisi, 1929 senesinden başlayarak bütün cihaz ve makinelerde yürürlükten kaldırıldı.¹³⁶

Devletçilik yaklaşımının varlığını ciddi şekilde hissettirdiği bu dönemde yaşanan iktisadi gelişmeler devlet adamlarının yaptıkları konuşmalarda sıklıkla gündeme geldi. Aynı zamanda devlet tarafından yapılan ekonomi alanındaki çalışmalar halkı aydınlatmak için devamlı gündeme geldi ve halkın bilinçlendirilmesi, aydınlatılması sağlandı. Devlet

¹³⁴ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara, 1977, s.80.

¹³⁵ A. Köklü, a.g.e., s.35-36.

¹³⁶ E. Torunoğlu Tarkan, a.g.e., s.13.

öncülüğünde faaliyetlerine başlayan fabrikalar ülkede atılan adımları gözler önüne sermiştir.

Tarım ülkesi pozisyonunda bulunan Türkiye, endüstri alanında da yoğun gayret sarf etti. Kurulan fabrikalar neticesinde, dışarıya bağımlı olan ülkenin ticaret dengesinin daha normal bir seviyeye getirilmesine çalışıldı. Devletçilik politikasının varlığını hissettirmeye başladığı senelerden başlayarak atılan iktisadi adımların pozitif sonuçları kendini gösterdi. 1929 senesinde yoğun olarak ekonomik bunalımın ardından sarsılan ticaret dengesi ile ülkedeki devlet teşebbüsleri sonucunda pozitif ilerlemeler kaydedildi. 1926-1929 yılları arasındaki ticaret verileri Tablo 2.5.'te sunulmuştur.¹³⁷

Tablo 2.5.: 1926-1929 Yılları Arasında Türkiye'nin İthalat ve İhracatı.¹³⁸

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	MUVAZENE
1926	234.699.735	186.422.755	- 48.276.980
1927	211.398.1184	158.420.998	- 53.977.186
1928	233.531.775	173.537.489	- 49.994.286
1929	256.296.379	155.214.071	- 101.082.308

2.1.6. Tarım ve Sanayi Alanına Yönelik Gelişmeler

İktisadi hürriyeti devam ettirebilmek ve sağlam temeller üstüne oturarak, kuvvetli bir ekonominin tesis edilmesi amacıyla İktisat Kongresi ile endüstri ve tarım alanında ilk planlamalar ortaya konmuştu. Kongre'de Türkiye'nin bir tarım devleti olduğu, ancak eski metotlar, şuursuz ve plansız icraatların ekonomiye zarar verdiği tespit edilmişti. Bu durumdan kurtularak verimi ve faydayı arttırmak için bu konulara yönelik politikalar takip edilmeye başlandı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte çiftçi girişimleri artırılarak kooperatifleşme sağlandı, zahire borsaları kuruldu ve Ziraat Bankası genel kurulu

¹³⁷ Özcan Sarıdoğan, "Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Kutlamaları (1929-1949)," Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2014, s.146.

¹³⁸ Sevilay Özer, "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Malı ve Tutum Haftası Kutlamaları," *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/5, 2013, s.607.

çiftçilerin de temsil edildiği bir yapıya dönüştürüldü. Bunu yanında tarım ve hayvan ıslah birimleri kuruldu, tarım ve ziraat mekteplerini faaliyete geçirildi. Bu alanda aynı zamanda zirai sayımı gerçekleştirmek, Ziraat Vekâletini teşkil etmek gibi faaliyetlerle, tarım alanında uzmanlaşmak ve teşkilatlanmayı sağlamak için adımlar atıldı. Diğer yandan, kamuya ait alanların köylülere verilmesi ve teknik imkânların özendirilerek üretim kapasitesinde yükselme sağlanmasına gayret edildi. Toprak konusunda özel mülkiyetin daha yaygın hale getirilmesi amacıyla kanuni düzenlemelere ağırlık verildi. Bu dönemde tarım konusunda atılan en ciddi adım, sektörün gelişmesindeki en büyük engellerden olan Aşar vergisinin 1925 senesinde yürürlükten kaldırılması olmuştur.¹³⁹

Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından birini teşkil eden Aşar vergisinin kaldırılması iktisadi gelişim açısından çok önemli olmuştur. Bahse konu verginin kaldırılması ile beraber, pazarlanabilir fazla ürünlerle birlikte ticaret imkânını artıran bir politika kendisini göstermiştir. Verginin kaldırılmasının ardından tarım alanındaki vergi miktarı azaltılırken, ticaret ve endüstri üzerindeki vergi oranı arttı.¹⁴⁰ Aşardan feragat edilmesi ile tarım sektöründen farklı alanlara ciddi bir kaynak verilmesi sistemini bırakarak devlet büyük bir gelir kaynağını terk etti. Ancak, aşarın iptali ile pazarlardaki mal miktarı yükseldi ve çiftçinin piyasaya daha çok çıkması ve tarımın özendirilmesi sağlandı.

Yaşanan gelişmeleri, şeker ve dokuma fabrikalarının kurulması gibi tarıma dayalı endüstrilerin geliştirilmesi izledi. Bu dönemde tarım sektöründe atılan adımlar arasında ARGE ve eğitim kurumlarının kurulması, fidanlık alanların oluşturulması, köylünün teknik donanımının ve malzeme gereksinimlerinin karşılanması yer almaktaydı. Traktör başta olmak üzere diğer tarım donanımlarının ithali ile köylünün malzemelere sahip olması basitleştirilmiş, çiftçiye yönelik olarak akaryakıt vergilerinin tazminat biçiminde geri verilmesiyle tarım alanında sanayileşme özendirilmişti. Diğer yandan, 1933 senesinde Uşak ilinde, ardından 3 sene sonra Alpulu'da açılan şeker fabrikaları çağdaş endüstrinin ilk örneklerini teşkil etmekteydi.¹⁴¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan iktisat politikaları arasında kısmen daha az başarılı olunan konu olarak sanayi üretiminin yeterince yükseltilememesi gösterilmektedir.

¹³⁹ G. Kazgan, a.g.e. s.68.

¹⁴⁰ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Ankara, 1982, s.54.

¹⁴¹ Reşat Aktan, *Türkiye İktisadı*, Ankara, 1978, s.42.

Hizmet sektöründe sağlanan gelirlerin ve tarımsal ürünlerin sanayi üretimine çevrilememesi en önemli problemi meydana getirmiştir. Belirtilen şartlar sonucunda özel teşebbüs vasıtasıyla sanayileşme kabiliyeti kısıtlı kalmıştır. Fakat devletin önem verdiği hususların ilk sıralarında “iktisadi bağımsızlık” ve “süratli kalkınma” bulunmuştur. Beklenen hedeflerin hayata geçirilmesi de ancak sanayileşme ile mümkün olabilmekteydi.¹⁴²

Çıkarılan “Teşvik-i Sanayi Kanunu” ile sanayileşme önündeki engellerin kaldırılması ve işlerin daha da süratlendirilmesi amaçlanmıştır. Kanun sanayileşme için fabrikalar kurulmasını merkeze almış, milli mallara kolaylıklar getirmiştir.¹⁴³ İhtiyaçlar doğrultusunda kurulan önemli oluşumlardan biri de “Ali İktisat Meclisi” olmuştur. 1927 senesinde faaliyetlerine başlayan kurul, Batılı devletlerde görüldüğü şekilde ekonomik büyümeyi hızlandırmayı hedeflemiş, koordinasyon sağlanarak farklı kesimlerin uzlaştırılması sağlanmıştır. Yılda iki kez toplanan ve 24 kişiden oluşan meclis, ekonomi alanında bazı dokümanlar hazırlamış fakat önemli çalışmalar içerisinde bulunamamıştır. İstenen etkiyi veremeyen meclisin faaliyetleri 1935 senesinde sonlandırılmıştır.¹⁴⁴

2.2. 1923-1929 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Kavramı

1923-1929 yılları arasındaki ekonomi konusu değerlendirildiğinde; endüstrileşmeye ciddi önem verildiği, özel teşebbüsü teşvik eden politikaların takip edildiği bir dönem olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda devlet, şartların getirdiği bir zorunluluk olarak her alanda halka sürekli destekte bulunmuştu. Endüstri alanındaki yatırımların çoğunluğu kamu-özel sektör iş birliği ile tüketim ürünlerine ilişkin olarak yapılmıştı. İşbirliğinin en çok uygulandığı ürünler olarak %44’le gıda ve tütün, %24’le dokuma sektörünün olduğu görülmüştür. Cumhuriyet’in ilk 6 yıllık döneminde demiryollarına ayrılan ciddi kaynağın oluşturduğu zorluk, kaynak ve altyapı sorunları ile tecrübe eksikliği gibi sebeplerle ekonomik kalkınma öngörülleri ve istekleri, istenen düzeyde karşılanamamış olsa da endüstrileşme gayretlerinde çerçevesi belirli bir büyüme elde edilebilmiştir.¹⁴⁵

¹⁴² Aytekin Altıparmak, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 1998, s.37.

¹⁴³ A. Gündüz Ökçün, “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı 1913”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 30/1, 1975, s.25.

¹⁴⁴ Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara, 2006, s.133.

¹⁴⁵ H. Yücel, a.g.e., s.88-89.

Devletin kuruluşunun ilk döneminde tasarrufla birlikte kalkınmaya öncelik verildi. Başta İzmir İktisat Kongresi kararları olmak üzere Lozan Barış Anlaşmasının iktisadi hükümleri çerçevesinde ilerlendi. Yukarıda belirtildiği şekilde öncelikle Osmanlı Devleti döneminden kalma atıl durumdaki sanayi, ticaret ve finans alanlarında yenilikler yapıldı ve ülke nüfusunun yaklaşık dörtte üçünü oluşturan çiftçi halkın endüstriyel şekilde faaliyetlerini icra etmelerine yönelik girişimlerde bulunuldu.

Cumhuriyet'in kurulmasının ardından öncelikle savaş ekonomisinden çıkarak kendine özgü bir ekonomik sistem oluşturmak için çaba gösterildi. Türkiye, öncelikle finans sistemini dışa bağımlılıktan kurtarmak ve kendi ulusal sermayesini oluşturabilmek niyetiyle yerli sermayeli bankalar açtı. İş Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası ve Sümerbank yerli girişimcileri desteklemek ve sanayileşmesi gereken sektörlerle kredi sağlamak gibi amaçlarla açılan bankalar olarak belirtilmektedir.¹⁴⁶ Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmaların gelecek yıllara sağladığı ekonomik temel anlaşılmaktadır. İzmir İktisat Kongresi'nde düşünülen konulardan biri olan "Sanayii Destekleme Yasası" 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu olarak kabul edildi. 1942 yılına kadar yürürlükte kalacak olan yasa kapsamında özel girişimcilere kolaylık ve ayrıcalık sağlanırken aynı zamanda yerli sanayi ürünleri de desteklenmekteydi. Yasa kapsamında desteklemeden yararlanacak kuruluşlar, belediyeler, özel idareler fiyatları ithal mallardan fazla olsa dahi yerli sanayi ürünlerini almak zorundaydı. Bununla beraber yabancı şirketlerin yurt içinde sanayi tesisi kurmaları da bu kısıtlamalar içinde yer aldı.¹⁴⁷

2.3. 1929-1939 Arası Türkiye'nin İktisat Politikası, Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye

Yabancı sermayenin ülkeye girmesi için her türlü yolun ve teşvikin denenmesine karşın ülkede yeterli yatırım bulunamamış, duruma milli sermayenin yetersiz olması da eklenince şartlar daha da zorlaşmıştı. Teşviki Sanayi Yasası belirli seviyede bir kıpırdama yaratsa da arzu edilen seviye yakalanamamıştı. Lozan şartları gereğince 1929 senesinden itibaren yeni gümrük tarifelerinin yeniden hayata geçecek olması, ithalatı yükseltmiş,

¹⁴⁶ K. Boratav, 2006, a.g.e., s.63.

¹⁴⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III Yeni Türkiye'nin Oluşumu (Birinci Bölüm) (1923- 1938)*, Ankara, 1995, s.268.

Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ilk ödemesinin gelmesi de lirada değer kaybına sebep olmuştu.¹⁴⁸

Dünya çapında yaşanan 1929 yılı ekonomik buhranı bütün devletlerde olduğu gibi Türkiye'de de etkisini derin bir şekilde hissettirdi. Bu dönemde piyasa ekonomilerinden ziyade, mevcut şartların da bir getirisi olarak, devletin ekonomide gücünü ortaya koyduğu politikalar ağır basmıştı. 1929 ile 1933 yılları arası Türkiye'de devletin bünyesinde tesis edemediği bazı fonksiyonları uygulamaya dönecek bir takım kurum/kuruluşların hayata geçirildiği bir süreç olmuştu. Merkez Bankası bu kuruluşların en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁹

Avrupa'nın alım gücünün azalması Türkiye'yi de doğrudan etkiledi. Ekonomik buhran yoğun olarak Batıya ihraç edilen üzüm, tütün, incir gibi ürünlerde kendini gösterdi ve ürünlerin elde kalmasına neden oldu. Özellikle Ege coğrafyasını çok ciddi negatif yönde etkiledi.¹⁵⁰

1929 ekonomik buhranı ülke içerisindeki politik faktörlerde uygulanan liberal politikalardan cayılarak, mutedil devletçilik yaklaşımına geçilmesinde etkili olmuştu. Ülke içindeki buhranın nedenleri 3 Aralık 1930 günü çıkan Yeni Asır Gazetesi'nde aşağıdaki biçimde ifade edilmişti:¹⁵¹

“Vergiler ağırdır. Memleketin tediye kuvvetinin kat kat fevkindedir. Hayat pahalılığı ile mücadele edilememiş istihsal masrafları indirilememiştir. Memleketin nakliyat işleri tanzim olunamamıştır. Fiyatlar çok yüksektir. Liman inhisarı ithalat ve ihracatımızı hırpalamakta limanlarımızı köreltmekte ve manasız yere şu veya bu zatın midelerini şişirmektedir. Kredi faizleri çok yüksektir. Şu veya bu zatın yüksek kredilere mazhar olmalarına rağmen köylü Ziraat Bankasının cılız yardımından başka bir muzaheret görmemekte murahabacılar elinde ezilmektedir.

¹⁴⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, 1993, s.280-281; Ergin, “Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, II/7, 1986, s.74.

¹⁴⁹ Ç. Keyder, 1985, a.g.e., s.1068.

¹⁵⁰ Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi II* (çev.: M.A. Kılıçbay), Ankara, 1985, s.45.

¹⁵¹ Ülker Zengin Sönmez, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri,” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1998, s.34-35.

Ecnebi sermayesine itimat verecek tedbirler ihmal edilmiştir. Bilakis itimatsızlığı doğuran hareketler vardır. Ecnebi sermayesini memleketten kaçırان esbap ve avamil mevcuttur. İnhisarlar mesai serbestisini tahdit eylemiş birçok vatandaşların kazanç membalarını tıkamıştır. Memleketin mali kudreti ile mütenasip bulunmayan hareketler ve isnatlar vardır.”

2.3.1. 1929 Krizinin Sektörler Açısından Etkileri

Dünyadaki ekonomik bunalımın üstesinden gelmek için farklı ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de otoritenin ekonomiye yönelik adımlar atması gereksinimi doğmuş, bu adımlar ülkede devletçilik olarak kendisine yer bulmuştu. Lozan’da siyasi zafer kazanan ülke, bu yaklaşımı ile de ekonomik manada başarı elde ederek emperyalizme karşı kararlı tutumunu ve dirayetini sergilemişti.¹⁵²

Sorumluluğu ve mali yükü özel sektörün üzerine alamayacağı seviyede olan bu dönemde yatırımlar devlet vasıtasıyla yerine getirilerek, işçi maaşları az tutularak, ana tüketim ürünlerinin fiyatları yüksek seviyeye çekilerek ve tüketim kısıtlanarak kaynak oluşturuldu. Diğer taraftan, ithalatın sınırlandırılması da dış ticaret fazlasını meydana getirdi.¹⁵³

2. Dünya Savaşı öncesinde 1929-1939 arasındaki periyotta yatırımlar senelik ortalama yüzde 10 seviyelerinde gerçekleşmiş, dış kaynaktan istifade etme oranı da aniden azalarak negatif olmuştu. Azalma çoğunlukla yurtiçi tasarruflarla karşılanmış olup, bu süreçte vergileme, iç ve dış borç tasarruf kaynağı vazifesi görmüştü.¹⁵⁴

Tarım alanında da bu tarihlerde gelişmeler olmuş, fakat ilerleme sanayi alanına kıyasla son derece sınırlı kalmıştı. Sanayi, aşar vergisinin kaldırılmasıyla tarım sektörüne kaynak aktarılmasının aksine, ciddi seviyede öncelikle tarım alanından ve ikinci olarak ise işçi kesiminden finanse edilmişti.

Bu dönemde dış ticarete de denge yakalanmış olup 1930-1939 yılları arasındaki ithalat ve ihracat oranları Tablo 2.6’da sunulmuştur.

¹⁵² M. Öğüt Yazman, *Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, Ankara, 1974, s.83-84.

¹⁵³ Ç. Keyder, 1985, a.g.e., s.1068.

¹⁵⁴ Baran Tuncer, *Özel Yabancı Sermaye Yatırımları, Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti*, İstanbul, 1975, s.1135.

Tablo 2.6: 1930-1939 Dönemi Yatırım ve Tasarruf Oranları (Milyon TL).¹⁵⁵

YILLAR	İTHALAT	İHRACAT	MUVAZENE
1930	145	152	4
1931	127	127	-
1932	86	101	15
1933	75	96	21
1934	87	92	5
1935	89	96	7
1936	93	118	25
1937	114	138	38
1938	150	145	-5
1939	118	127	9

1929 ekonomik buhranı ve sanayileşme planına karşın, ciddi ekonomi politikalar neticesinde bütçe dengesi tesis edildi, ancak önemli bir vergileme gayreti bulunmadığından iç tasarruf seviyesi 1920'lerdeki seviyelerde seyretti.¹⁵⁶ Döneme ilişkin yatırım ve tasarruf seviyeleri Tablo 2.7'de sunulmuştur.

Tablo 2.7: 1930-1939 Dönemi Yatırım ve Tasarruf Oranları.¹⁵⁷

Yıllar	Yatırımlar/ GSMH	Yurtiçi Tasarruf/ GSMH	Yurtdışı Tasarruf/ GSMH
1930	11,84	11,42	0,42
1931	8,40	8,23	0,17
1932	8,95	9,97	-1,02
1933	9,57	11,41	-1,84
1934	11,78	11,97	-0,19
1935	10,05	10,31	-0,26
1936	9,07	10,33	-1,26
1937	9,47	10,61	-1,14
1938	11,35	11,70	-0,35
1939	10,46	10,77	-0,31

¹⁵⁵ Mustafa A. Aysan, a.g.e., s.100.

¹⁵⁶ A.S. Akat, a.g.e., s.1103.

¹⁵⁷ B. Tuncer, a.g.e., s.1134.

2.3.2. 1929 Ekonomik Krizi Karşısında Alınan Tedbirler

Yeni kurulan bir ülke olarak Türkiye sektörlerdeki gelişimini henüz tamamlamadığı için krizin etkisi, ekonomik anlamda gelişmiş ülkelerden daha az hissedildi. Bu durum yine de kriz nedeniyle tedbir alınmasına engel teşkil etmedi.

2.3.2.1. Devletçilik ve Nedenleri

Kriz nedeniyle sermaye ve sanayileşme kapsamında zorluk yaşayan özel sektörün yerine kendine özgü bir politika ile Devletçilik devreye girmişti. Özel sektörün, özellikle stratejik alanlarda üstlenemediği, sanayi kuruluşları ve altyapı gibi tesislerde atılımı devlet kurumları gösterdi. Devletçilik yönelimi, gerçekte bir ideolojinin değil, krizin meydana getirdiği şartların bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.¹⁵⁸

Büyük buhran olarak adlandırılan 1929 ekonomik krizi, tarıma dayalı ekonomiyi oldukça olumsuz etkilemişti. Yeni atılım yapmaya başlayan Türk sanayisi, tarım sektörünün güç kaybetmesi nedeniyle pazar kaybı yaşamıştı. Pazar sorununun giderilmesi, sanayinin gelişmesini sürdürmesi ve bu alanlara bağlı olarak varlığını devam ettiren ticaret piyasasının canlılığını sürdürmesi gibi zaruri maksatlarla devletçilik politikası ortaya çıkmıştı.¹⁵⁹

Devletçilik fikri, özel sektörü cesaretlendiren ve liberalizmin kriz ile birlikte ortaya çıkan zayıf taraflarını, kontrolü elinde bulundurmak suretiyle, gideren bir anlayış şeklinde yerleştirilmeye çalışıldı. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk 1935 yılında İzmir Fuarı açılışı için gönderdiği bir belgede devletçilik anlayışını şu şekilde dile getirmişti:

“Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihlal vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi memuriyete erdirmek

¹⁵⁸ Aytekin Altıparmak, “Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 2002, s.39.

¹⁵⁹ Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1908-1998*, İstanbul, 2005, s.163-164.

*için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde -bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmektir”.*¹⁶⁰

Kriz nedeniyle ortaya çıkan devletçilik anlayışını ve kriz sonrasında bu anlayış doğrultusunda yapılan gelişmelerin temelini anlatmaya yeter bir beyan olarak görülmektedir.

Atatürk’ün açıkladığı Devletçilik ilkesi, öncelikle 1931 yılında Cumhuriyet Halk Partisi programına, 1937 yılında ise Anayasa’ya girerek Devletin temel ilkelerinden birisi olarak kabul edildi. 1929 küresel krizin oluşturduğu sorunlar, Türkiye’ye özgü bir Devletçilik anlayışının ortaya çıkmasına ve dışa bağımlılığın da azaltılması maksadıyla, siyasi ve ekonomik bağımsızlığı kuvvetlendirmek için devlet himayesinde gelişme sağlanması gereken alanların kontrol altına alınmasına sebep oldu.¹⁶¹

2.3.2.2. Kriz ve Dış Ticaret Açığı

Krizin dış ticaret açığına olan etkisinin azaltılması maksadıyla, yerli ürünlerin kullanımının yaygınlaştırılması ve ithalatın kısılanması önlemleri uygulamaya koyuldu. Ekonomik krizin ithalat ve ihracat dengesine etkisi ve uygulanan politikanın sonucunu yansıtan o döneme ait veriler Tablo 2-8’de belirtilmiştir.

Tablo 2.8: 1928-1931 Arası Dış Ticaret Değişimi.¹⁶²

Yıllar	İhracat (Bin tl)	İthalat (Bin tl)	Dış Ticaret Dengesi (Bin tl)	Dış Ticaret Hacmi (Bin tl)
1928	73.537	223.532	-49.995	397.069
1929	155.214	256.296	-101.802	411.510
1930	151.454	147.550	3.903	299.005
1931	127.275	126.660	615	253.395

¹⁶⁰ Yaşar Yücel, “Atatürk İlkeleri, Türk Tarih Kurumu” *Belleten Dergisi*, III/204, 1988, s.810-824.

¹⁶¹ Sevda Mutlu, “1930’lar Türkiye’sinde Devletçilik Tartışmaları”, *C.Ü Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8/1, 2007, s.32.

¹⁶² O. Murat Koçtürk ve Meryem Gölalan, “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi,” *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45/2, 2010, s.55.

Devletçilik ilkesi ile birlikte kontrol altına alınan iktisadi sistem 1930 yılından itibaren dış ticaret açığının düşmesi ile birlikte faydalarını göstermeye başladı. Verilerden de anlaşılacağı üzere üretimin artmamasına bağlı olarak ihracat miktarında çok büyük bir değişiklik olmazken, ithalat miktarı yaklaşık olarak yüzde 60 oranında azalmıştı. Sonucun tamamının tasarruf politikası ve devletçilik ilkesinin getirisi olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olmaz. Ekonomik krizin kendine özgü piyasalarda oluşturduğu olumsuz havanın ve dünya geneli yaşanan krizin bu sonuçta etkisi bulunmaktaydı.

2.3.2.3. Para Kambiyo ve Dış Ticaret Rejiminde Reformlar

1929 krizi ve öncesinde para piyasasında yaşanan gelişmeler arasında, Türkiye’de faaliyet gösteren 23 yabancı sermayeli bankanın 13’ünün ülkedeki faaliyetlerini durdurması ve buna karşılık olarak 1935 yılına kadar 39 yerli sermayeli banka kurulması gösterilebilir.

Krizin para piyasasına yönelik en önemli etkisi, iç ve dış birçok tepkiye rağmen 30 Haziran 1930 tarihinde Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuş olmasıdır. Daha önce yabancı sermaye ile kurulmuş olan Osmanlı Bankası tarafından yapılan para basma işlemi, Merkez Bankasına devredildi ve iskonto oranı belirlemekle birlikte hükümetin para politikalarını uygulamasında etkili bir aktör olarak görev yapmak gibi fonksiyonları üstlendi.¹⁶³

2.3.2.4. İş Kanunu Tasarısı ve İş Kanunu

Çalışma şartlarını ve modern işçi haklarına yönelik hazırlanan İş Kanunu Tasarısı 1930 yılında dönemin İktisat vekili Mustafa Şeref Özkan tarafından hazırlanarak 1932 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ne sunuldu. Avrupa’daki örnekleri incelenerek ve Milletler Cemiyeti’nin Milletlerarası Çalışma Bürosunun prensiplerine göre hazırlanan tasarı, sanayicilerin fazla devletçi olduğu ve katı kurallar içerdiği gerekçesiyle itirazlara sebep oldu ve kanunlaşmadan askıda bırakıldı.¹⁶⁴

Daha sonraki dönemde İş Kanunu, 8 Nisan 1936 tarihinde 3008 sayısıyla çıkarıldı. Kanunlaşan yasa, ilk hazırlanan tasarının, işçiler için öngördüğü hakları ve bazı sektörlerde çalışan işçileri kapsamadı. Kanunun ilk hazırlanan taslağa göre içeriğinde yapılan

¹⁶³ Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*, İstanbul, 2008, s.64-65.

¹⁶⁴ Y. Küçük, a.g.e. s.142

değişikliğın, sanayi ve ticaret alanında etkinliğini artıran burjuvazinin isteğiyle oluştuğu belirtilmektedir.¹⁶⁵

2.3.2.5. Sanayileşme Planları ve Sümerbank

Ekonomik krizin sonuçlarından millileşme kapsamında verim alınması, sanayileşme kapsamında daha sağlam temellere oturan girişimler yapılması ihtiyacını doğurmuştu. Bu kapsamda sanayinin alt yapı ve sanayi malzemesi (maden, enerji vb.) ihtiyacını gidermek için 1933-1938 Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (BBYSP) ve 1938-1944 İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (İBYSP) hazırlandı.

2.3.2.5.1. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları

Devletçilik ilkesinin, ülkenin yeniden yapılanmasına ve kalkınmasına yansımalarının en somut göstergesi 1933-1938 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planıdır. BBYSP aşağıda belirtilen ana hedefler üzerinde oluşturulmuştu. Bu hedefler:

- Ülkede tüketilen temel malların, üretiminin ülke içinde yapılması,
- Ülke içinde hammadde bulunan sanayilere öncelik verilmesi,
- Sanayileşme kapsamında kurulacak tesislerin yerli hammaddelere yönelik planlanması,
- Sanayi kapasitelerinin yurtiçi tüketimi karşılayacak seviyede oluşturulması,
- Sanayi kuruluşlarının hammadde ve işgücüne kolay ulaşabileceği bölgelere kurulmasıdır.¹⁶⁶

BBYSP belirtilen hedefler doğrultusunda öncelikle dokuma, maden, kimya ve seramik sanayisinde uygulanmıştır. Yatırımlar yaklaşık 44 milyon TL’lik bir bütçe üzerinde planlanmışken uygulamada bu miktar 100 milyon TL’ye kadar ulaştı. Bu miktarın dörtte biri dış kaynak olarak, geri kalan kısmı ise iç kaynak olarak tedarik edildi.¹⁶⁷

BBYSP ile elde edilen başarı, 1936’dan itibaren ikinci beş yıllık planın hazırlanmasına ve çalışmalarının başlamasına sebep oldu. 1938 yılında kabul edilen bu planda, hammaddenin işlenmesinden daha çok elektrik, madencilik ve liman gibi tesislere öncelik verildi. İBYSP, yatırım yapılacak alanlarda 100 milyonu aşan bir bütçeyi

¹⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci adam II*, İstanbul, 2009, s.467

¹⁶⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye’de Liberalizm 1860-1990*, Ankara, 1992, s.213.

¹⁶⁷ M. Koraltürk, a.g.e., s.590.

oluşturmasına rağmen 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı İBYSP'nın uygulanmasını engelledi.¹⁶⁸

2.3.2.5.2. Sümerbank

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayileşmeyi sağlamak adına önce 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu ancak bu banka beklenen başarıyı sağlayamayınca 1932 yılında kapandı. Onun yerine aynı yıl Devlet Sanayi Ofisi kuruldu fakat bu kurumda bekleneni veremedi. Bu iki kurumun başarısızlıkla sonuçlanan girişimleri yerine 1933 yılında milli sanayinin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla kurulan Sümerbank dönemin hem millileşme hem de tasarruf politikalarını yansıtan bir kurum örneği olmayı başardı. (Bkz. Ek-5) Sümerbank sanayi kuruluşlarına kredi desteğinde bulunmak, devlet fabrikalarını işletilmek, ulusal sanayii geliştirmek gibi görevlerinin dışında fabrikalarda çalışacak kişilerin eğitimine de destek sağladı. Tüm bu çalışmaları ve özel işletmelere kredi desteğiyle Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmasına destek oldu. Sümerbank'ın devralarak işlettiği bazı fabrikalar şunlardır: Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Bakırköy Bez Fabrikası, Uşak Şeker Fabrikası, Tosya Çeltik Fabrikası.¹⁶⁹ Adını Mustafa Kemal'in verdiği Sümerbank özellikle 1929 bunalımı sonrası sanayileşmeye liderlik etti. 1934-1939 yılları arasında Kayseri Bez Fabrikası, Ereğli Bez Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası gibi sanayi kuruluşlarını kurdu.¹⁷⁰ Bu fabrikalar kurulurken ham maddesi ülke içinde yer alan veya ülke içinde yetiştirilmese dahi tüketimi fazla olan ürünler dikkate alındı. Sanayi tesisleri Kayseri, Malatya gibi Anadolu'nun farklı topraklarında kendine yer buldu. Sümerbank 1934 yılında ise Yerli Mallar Pazarları Müdürlüğü kurdu. Kurum özellikle II. Dünya Savaşı sürecinde etkisini arttırdı. Sümerbank ekonomik kalkınmanın yanında sosyo-kültürel hayata da katkıda bulundu. Kurulan fabrikalar aynı zamanda bünyesinde sinema, tiyatro salonları ve kütüphanelerde bulunduruyordu. Bu alanda en güzel örneklerden biri de Nazilli basma fabrikasında kurulan caz ekibidir.¹⁷¹

¹⁶⁸ Y. Kepenek ve N. Yentürk, a.g.e., s.71.

¹⁶⁹ Murat Özdemir, "Atatürk Döneminde Sümerbank (1923-1938)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s.61-70.

¹⁷⁰ Ali Asgar Eren, Serkan Tuna, "Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Doküman Fabrikalarında Beslenme, Giyim, Kreş ve Okul Olanakları (1935-1950)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 63/Güz, 2018, s.165-202.

¹⁷¹ Gözde Göncü Berk, "Sümerbank İşletmelerinde Tasarıma Dair İçerik Analizi: Sümerbank Süreli Yayınları Üzerine Bir Çalışma", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 16/Yaz, 2016, s.111-120.

2.3.2.6. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Kurulması

Ekonomik krizin etkilerinden biri de ekonomi bürokrasisinin kurumsallaşması kapsamında oldu. Bu etki Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin kurulması şeklinde kendisini gösterdi. Bu cemiyetin amaçları olarak şunlar belirtilmektedir:¹⁷²

- İsfraftan sakınmak, tutumlu ve tasarruflu olmak,
- Yerli mallarının kullanımını yaygınlaştırmak,
- Yerli mallarının üretimini artırmak ve üretim maliyetini düşürmektir.

Cemiyet tarafından tasarruf bilincinin yerleşmesi maksadıyla Ankara'da 1930 yılında Sanayi Kongresi, 1931 yılında ise Ziraat Kongresi yapıldı. Cemiyet ayrıca yapılan çalışmaların sonuçlarını ve ürünleri halka tanıtabilmek adına Milli Sanayi ve Numune sergisi, Ziraat ve Teknik Sergisi, Yerli Mallar Sergileri ve Milli İktisat Sergileri düzenledi.¹⁷³

2.4.1929-1939 Dönemi Türkiye Ekonomisinde Tasarruflar

1929 -1939 Döneminin ekonomik faaliyetlerini yönlendiren başlıca hususlar; başta 1929 Dünya Ekonomik krizi olmak üzere, Birinci Dünya Savaşı'ndan ve Osmanlı Devleti'nden kalma dış borçların ödenmeye başlaması, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile plan doğrultusunda yürütülen tasarruf politikası ve devletçilik ilkesidir.

Tasarrufun başlıca amacı değer kaybeden Türk Lirası'nın değerini yükseltmek ve dış ticaret açığını kapatarak, yerli sermaye ve birikimin ülkede kalmasını sağlamaktır. Bu kapsamda halkta tasarruf bilincini oluşturmak ve yerli malı tüketimini teşvik etmek için Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti koordinesinde faaliyetler icra edildi.

Ekonomik buhran sonrası dönemin belirgin ekonomik politikası muhafazakâr ve devletçi sanayi düşüncesine dayanmaktaydı. Bütün dünya krizin etkilerini yaşarken genç Türkiye Cumhuriyeti ekonomisini dışa kapalı milli sanayileşme çabaları ile yönetmeye çalıştı.¹⁷⁴

¹⁷² D.Duman, a.g.m., s.131

¹⁷³ Erdinç Tokgöz, *Dünden Bugüne Türkiye Ekonomi Kurumu (Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti)*, Ankara, 2004, s.16.

¹⁷⁴ Şahinde Yavuz, "Modernleşme Sürecinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Reklam Serüveni", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2007, s.191.

Tasarruf politikaları sonunda Tablo 2.9’da görüldüğü şekilde, 1930 yılından itibaren dış ticaret açığının kapandığı ve İhracatın, ithalatı karşılama oranının fark edilir derecede değiştiği görülmektedir.

Tablo 2.9: 1923-1939 Yılları Arasında Dış Ticaret Değişimi.¹⁷⁵

Yıllara göre dış ticaret, 1923-1939 (özel ticaret sistemi)										
							(Değer: Bin ABD \$ / Value: Thousand US \$)			
										İhracatın
							Dış ticaret	Dış ticaret		İthalatı
	İhracat			İthalat			dengesi	hacmi		karşılama
	Exports			Imports			Balance of	Volume of		oranı
						foreign trade	foreign trade			Proportion of
	Değer	Değişim		Değer	Değişim		Değer	Değer		imports covered
Yıllar	Value	Change		Value	Change		Value	Value		by exports
Years		(%)			(%)					(%)
1923	50 790			86 872			- 36 082	137 662		58,5
1924	82 435	62,3		100 462	15,6		- 18 027	182 897		82,1
1925	102 700	24,6		128 953	28,4		- 26 253	231 653		79,6
1926	96 437	-6,1		121 411	-5,8		- 24 974	217 848		79,4
1927	80 749	-16,3		107 752	-11,3		- 27 003	188 501		74,9
1928	88 278	9,3		113 710	5,5		- 25 432	201 988		77,6
1929	74 827	-15,2		123 558	8,7		- 48 731	198 385		60,6
1930	71 380	-4,6		69 540	-43,7		1 840	140 920		102,6
1931	60 226	-15,6		59 935	-13,8		291	120 161		100,5
1932	47 972	-20,3		40 718	-32,1		7 254	88 690		117,8
1933	58 065	21,0		45 091	10,7		12 974	103 156		128,8
1934	73 007	25,7		68 761	52,5		4 246	141 768		106,2
1935	76 232	4,4		70 635	2,7		5 597	146 867		107,9
1936	93 670	22,9		73 619	4,2		20 051	167 289		127,2
1937	109 225	16,6		90 540	23,0		18 685	199 765		120,6
1938	115 019	5,3		118 899	31,3		- 3 880	233 918		96,7
1939	99 647	-13,4		92 498	-22,2		7 149	192 145		107,7

hammaddelere dayalı üretim ile yerli ürünlerin tüketilmesini kapsayan devletçilik anlayışı bulunmaktaydı. Kongrede konuşma yapan Mustafa Kemal Atatürk “Azami tasarruf şiar-ı millimizdir” sözüyle devletçilik anlayışının esasının tasarrufa dayandığını belirtmişti.¹⁷⁷

Savaş Ekonomisinden kalkınma ekonomisine geçiş yapmaya çalışan Türkiye, kalkınma için gerekli sermayeyi öncelikle lüks malzemeler için yapılan harcamalarla ithalata giden paranın ülkede kalmasını sağlayarak bulmaya çalıştı. Aynı zamanda ithalatını azaltmaya çalıştığı ürünlerin, yerli üretimlerine yönelik teşviklerde bulunuldu.

Tasarruf anlayışının yerleştirilmesi amacıyla yerli malı seferberliği, yaygın bir şekilde uygulanmaya çalışılmış ve imkânlar dâhilinde devlet politikası olarak halka duyurulmuştu. Bu maksatlarla sergiler ve gazetelerden istifade edilmişti. Türkiye genelinde icra edilen iktisadi bilinçlendirme faaliyetleri Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin koordinesinde yürütülmüştü.¹⁷⁸

Cumhuriyet’in kurulmasının ardından öncelikle savaş ekonomisinden çıkarak kendine özgü bir ekonomik sistem oluşturmaya çalışan Türkiye, finans sistemi kapsamında yerli sermayeli bankalar açtı. İş Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası ve Sümerbank yerli girişimcileri desteklemek ve sanayileşmesi gereken sektörlerle kredi sağlamak gibi maksatlarla açılan bankalar olarak belirtilmektedir.¹⁷⁹

Ekonomik açıdan iyileşmenin formülü olan topyekûn milletçe tasarruf edilmesi, bir devlet politikası haline gelmişti. Bu politika dönemin ekonomi aktörleri olan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Başkanı Kazım Özalp, İktisat Vekili Celal Bayar gibi önemli isimler tarafından her fırsatta dile getirilmiş ve tasarruf politikasının bir sistem olarak yerleştirilmesi adına bütün faktörler kullanılarak gayret gösterilmişti. Celal Bayar, ekonomik kriz sonrası girilen toparlanma sürecinde verim alınan tasarruf ve yerli malı kullanımını kapsayan politikalara yönelik durumu, BBYSP’nın ilk yılında yaptığı konuşmasında şu şekilde anlatmıştı:¹⁸⁰

“Para biriktirmek için bütün ulusça çalışıldığını biliyorsunuz. Bu çalışmanın neticesini rakamlarla ölçmek istedim. Gördüm ki 1923’de 3 milyondan ibaret olan milli tasarruf hesaplarının yekûnu 1933 sonunda 73 milyona çıkmıştır.

¹⁷⁷ Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 1980, s.77.

¹⁷⁸ D. Duman, a.g.m., s.131.

¹⁷⁹ K. Boratav, a.g.e., s.64.

¹⁸⁰ Ö. Sarıdoğan, a.g.e., s.139.

Bence memleketin bankalarımızda biriken parası, sadece bundan ibaret değildir. Cari hesaplara bilhassa küçük cari hesaplara göz gezdirmek lazımdır. Bu takdirde 1933 sonundaki ulusal kredi hacmini genişleten genel mevduat tutarı 191 milyonun üstündedir. Göğsümüzü kıvançla kabartan, milletimizin ekonomik erginliğini gösteren bu milyonlar; herhalde gelecek senelerde de aynı yolda hız alacaklardır.”

Siyasi, askeri ve iktisadi açıdan hem yenilik, hem atılım, hem de toparlanma sürecinde olan Türkiye tasarruf konusundaki gayretlerini esas olarak 1929 Dünya Ekonomik krizi sonrasında arttırmıştı. Bu dönemden sonra bir devlet politikası haline gelen tasarrufun, her kademedeki vatandaş ve kurum için bir vazife sorumluluğunda kavranması gerektiği belirtilmişti.

2.5.1. Kumbaralar

Bankalar gelişme için finans desteklerine devam ederken bir yandan da vatandaşları tasarruf bilincine alıştırmak için faaliyetler icra etti. Halkın tasarrufu benimsemesi ve bunu bir davranış haline dönüştürmesi amacıyla İş Bankası ve Ziraat Bankası tarafından kumbara dağıtılmıştır. Kumbara dağıtımından özellikle çocukların biriktirme alışkanlıkları kazanması ve yatırım yapmanın önemini kavramaları hedeflendi. Yapılan kumbara etkinliklerinde çocuklar yıl boyunca biriktirdikleri paralarını bankaya götürerek tasarruf hesaplarına yatırmak istemişti.¹⁸¹ Dağıtılan kumbaralar birlikte reklam kampanyalarıyla da yürütülmüştü. (Bkz. Ek-6) Türkiye’de ilk defa 1928 yılında dağıtılmaya başlanan kumbaralar dönemin gazetelerinde sık sık yer bulmuştu.¹⁸² Sadece çocukların değil büyüklerin de kullanımına sunulan kumbaralara yönelik özellikle aile figürüyle sık sık yana yer aldı. (Bkz. Ek-7) Kumbaralar yeni kurulan devletin ihtiyaç duyduğu tasarruf bilincini oluştururken bir yandan dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılarla önemini daha da arttırdı. İlk dönemlerinde tasarruf kutusu adıyla anılan kumbaralar zamanla halkın yaşam alanı içinde farklı yerlerde ve farklı şekillerde kendine yer buldu. Camilerde mahyalarda yer alan kumbara figürü, başka bir zamanda bir uçuşla gökyüzünde görülebilmisti. (Bkz. Ek-8, Ek-9)

¹⁸¹ Gökhan Akçura, *Bir Kumbara Öyküsü*, İstanbul, 2008, s.7.

¹⁸² Orhan Koçak, Atatürk’ün Bankası Türkiye İş Bankası, 2001, s.49-59.

2.6. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halka Tasarruf Bilinci ve Yerli Malı Kullanım Alışkanlığının Kazandırılması

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu üretim olmayan ve tüketime dayalı piyasanın olumsuz etkileri ve toplumun israf anlayışı Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki dönemde de devam etti. Ülkenin yeniden kalkınması ve üretim ekonomisine geçmesi sürecinde halkın tasarruf bilincini kavraması ve sahiplenmesi zorunluluğu tespit edildi. Bu konuda öncülüğü ve sorumluluğu 12 Aralık 1929 tarihinde kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti aldı. İlk başkanı TBMM Reisi olan Kazım Özalp ve diğer üyeler tarafından oluşturulan tasarruf politikası, tüm ülkeye ve kurumlara aktarılmaya başlandı.¹⁸³

Cemiyet tasarruf politikaları kapsamında faaliyetlerini sürdürürken şubeleşme ve üye toplama işlemlerine de devam etti. Bu politikalara Türk Talebe Birliği'nin kurduğu “*Yerli Malları Koruma Cemiyeti*” de faaliyetleri ile destek sağladı. Daha sonraları bu cemiyet Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti çatısı altında birleşti. Ülkede tasarruf bilincinin yerleşmesi, yerli malı kullanımının ve üretimin artması genel bir niyet olarak kendisini gösterdi. Bu kapsamda Türk Ocağı İzmir’de “*Yerli Mallarını Koruma Kongresi*” düzenleyerek bu konuya dikkat çekti.¹⁸⁴

Cemiyet faaliyetlerini öncelikle İstanbul, İzmir ve Ankara gibi şehirlerde yürütürken, Anadolu’nun iç kesimlerinde ve üretimin yaygınlaşmaya başladığı Bursa, Balıkesir, Samsun, Konya ve Adana illerinde sergiler açmış, broşürler dağıtmış ve basın aracılığı ile halkı bilinçlendirmeye çalışmıştı.¹⁸⁵

İthalatın azaltılıp yerli üretimin teşvik edilmesi kapsamında 1930 yılında “Tasarruf ve Yerli Malı Haftası” ilan edilmiş ve yerli malı haftası resmi kurumlar dâhil tüm yurttan kutlanmaya başlamıştı. Haftanın etkinliklerinden birisi de yerli mallarının ithal tüketim mallarına göre daha kaliteli olduğunun gösterilmesi ve halkın yerli tüketim mallarına yönelmelerinin sağlanması için yapılan vitrin müsabakalarıdır. İlk olarak İstanbul’da yapılan müsabaka ile ilgili hususlar öncesinden basından duyurulmuştu. Ayrıca yerli malı haftasının tanıtımı için “*Vatandaş! Yerli Malı kullanırsan paramız kıymetlenir! Türk İşçisi*

¹⁸³ Ulaş Kıpıl ve Özgür Uyanık, *Türkiye Milli İktisat Tarihi*, İstanbul, 2001, s.77.

¹⁸⁴ Şerafettin Can Erdem, “Atatürk’ün Milli İktisat Politikasına Bir Örnek Yerli Malları” *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007*, *Atatürk Araştırma Merkezi Bildiriler*, Ankara, 2010, s.1343.

¹⁸⁵ Gökhan Akçura, *Türkiye’de Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, İstanbul, 2009, s.74.

işsiz kalmaz”, “Vatandaş Tasarruf Et, İstikbalini Kazanırsın” gibi¹⁸⁶ sloganlar basın, radyo ve afişlerde kullanılmıştı. (Bkz. Ek-10)

Devam eden yıllarda da 12-19 Aralık tarihleri arasında kutlanan Yerli Malı Haftası ve Vitrin Müsabakaları giderek yayılmış ve halkın büyük ilgisine mazhar olmuştu. İlerleyen dönemlerde etkinliği artan yerli malı haftalarında, yetkililer tarafından konuşmalar yapılmış, okullarda gösteriler düzelenmiş ve bu faaliyetlere halkın katılımı sağlanmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan tasarruf alışkanlığını yerleştirme ve yerli malının kullanılmasının yaygınlaşması çalışmaları, bir bakıma pazarlama stratejilerine dönüşmüş ve ürünün tüketiciye sunulması ile ithal ürünlere karşı yerli ürünlerin tercih edilmesi etrafında odaklanmıştı.

Tasarruf ve yerli malı kullanımı gibi toplumsal faaliyetler doğal olarak toplum dinamiklerine göre yönelim gösteren edebiyatın da ilgisini çekti. Yapılan çalışmaları kapsayan ve içerisinde tasarruf ve yerli malı kullanımına yönelik, özellikle gençler olmak üzere tüm halkın ilgisini çeken mesajlar içeren birçok oyun, piyes, hikâye ve şiir yazıldı. Döneme ait eserlerin esas amacı insanların bilinçlenmesi ile tasarruf ve yerli malı kullanımının davranışlara yerleştirilmesini sağlamak iken, diğer taraftan yapılan faaliyetlere katılım ve ilgiyi artırmak gibi ikincil amaçları da oldu. Gazetelerde de nasıl tasarruf yapılabileceğini anlatan metinler yer aldı. Cumhuriyet Gazetesi’nin 13 Kânunuevvel 1930 tarihli yayımında yer alan “Tasarruf Yolları!..” başlıklı yazıda da madde madde tasarruf önerileri ve açıklamalarına yer verildi. Onlardan bazıları:

- *“Biz bir kaçımız birlikte bir sinemaya bir tiyatroya gitsek bir kahveye, bir lokantaya girsek ekseriya içimizden ağırlığını hissettiğimiz halde toptan hesap görmek, arkadaşlarımızın masrafını çekmek için ayrı ayrı tehalük gösteririz. Herkesin kendi masrafını ödemesini tabii telakki etmeye alışalım.*
- *Biz, trende birinci mevkide seyahati, temiz ve sıhhi fakat lüks olmayan bir otelde oturmayı, bir lokantada yemek yemeği, tiyatroda, sinemada ucuz mevkilerde oturmayı hiç de küçüklük, hiç de sıkılınacak bir hareket addetmeyelim.*
- *Biz, elbise yaptıracağımız zaman en lüks mağazadan en pahalı kumaşı ve en pahalı terziyi ararız. İyi kumaşların lüks olmayan mağazalarda daha ucuz*

¹⁸⁶ Ö. Sarıdoğan, *a.g.e.* s.33.

satılacağını, maruf olmayan zeki ve müstait terzilerin yakıştırmak, beğendirmek kaygısı ile daha itinalı elbise dikeceklerini, iyi giyinmenin bol para vermekle değil, ancak zevki selim ile mümkün olacağını artık anlayalım.

- *Biz, beş on kuruşa küçük bir paraya ehemmiyet vermeyiz. Onun cebimizde bulunmasıyla harcamasını müsavi addederiz. Paranın küçüğünün de büyüğü gibi kıymet ifade ettiğini ve büyük servetlerin küçük paraların birikmesinden dolduğunu müdrik bulunalım. Nereye olursa olsun bir parayı sarfederken, bunu niçin harcadığımızı bu masraftan çekinmenin kabil olup olmadığını iyice düşünelim. Ve lüzumuna kail olmadan paramızı sarfetmeyelim.”*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALKIN BİLİNÇLENDİRİLMESİ VE TASARRUF POLİTİKALARIYLA İLGİLİ MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ VE DİĞER GELİŞMELER

3.1. Kuruluşu ve Amacı

Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren savaş sonrası oluşan ekonomik sıkıntıların yanı sıra Osmanlı Devleti'nden kalan borçları ödemeye başlamış ve bu nedenlerle bağımsız bir maliye politikası oluşturamamıştı. İlerleyen yıllarda devletçilik anlayışı ile öz sermaye oluşturarak bir ekonomik atılım yapma gayreti içerisine girmişti. İthalat ve ihracat dengesizliğinin oluşturduğu bütçe açığının kapanması ve kendi kaynakları ile üretim ekonomisine dönülmesi bu gayretlerin temelini oluşturmaktaydı. Mali politikanın oluşturulması kapsamında yürütülen faaliyetlere yönelik amacı Mustafa Kemal daha sonraki yıllarda yaptığı bir konuşmada şu şekilde ifade etmiştir:¹⁸⁷

*“Bugünkü uğraşımızın amacı, tam bağımsızlıktır. Tam bağımsızlık ise ancak mali bağımsızlıkla gerçekleşebilir. Bir devletin maliyesi bağımsızlıktan yoksun olunca, o devletin yaşantısını sağlayan bütün bölümlerinde, bağımsızlık felce uğramış demektir. Çünkü devletin organları ancak mali güçle yaşar. Mali bağımsızlığımızın korunması için ilk şart, bütçenin ekonomik bünye ile denk ve uygun olmasıdır. Bu sebeple, devletin bünyesini yaşatmak için, başka kaynaklara başvurmadan, memleketin kendi gelir kaynaklarıyla yönetimini sağlayacak çare ve tedbirleri bulmak, gerekli ve mümkündür.”*¹⁸⁸

Cemiyet'in çalışmalarında hedefini net olarak belirtmesi ve bu hedefi farklı düzlemlerde de duyurması, mesajların tutarlı ve kapsayıcı olabilmesini kolaylaştırdı. Çalışmaların ilk dönem hedefi, İktisat ve Tasarruf dergisinde şu şekilde belirtildi:¹⁸⁹

“Artık birçok vatandaşlar, yerli malı kullanmanın, tasarruf etmenin, hesaplı yaşamanın, israftan kaçınmanın, hem kendine, hem millette karşı bir vazife

¹⁸⁷ Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara, 1990, s.302.

¹⁸⁸ Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara, 1972, s.33.

¹⁸⁹ Melike Aktaş, “Kültürel- Ekonomik Model Çerçevesinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Halkla İlişkiler Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme,” *Selçuk İletişim Dergisi*, 13/2, 2020, s.975.

olduğunu anlamağa başladı. Fakat işin daha başlangıcındayız. Fikir daha iman haline gelmedi. Daha bütün vatandaşlarımızın kafasını ve yüreğini kazanmış değiliz”¹⁹⁰

Mali bağımsızlık doğrultusunda politikalar icra etmeye çalışılan dönemde, 1929 büyük ekonomik buhranı çıkmış ve ekonomik sistemleri temelinden sarsmıştı. Dışa bağımlı ekonomilerin oldukça fazla etkilendiği krizden, Türkiye henüz toparlanma aşamasında olan genç bir ülke olarak nispeten daha az etkilenmişti. Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte mali politikaların merkezî kontrolü ve halka yansıtılması maksatlarının icrası için 12 Aralık 1929 tarihinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin kuruluş amacını Başvekil İsmet Paşa 12 Aralık 1929 tarihinde yaptığı konuşmada şu şekilde açıklamıştır:¹⁹¹

“Birçok seneler kapalı mahrumiyet içinde kalmış memleket, sulh ile nefes aldıktan sonra bazı ihtiyaçlarını dışarıdan tedarik etmek zorunda kaldı. Hazır yiyen, geçmiş asırların kötü mirası olarak açık bütçe ile memleketi idare etmeğe çalışmak alışılmış bir hastalıktı... Bizim için çok ağır ve zahmetli sayılacak didinmelerden sonra devlet idaresinde açık bütçe belası bertaraf edildi...(Artık) bu memlekette bütün vatandaşların her vasıta ile kazanıp harice mal ve say olarak gönderdiği kıymetten daha fazla hariçten kıymet almayacaktır. Bunun için millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyecek, kanaatkar bir hayata girmek zorunda kalacaktır....

Eğer istihsalimiz kifayet etmiyorsa ve çalışkan vatandaş ekmekle kahve arasında muhayyer kalacaksa, onun kahveyi tercih edip dermansız düşmemesi için gücümüzün yettiği kadar kulağına bağıracağız... Kendi yuvalarını yılmaz kaleler gibi sağlamlaştırmalarını isteyeceğiz. (yerli malının revacını arttırmak gayesiyle) akli eren bütün vatandaşların şuuru uyandırmak üzere devletin bütün kuvvetlerini harekete geçireceğiz...

Fert ve devlet birbirimize dayanarak bu mücadeleyi behemehâl başaracağız...”.

¹⁹⁰ Melike Aktaş, “Kültürel- Ekonomik Model Çerçevesinde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Halkla İlişkiler Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme”, *Selçuk İletişim Dergisi*, 13/2, 2020, s.975.

¹⁹¹ D. Duman, a.g.m., s.128.

Kamuoyunda geniş yankı bulan bu konuşma kurulan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin amacının da anlaşılmasına büyük katkı sağladı. İlk toplantısını 16 Aralık 1929 tarihinde gerçekleştiren cemiyetin başkanlığına dönemin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) başkanı olan Kazım Bey (Özalp) seçildi. Cemiyetin seçilen ilk üyeleri şu şekildedir:¹⁹²

- Hasan Bey (Saka) TBMM Başkan Vekili
- Saffet Celal Bey (Bayar) İzmir Milletvekili aynı zamanda İş Bankası Genel Müdürü
- Dr. Fuat Bey (Umay) Kırklareli Milletvekili ve Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı
- Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) Sinop Milletvekili
- Saffet Bey (Arıkan) Erzincan Milletvekili
- Mahmut Bey (Soydan) Siirt Milletvekili ve Hâkimiyeti Milliye Başyazarı
- Rahmi Bey (Köken) İzmir Milletvekili
- Reşit Saffet Bey (Atabinen) Kocaeli Milletvekili
- Besim Bey (Atalay) Aksaray Milletvekili
- Şükrü Bey (Ataman) TC Ziraat Bankası Genel Müdürü
- Hakkı Saffet Bey (Tan) T. Emlak Bankası Genel Müdürü

Cemiyet, merkezinin Ankara'da olması ile birlikte faaliyetlerini tüm ülkeye yaymak ve alınan kararların duyurulması maksadıyla diğer bölgelerde şubeler açtı ve üye toplama girişimlerinde bulundu. Bu faaliyetlerin yanı sıra teşkilatlanmaya giderek Neşriyat Encümeni, İktisat Encümeni gibi idari ve destek bölümleri oluşturuldu. Üye toplama faaliyetlerine önem veren cemiyet, üyelerin sorumluluklarını açıklayan binlerce taahhüt belgesini illere gönderdi. Cemiyetin amacı doğrultusunda hareket etmeyi kabul eden üyeler bu taahhüt belgesi ile cemiyete üye oldular.¹⁹³

Kısa sürede şube sayısı 270'lere kadar artıran cemiyet, tüm ülkede faaliyet göstermeye başladı. İlk heyet tarafından oluşturulan nizamnamede, cemiyetin amaçları:

- 1-Halkı israfla mücadelele, tutumlu ve tasarruflu olmaya alıştırmak,
- 2-Yerli mallarının kullanımını yaygınlaştırmak, tanıtımını yapmak ve sevdirmek,

¹⁹² E. Tokgöz, 2004, a.g.e., s.8.

¹⁹³ İ. Tekeli ve S. İlkin, a.g.e., s.93.

3-Yerli malı üretimini artırmak, tür ve nefaset özelliklerini çoğaltmak ve maliyetlerini azaltma yöntemlerini bulmak,

4-Yerli mallarının piyasada dolaşımını ve satışını artırmak ve halkın refah seviyesini artırmak,

5- İthalatı azaltmak ve dış ticaret açığını kapatarak Türk parasının değerini yükseltmek,

6- İhraç edilecek ürünlerin üretimini teşvik etmek ve artırmak,

7- Yatırımlara yönelik yerli ve tasarruf özellikli kaynaklar sağlamak ve ülke kalkınmasını sağlamak, şeklinde belirlenmişti.

Cemiyet tarafından bu amaçlar doğrultusunda halkın yerli malı kullanmasını artırmak ve kurum ve kuruluşların tasarruf politikalarını sahiplenmeleri sağlamak maksadıyla çeşitli faaliyetler icra edildi. Bu faaliyetler arasında her yıl aralık ayında düzenlenen Tasarruf ve Yerli Malı Haftası etkinlikleri, belirli illerde yerli malı ve sanayi sergileri, yerli ürünlerin yurtdışında gösterilmesi için yurtdışı sergilerine katılım, amaçların anlatıldığı broşür, makale, gazete reklam, haberler gibi yayınlar ve demeçler ile sektörlere yönelik kongreler gösterilmektedir.¹⁹⁴ (Bkz. Ek-11)

Amaçları doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti faaliyetlerini geliştirerek devam etmiştir. Cemiyet 1936 yılında adını "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu" olarak değiştirerek ve 1955 yılında amaçlarını muhafaza ederek "Türkiye Ekonomi Kurumu" adını aldı.

Kurum; değişen şartlara ve gelişmelere uyum sağlayarak, ilk yıllardaki etkinliğini ve devlet desteğini kaybetmiş olsa da, ülkemizin ekonomik kalkınmasının gereklerini ve yollarını topluma anlatmak, yaymak ve toplumun bu konularla ilgilenmesini sağlamaya çalışmak; iktisat bilimindeki ve dünya ekonomisindeki gelişmeler konusunda üyelerini ve toplumu bilgilendirmeye yönelik çalışmalar yapmak ve yapılan çalışmalarını desteklemek amaçları doğrultusunda günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedir.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Y. Semiz, a.g.e., s.41.

¹⁹⁵ <http://www.tek.org.tr/Kurumsal/Tarihce/28> (erişim tarihi: 15.04.2020)

3.2. Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti

Savaş meydanlarında verilen bağımsızlık mücadelesinin anlam kazanması için Kurtuluş Savaşı mücadelesinden sonra siyasi ve ekonomik bağımsızlığın da elde edilmesi amaç olarak belirlendi. Lozan Barış Antlaşması ile başlatılan adımlar sermaye bulunması ve artımı maksadıyla, yerli sermaye oluşturma çalışmaları şeklinde devam etti. Yerli sermaye oluşturulması için tasarrufun önemi ve gerekliliği halka anlatıldı. Mustafa Kemal, genel prensibi “*Azami tasarruf şiarı-ı millimiz olmalıdır.*” sözü ile belirtmiştir.¹⁹⁶

1929 Ekonomik krizinin oluşturduğu mali sorunlar, yeniden ayağa kalkmaya çalışan genç bir cumhuriyet için daha olumsuz bir ortam oluşturmuştu. İç ve dış borçların yüksekliği, cari açığın mevcut sanayi ve ticaret alt yapısı ile sürdürülmesinin imkânsızlığı, ülkeyi devletçilik ilkesi doğrultusunda sıkı ekonomik politika ve mutlak bir tasarruf bilincinin oluşturulmasına yönlendirmişti.

Birinci Dünya Savaşı ve arkasından yapılan İstiklal Harbi sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti, doğal olarak yeni temeller ve ideolojiler üzerine kurulmuştu. Her alanda yeni ideolojinin yerleştirilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yeni ideolojilere ayak uydurması devletin politikasıydı. 1929 Dünya Ekonomik krizi özellikle ekonomik sistemin yeni ideolojiye göre oluşturulması için fırsattı. Bu esnada devreye ideolojik aygıt olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti girdi.¹⁹⁷

Yerli üretim konusunda ihtiyaçları karşılayacak konumda olmayan Türkiye, temel gıda maddeleri de olmak üzere birçok üründe dışa bağımlı durumdaydı. İthalatın fazla olması Türk lirasının değerini daha da düşürmüştü. Türk lirasının değerini koruyabilmesi ve artırması önceliğinin ithalatın mümkün olduğu kadar azaltılması ve yerli üretimin artırılarak tasarrufun bir yaşam biçimi haline dönüşmesi zorunluluktu.

İktisat politikalarının yürütülmesi ve tasarruf davranışlarının oluşturulması sorumluluğu, halka ve ilgili sektör temsilcilerine direk ulaşma imkânı sağlanan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetine yüklendi. TBMM başkanı Kazım Özalp’ın cemiyetin ilk başkanı olması ve üyelerinin iktisat ve finans alanında söz sahibi kişilerden oluşması devlet politikası olarak algılanmasına katkı sağladı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve

¹⁹⁶ D. Duman,1992, a.g.m., s.127.

¹⁹⁷ Nurdan Güven Toker, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplumla Bütünleşme Projesi Olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, *History Studies, International Journal Of History*, 11/2, 2019, s.660.

Başvekil İsmet Paşa gerek basın yoluyla gerekse özel mesajlar ile cemiyetin faaliyetlerini her fırsatta desteklediler.

Atatürk'ün cemiyet faaliyetleri ilgili düşüncelerini aktardığı birkaç beyanı aşağıda belirtilmiştir.¹⁹⁸

“Milli Tasarruf Cemiyeti'nin faaliyetinden pek ziyade faideler geleceğine kaniim...”,

“Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin daveti üzerine Ankara Halk Evi'nde toplanan muhterem halkın işar buyurulan kararlarını memnuniyetle öğrendim. Büyük milletimizin her milli ve vatani işte gösterdiği şuurlu hassasiyetin bu yeni tezahhuru beni pek mütehassıs etti.

Devletçe öteden beri tatbik edilmekte olan tedbirleri ve uyanık halkımızın daima harikalar yaratan büyük azmi sayesinde bugünkü güçlüğü yeneceğimize itimadım tamdır. Türk kuvvet ve zekâsının yenmediği ve yenemeyeceği müşkül yoktur. Cemiyetimizin gayeye matuf mesai ve faaliyetini takdirle takip etmekteyim...”

“Devletçe öteden beri tatbik edilmekte olan tedbirleri ve uyanık halımızın daima harikalar yaratan büyük azmi sayesinde bugünkü güçlüğü yeneceğimize itimadım tamdır. Türk kuvvet ve zekâsının yenmediği ve yenemeyeceği müşkül yoktu. Cemiyetinizin gayeye matuf mesai ve faaliyetini takdirle takip etmekteyim...”

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, milli ekonominin oluşturulması ve ekonomik bağımsızlığın kazanılması ilkelerinin, ülkenin tüm bireylerine aktarılması kapsamında önemli vazifeler ve faaliyetler icra etmişti. Bu faaliyetlerin de etkisiyle dış ticaret dengesi sağlanmış ve yerli malı üretimi ile tüketimi yaygınlaşmıştı.

Devletin farklı organları arasında eşgüdüm ve tam koordinasyon ekonomi ve tasarruf konusunda Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından sağlandı. Tasarruf anlayışı devlet organları tarafından benimsendi ve bu amaca ulaşmak adına tüm birimler koordineli bir şekilde faaliyet icra ettiler. Türk ocakları ve halk evlerinin yerli malı ve tasarruf organizasyonlarına iştirakleri, il müftülüklerinin vaaz ve hutbelerde halkı tasarruf konusunda bilinçlendirme faaliyetleri, Cumhuriyet Halk Fırkası il teşkilatlarının

¹⁹⁸ Y. Semiz, a.g.e., s.33.

bölgelerindeki esnaf ve halkı teşvik gayretleri bu katılımın göstergesi olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁹

Bu faaliyetlerden alınan verimler ve yerli sermayenin oluşması, geliştirmeye ihtiyaç duyulan diğer alanlara yönelmeyi mümkün kıldı. BBYSP ve plan kapsamında yapılan sanayileşme atılımları, Cemiyet'in politika ve faaliyetlerinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.²⁰⁰

3.3. Cemiyet'in Faaliyetleri ve Halkın Bilinçlendirilmesi

Cemiyet, faaliyetlerini amaçları doğrultusunda planlamış ve mümkün olduğu kadar çok şube ve üye toplamaya çalışmıştı. Birkaç ay gibi bir zaman içerisinde 273 şube sayısına ulaşmıştı. Teşkilat olarak büyüyen Cemiyet faaliyetlerini 3 temel üzerinde yürütmüştür. Bu temel alanlar:

- Tasarruf propagandası; bu kapsamda sloganlar, ilgi çekici yazı ve reklamlar kullanılması,
- Yerli Malının tanıtımı; sergiler açılması, afişler hazırlanması ve asılması, basılı yayının kullanılması ve yerli malı haftaları bu kapsamda yapılan faaliyetler,
- Yerli ürünlerin Yaygınlaşması; ürünlerin miktar ve kalitelerinin artırılması için çeşitli sektörlerde kongreler düzenlenmesi olarak gösterilmektedir.²⁰¹

3.3.1. Halkı Tasarrufa Alıştırması Politikası

Yeni kurulmuş bir ülkenin güvenlik sonrasında ilk önem vermesi gereken alan ekonomiydi. Kurtuluş mücadelesi sonrasında güvenlik kaygılarını kısmen ötelemiş olan hükümet, önceliğini ülkenin kalkınmasına ve ekonomiye vermişti. Dünya ekonomik krizinin Türkiye'deki olumsuz etkilerini azaltmak için Türk Lirası'nın değerini yükseltmek ve ithalatı azaltmak başvurulan yöntemlerin başlıcalarıydı. Ülkeyi yönetenler, en büyük problemin sanayinin geliştirilmesi için gerekli olan sermaye birikimi olduğunun farkında olmakla beraber, bunu sağlamanın topyekûn milletçe tasarruf bilincine sahip olmakla ulaşılacağı kanaatine varmışlardı.²⁰²

¹⁹⁹ N.G. Toker, a.g.m., s.669.

²⁰⁰ M. Aysan, a.g.e., s.47.

²⁰¹ D. Duman, 1992, a.g.m., s.138.

²⁰² Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Ankara, 1987, s.91.

Devletçilik ilkesi gereği altyapı ve stratejik alanlarda atılım yapan hükümet, sermaye birikimi hususunun yalnız hükümet politikaları olmayacağını tasarruf bilincinin ve davranışlarının tüm halk tarafından sahiplenmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmişti. Başbakan İnönü T.B.M.M.’de okuduğu İcra Vekilleri Heyeti Programında şu ifadelerle yer vermiştir:

“Bilirsiniz ki satış fiyatlarının beynelmilel pazarlarda süratle tenezzülü her memleket gibi bizi de müteessir etmiştir. Memleketin ihtiyatlı ve mahsûllerinin çeşitli olması sayesinde bizim buhrana mukavemetimiz daha ümitbahş ve kudretli bir mahiyettedir. Bununla beraber Devlet sarfiyatında gayet ihtiyatlı tedbirler ile yeni seneyi karşılamak kararını ittihaz ettik. Düşünüyoruz ki bu sayede iktisadî ve malî hayatımızı ciddî sarsıntıya maruz kılmadan yeni inkişaf safhalarına ve yeni imar programlarına geçebileceğiz ve başladığımız işleri tevakkuftan vikaye edebileceğiz. Bu sebeple en büyük tedbir olarak bütçede tasarrufatı, tasavvuru geçen bir azamî dereceye çıkardık.”²⁰³

Bu cümleleriyle tasarrufun hükümet politikası olarak kabul edildiğini gösterdi.

Bu dönemde tasarruf kavramının açıklaması üzerinde durulmuş, tasarrufun sadece para biriktirmek değil, israftan kaçınmak ve ihtiyaçların mümkün olduğu kadar yerli mallarından karşılanması ve biriktirilen paranın yatırıma çevrilmesi olarak tanımlanmıştı.²⁰⁴

İthal malları tüketmeye alışmış kişilerin bu alışkanlıklardan vazgeçmelerine yönelik propagandalar yapılmış ve Türk çiftçisi ve köylüsünün ürettiği ürünlerin cazibesi artırılmaya çalışılmıştı. Tasarruf politikasının halka anlatılmasının yanında, kalıcı bir değer olabilmesi için çocukların da bu bilince sahip olmasına yönelik Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ile Maarif Bakanlığı arasında iş birliği yapılmış, bu kapsamda okullarda etkinlikler düzenlenmişti.²⁰⁵

Bu politika, bankalardaki mevduatlara da yansdı ve Cemiyetin faaliyetleri doğrultusunda artış gösterdi. Özellikle bankaya para yatıran kişi sayısındaki artış, tasarruf bilincine sahip olan kişilerin artışı olarak değerlendirilmiştir. 1929-1939 yılları arasında banka mevduatlarında toplanan tasarruf miktarı ve mudi sayısı Tablo 3.1’de sunulmuştur.

²⁰³ Resmi Gazete, 1931/1792.

²⁰⁴ Y. Semiz, a.g.e., s.43.

²⁰⁵ İhsan Sungu, “Tasarruf Terbiyesi,” *Varlık Dergisi*, 4/84, 1937, s.178.

Tablo 3.1.: 1929-1939 Arası Banka Mevduatları ve Mudi Sayısı.²⁰⁶

Yıllar	Toplanan Tasarruf (tl)	Toplam Mudi Sayısı
1929	72.171.138	59.551
1930	32.286.891	82.626
1931	35.913.377	106.223
1932	39.651.474	119.280
1933	69.451.113	147.409
1934	68.159.214	158.525
1935	75.384.139	212.671
1936	84.116.985	225.354
1937	96.815.919	244.534
1938	112.390.117	271.991
1939	83.135.005	262.137

3.3.2. Yerli Malının Miktarını ve Kullanımını Artırma Faaliyetleri

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, hem Dünya Ekonomik Krizinin etkilerini azaltmak hem de var olan bütçe açığı ile yerli üretimi ve tüketimi teşvik etmek amacı doğrultusunda yerli ürünlere yönelik birtakım faaliyetler ve organizasyonlar planlamış ve vakit kaybetmeden icraata başlamıştı.²⁰⁷ (Bkz.Ek-12)

Kronolojik olarak arşiv taraması neticesinde devlet refleksi ile yerli malına olan önemin arttırılmasına dair yapılan müdahalelerin ilki 1921’de başlamıştı. 1921 yılında yerli kumaş giyme mecburiyeti ve tüccarların yabancı kumaşları yerli kumaş diye piyasaya sürmelerinin yasaklandı. Böylelikle yerli malına ve yerli üretime katkı sağlanması hedeflendi.²⁰⁸

Cumhurbaşkanlığı’nca asgari olarak 30.000 Lira sermaye ile milli mahsulatın ve milli mamulatin korunması maksadıyla İzmir Yerli Mallar Kooperatif Şirketi’nin kurulması

²⁰⁶ Y. Semiz, a.g.e., s.47.

²⁰⁷ Gökhan Akçura, “Türkiye’de Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi”, İstanbul, 2009, s.75.

²⁰⁸ Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0.166.154.1.

noktasında İktisat Vekâlet'ine gerekli talimatlar verilerek ve 25.08.1929 tarihinde resmi olarak kuruldu.²⁰⁹

Yerli malı kullanımının teşvikine yönelik daha önce de birtakım girişimler olmasına rağmen cemiyetin organize ettiği Yerli Malı haftası kadar etkili olmamıştı. 1925 yılında çıkarılan yerli kumaştan elbise giyilmesine dair kanun yerli üreticiyi desteklemek ve yerli malı kullanımını artırmak maksadıyla çıkarıldı. Yerli malı üretimine yönelik yeterli sanayi altyapısının olmayışı, üretilen ürünlerin nakliyesi kapsamında ulaşım imkânlarının kısıtlı olması ve ithal ürünlerle rekabet edecek kalitede yerli ürünlerin üretilmemesi, 1923-1929 arası dönemde yerli malı kullanımının, uygulamaya geçmeyen bir düşünce olarak kalmasına sebep oldu.²¹⁰

Yerli malına verilen önemin küresel boyutta ilan edilmesi noktasında elçilik ve konsolosluklar üzerinden harekete geçildi. Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü'nün ilettiği talimatname ile bütün elçilik ve konsolosluk müstahdemlerinin elbiselerinin yerli maldan gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu karar üzerine derhal Kabil, Cidde, Nankin, İran, Arnavutluk, İspanya, İsveç, Mısır, İskenderiye ve Rusya'da bulun Türk diplomat ve temsilcilik çalışanlarının kıyafetleri Cumhurbaşkanı'nın imzasıyla yerli mallardan üretilmesi ve hızla nakliyesi için gerekli tedbirlerin alınması kararı bildirildi.²¹¹ Yine 1931 yılında Muamelat Baş Müdürlüğü tarafından yayınlanan tamimde sanayi ürünleri karşısında oldukça değer kaybeden zirai mahsullerin fiyatlarını yükseltmek amacıyla yerli malların desteklenmesi istendi.²¹²

Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü tarafından Maliye Vekilliği haricindeki diğer bütün vekilliklere gönderilen 09.12.1936 tarihli kararda Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun 13. maddesi gereğince, ihalelerde yerli malının tercih edilmesi mecbur kılındı.²¹³ 1938'de ise yerli tekstil ürünlerine olan teşviki arttırma adına çeşitli bilgilendirmeler hazırlanmış, tekstil ürünlerinin rağbet bulması için bakanlıklar veya Yerli Mallar Kurumu'nca yaptırılacak 30.000 adet küçük ilanların halka dağıtılması için karar alınmıştı.²¹⁴

²⁰⁹ Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.5.42.20.

²¹⁰ Y. Semiz, a.g.e., s.50.

²¹¹ Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.17.8.7.

²¹² Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1. 2.38.17.

²¹³ Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0.166.154.1.

²¹⁴ Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0.166.156.4.

30.06.1940 tarihinde İsmet İnönü tarafından imzalanan kararda yerli üretim mallarına Türk Malı ibaresinin konulması kararlaştırıldı. Bu karara göre %25'ten fazla yün içeren pamuk iplik, deri ve yün ipliklere “Türk Malı” ibaresinin yerleştirilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce kabul edildi.²¹⁵ 1962'de ise bu kapsam yerli sanayi malları içinde uygulanarak, sanayi ürünleri üzerine “Türk Malı” kaydının konulması ve bununla ilgili kararın yürürlüğe konulması kararlaştırıldı.²¹⁶

Devletin yerli malına olan rağbeti arttırma adına bölgesel olarak “Malatya Yerli Malı Pazarları Mağazaları” kurdu. 1940 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde emir-komuta zincirinde bulunan bütün subayların tekstil ihtiyacına dair yerli tekstil ürünleri kullanılarak ve bölgede istihdam sağlamak ve yerli malına olan farkındalığı arttırmak adına “Erzincan Yerli Malı Pazarları Mağazası” kuruldu.²¹⁷ Sivil tekstil ihtiyacı için kurulan Malatya Yerli Malı Pazarları Mağazası mali sorunlardan ötürü 1946 yılında kapandı.²¹⁸

İlerleyen süreçte 1943 yılına gelindiğinde ise merkezi İstanbul olmak üzere, “Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Memurları İstihlak Kooperatifi” kuruldu. Kooperatif 25 sene müddetinde en az 200 Türk Lira'sı sermaye ile teşkil edilmesi kararlaştırılarak ortaklarının her türlü desteğini sağlaması için faaliyete başladı.²¹⁹

15.07.1946 Dış Ticaret Dairesi Reisliği'nin 60.000 ipekli çorap çifti ve 50.000 metre ipekli kumaş ihracatına dair 139 Sayılı Kararı'nda ihraç edilecek olan Türk mallarının ihraç edilebilmesi için yerli pazar ve dükkânlar tarafından yerli malı olduğuna dair bir belge almaları gerektiği bildirildi. Buradan hareketle denilebilir ki alınan bu karar ile iç piyasaya çeşitli sebeplerle girilen yabancı malların tekrar Türkiye üzerinden ihraç edilmesi engellenmiş ve yerli ürünler desteklenmişti.²²⁰ Yine aynı yıl alınan karar ile lisansına bakılmadan üretimi yapılmış olan bütün mobilyaların kolaylıkla ihraç edilebileceğine dair karar alınmış ve böylelikle yerli malı üretimi hızına teşvik sağlanmıştı.²²¹ Bir yönüyle devlet kayıt dışı üretimi ekonomiye kazandırmayı hedeflemişti.

Yerli mallarının kullanılmasının yaygınlaşması ve halk tarafından benimsenmesi için öncelikle teşvik edici davranışların gösterilmesi düşüncesi oluştu. Bu kapsamda başta

²¹⁵ Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.91.63.19.

²¹⁶ Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.163.70.3.

²¹⁷ Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0.171.187.38.

²¹⁸ Cumhuriyet Arşivi, 30.1.0.0.76.478.17.

²¹⁹ Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2. 101.8.14.

²²⁰ Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0.163.141.12.

²²¹ Cumhuriyet Arşivi, 30.10.0.0.163.141.17.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başvekil İsmet Paşa ile Cemiyet ve TBMM Başkanı Kazım Özalp ithal kumaştan elbise diktirmeyi bırakarak yerli kumaştan elbiseler diktirdiler. Yerli malı kullanımının hane içine sokulmasının, ev kadınlarının girişimleri sayesinde olacağı bilinciyle yerli malı etkinliklerine kadınların katılımına özellikle önem verildi. Başvekil İsmet Paşa:

“Yerli malının revacını temin vazifesi münhasıran kadınlara aittir. Kadın tarafından benimsenen yerli malının kullanımı konusuna erkeğin mukavemet etmesi söz konusu değildir.”

sözleriyle yerli malı kullanımı ve kadınlar arasındaki bağı açıkladı.²²² (Bkz. Ek-13)

Yerli malı kullanımı konusunda detaylı bürokratik ve finansal çalışmalar yapılırken aynı zamanda yerli malı kullanımının milli bir mesele olduğunun aşılması, konunun üzerinde durulması için şiirler yazılmaya ve mizahi bir dille karikatürler vasıtasıyla konunun önemi anlatılmaya çalışıldı. (Bkz. Ek-14) Bu doğrultuda 1934 yılında Tasarruf ve Yerli Haftası kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı’nca Cuma hutbelerinde yerli malı kullanımı konusunda ulusal şuurun tamamlanması için gerekli metinlerin okunmasına dair karar alındı.²²³

Çabaların alışkanlık ve davranış halini alması için ilki 1930 yılının 12-19 Aralık tarihleri arasında başlatılan ve milli bir bayram havasında geçen Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlama ve etkinliklere başladı. Yerli malı haftası faaliyetleri cemiyet koordinesinde yürütüldü. Yerli malı haftası kapsamında camilerde iktisat, tasarruf ve yerli malı kullanımı konusunda vaaz ve hutbeler verildi. Yine okullarda öğrencilerin katılımı ile yerli malı etkinlikleri gibi tanıtım faaliyetleri icra edildi. Ayrıca yerli malı haftası etkinliklerinin bulunduğu ve yerli malı reklamlarının yapıldığı afişler şehirlerde halkın yoğun olduğu uygun yerlere asıldı.²²⁴

Yerli malı haftası etkinliklerinden birisi de yerli üretimin kalitesini göstermek ve yerli ürün tanıtımını yaparak kullanımını artırmak maksadıyla yapılan vitrin müsabakalarıydı. Vitrin müsabakaları ilk defa İstanbul’da yapılmış ve çok ilgi görmüştü.

²²² Ali Rıza Cihan, *İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973*, Ankara, 1992, s.316.

²²³ Cumhuriyet Arşivi, 51.0.0.0.12.101.2010.

²²⁴ Sevilay Özer, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Malı ve Tutum Haftası Kutlamaları”, *Turkish Studies*, 8/5, 2013, s.595-613.

İlerleyen yıllarda yapılan vitrin müsabakalarına çevre illerden esnaflar iştirak etmiş ve amacına yönelik sonuçlar alınmaya başlanmıştı.²²⁵

Cemiyetin koordinesinde yerli mallarını tanıtmak için yapılan bir diğer faaliyet sergi açmaktı. Tanıtım maksatlı yapılan sergileri Öney şu şekilde tanımlamıştır:

*“Bir ülkenin sanayii, zirai, küçük sanatlar, güzel sanatlar vb. sahalardaki ürün, mamul ve eserleriyle memleket hayatına ait teşkilat ve meselelerini gösterip anlatmak için kurulan ve açılan yerlerdir.”*²²⁶

Sergi açma faaliyetleri, Osmanlı Devleti döneminde de yapılmış ancak istenen verim elde edilememişti. Cemiyet tarafından yerli ürünlerin tanıtılması maksadıyla ilk geniş çaplı sergi olarak Nisan 1930'da Milli Sanayi Numune Sergisi açıldı. Cemiyet tarafından görevlendirilen heyetin sergiye katılması konusunda karar verdiği ürünler, Ankara'da cemiyet tarafından hazırlanan broşür ve kataloglar ile tanıtıldı. Sergiye giyim ve mensucat, gıda, mobilya, çini ve bakır malzemeler gibi birçok ürün ve imalat sanayi temsilcileri katılmıştı.²²⁷ Sergi halkın ilgisini tahmin edilen fazla çekmiş ve yerli ürün kullanma bilincinin yayılması açısından oldukça faydalı olmuştu.

İlk olmasına rağmen oldukça verimli yapılan sergi faaliyeti hem sanayicilerin durumunu ortaya koymuş hem de eksik kalan alanların tespit edilmesine olanak sağlamıştı. Sergiden elde edilen verimin devamlılığını sağlamak maksadıyla ilerleyen yıllarda Başbakan İnönü talimatıyla İstanbul haricinde diğer büyük illerde de sanayii ve yerli malı sergileri açıldı.²²⁸

Sergilerdeki amaç, yerli malı kullanımını özendirmek, Türkiye'de üretilen ürünlerin aynı anda ve aynı zamanda geniş topluluklara ulaşmasını sağlamak ve halkın, önceden yerleşmiş olan yerli mallarına karşı olumsuz ön yargılarının kırılmasını sağlamaktır. Nitekim bu sergilerde, ilerleyen yıllarda hem sanayici hem de halk tarafından katılımın artması ve genel itibarıyla olumlu tepkilerin alınması, hedeflenen amaca uygun faaliyetler icra edildiğinin kanıtı olarak kabul edilmiştir.²²⁹ (Bkz. Ek-15)

²²⁵ Y. Semiz, a.g.e., s.56.

²²⁶ Ayhan Öney, İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü, Ankara, 1978, s.274.

²²⁷ Daha önceki sayfalarda Ek-1 ve Ek-2.'de gerekli kaynak sunulmuştur.

²²⁸ İstanbul Sanayi Tarihi Sanayinin Işığında, İstanbul Sanayi Odası, İstanbul, 2017, s.73.

²²⁹ Gülname Turan ve Ayla Ödekan, “Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Yerli Malı Kavramı ve İstanbul Yerli Malı Sergileri,” *İTÜ Dergisi*, 6/2, 2009, s.15.

3.3.3. Tasarruf Haftası Etkinlikleri

1929 yılında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin kuruluşu ile birlikte 12-18 Aralık haftasında kutlanmaya başlanan Yerli Malı ve Tasarruf Haftası etkinlikleri milli politikanın bir faaliyeti olarak uzun yıllar boyunca bir şölen şeklinde kutlanmıştır.²³⁰ (Bkz. Ek-16, Ek-17) Tasarruf haftası adı ilerleyen yıllarda Milli Ekonomi ve Yerli Malları Haftası, daha sonra Ulusal Ekonomi ve Arttırma Haftası, 1946'da Yerli Malı Haftası adıyla kutlanmış ve son olarak 1983 yılında Tutum, Yatırım ve Türk Malları Haftası adını almıştır.²³¹

Arşiv belgeleri ele alındığında ise kutlamalarla ilgili ilk olarak 1935 yılına dair verilere ulaşılmıştır. Bu verilerde kutlamaların farklı illerde yapıldığı anlaşıldı. 12.12.1935'te başlayacak olan Artırım ve Yerli Malı Haftası için CHP genel sekreterliği makamı adına Kütahya Saylavı CHP Genel Başkanlığına maddi olarak yardım talebinde bulundu.²³² 1935 yılında Adana'da düzenlenen Artırım ve Yerli Malı Haftası için etkinlik programı şu şekilde kararlaştırılmıştır:²³³

a. Yazı faaliyetleri: Türk Sözü, Yeni Adana ile Ticaret Odası Mecmuası'nda yerli malında dair gerekli algının yapılması milleti yerli ürünlere teşvik edilmesi,

b. Söz faaliyetleri: Halkevine bağlı personelin kalabalık meydan ve mekanlarda yerli malına dair konuşmaların yapılması,

c. Resim faaliyetleri: Merkezden gelen döviz ve resimlerin kalabalık yerlere asılması ve geçen sene izletilen yerli malı filminin bu sene de Aksaray Sineması'nda izletilmesi,

d. Sergi faaliyetleri: Çeşitli manifatura, tuhafiye ve ıtriyaat mağazalarında vitrin müsabakalarının tertip edilmesi,

e. Nümayiş faaliyetleri: İlk mekteplilerin Namık Kemal Mektebi'nden 13.30 sularında ellerindeki yazılı dövizlerle hareket edip Abidin Paşa Caddesi'ne Oradan Köprü'ye daha sonra da Kolordu'ya ulaşarak aynı güzergahtan geri dönüp yolda marşlar söyleyerek ilerlemeleri istenmişti.

²³⁰ Doğan Duman, "Yerli Malı Haftaları", *Tarih ve Toplum Dergisi*, 19/111. 1993, s.143.

²³¹ Resmi Gazete, 2005/25699.

²³² Cumhuriyet Arşivi, 30.10.00.166.155.6.

²³³ Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.14.76.2.

Yine 12.12.1936 yılında yapılacak olan 6. Artırım ve Yerli Malı Haftası için Dâhiliye Vekili maddi olarak destek istemiş ve ek olarak bütün mahalli gazete, dergi ve radyolardan bu kutlamalara dair gerekli propagandaların yapılması konusunda ricada bulundu.²³⁴ Ertesi yıl da aynı şekilde organize edilen bu kutlamalar sırasında ülke genelinde halkevlerinin ciddi bir etkinlik programı üstlenmesi sebebiyle de yazılı olarak CHP Genel Başkanlığı Halkevleri İdaresi'ne teşekkür yazısı gönderdi.²³⁵

Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri, yapılacak olan 9. Artırım ve Yerli Malı Haftası için maddi yardımların ve propagandaların yanında kutlama haftasında hem kamusal mekanlarda hem de özel mekanlarda yerli ve milli gıdaların tüketilmesine dair CHP Genel Başkanlığı'na gerekli talepler iletilmişti.²³⁶

CHP Genel Sekreteri ve aynı zamanda Erzurum Mebusu olan Ahmet Fikri Tuzer tarafından CHP Vilayet İdaresi Reisliği'ne yazılan dilekçede 10. Tasarruf ve Yerli Haftası için maddi destek istendiği görülmüştür. Burada dikkat çeken husus ise ifade olarak evrakta “artırım” yerine “tasarruf” kelimesinin kullanımıdır. Bu dilekçede belirtildiği üzere programın radyo üzerinden sunulan ulusal kalkınma nutku ile başlayacağı ifade edildi.²³⁷

Yine 1939 yılında ilk kez camilerde Tasarruf ve Yerli Haftası için hutbe okutulması için Diyanet İşleri Başkanlığı'na talimat iletili. Bu talimatnameye göre hutbelerde okunacak olan metinlerde şunların vurgulanması istendi.²³⁸

- a. Yerli malı kullanmanın bir milli borç olduğu, bunun yurt ve ulus için faydaları,
- b. Para biriktirmenin fertçe ve ulusça ehemmiyeti, bankalarda 1938 yılında tasarruf fonunda bulunan 100 milyonun 1939 yılına geldiğinde 500 milyonu bulmasının ulusal bir hedef olması gerektiği,
- c. Bütün işyerlerinde ve evlerde elma, üzüm, incir, portakal, fındık, fıstık ve Malatya kayısısı yemenin önemi.

11. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlamalarına ilişkin CHP Genel Sekreteri Ahmet Fikri Tuzer ilettiği talepte kutlamaların ilk olarak Ankara Halkevi'nde Başvekil Refik Saydam'ın konuşması ile başlayacağından bahsederek bütün Anadolu'daki

²³⁴ Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.3.14.7.

²³⁵ Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.3.15.1.

²³⁶ Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.4.19.23.

²³⁷ Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.4.21.31.

²³⁸ Cumhuriyet Arşivi, 51.0.0.0.4.36.9.

halkevlerinin kutlama organizasyonlarında görev almalarını ve CHP genel Başkanlığı'ndan maddi olarak destek talep etti.²³⁹

Atatürk döneminde başlayan tasarruf ve yerli malı kullanımına özendirme politikaları sonraki dönemlerde de benzer şekilde devam etmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu 1942'de Ankara Halkevi'nde yapmış olduğu konuşmada Türk çocuklarının eğitiminin hızla iyileştiğinin ve modern istihdama hızla katıldıklarının altını çizerek “Yabancı şirketlerin imtiyazlı malları elimize geçti” cümlesiyle de ülke içindeki yabancı şirketlerin üstünlüğünün ortadan kaldırıldığına işaret etti. Yapmış olduğu konuşma yerli ve ulusal eğitimin, yerli malın ve yerli ekonominin önemine vurgu yapan bir konuşma niteliğindedir.²⁴⁰ Yine 1945 yılında yaptığı Tasarruf Haftası açılış konuşmasında Saraçoğlu yerli ekonomi ve yerli üretimin değerine ve Türkiye'nin kapılarına kadar dayanan II. Dünya Harbi'nde bu milli ekonominin verdiği dik duruşla kıl payı kurtulduğuna değinerek yerli malının önemi yinelemiştir.²⁴¹ Atatürk döneminde uygulanan politikalar sonraki olumsuz dönemlerden en az zararla kurtuluş için bir rehber görevi görmüştür.

Tüm bu bilgilerden hareketle daha çok Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti sorumluluğunda olan hafta etkinliklerine diğer kurum ve kuruluşlar da imkânları dâhilinde katılmışlardı. Halkevleri tarafından hafta kutlamaları kapsamında yapılan veya desteklenen faaliyetler,

1. Halkın yoğun olarak bulunduğu mekânlara afişlerin asılması,
2. Hafta süresince bölge halkına seçilecek kişiler tarafından konuşmalar yapılması,
3. Radyo program ve yayınlarının yapılması,
4. Bölgede bulunan okullarda öğrencilerin katılacağı resim, yazı ve şiir yarışmalarının düzenlenmesi,
5. Halkevleri kapsamında küçük çaplı çeşitli yarışmalar düzenlenmesi,
6. Bölgede yerli malı üreten ve satan tüccarların tanıtımlarının yapılması,
7. Vitrin süslemelerinin desteklenmesi,

olarak belirtilmektedir.²⁴²

²³⁹ Cumhuriyet Arşivi, 490.1.0.0.14.53.23.1.

²⁴⁰ Cumhuriyet Arşivi, 30.1.0.0.11.63.4.

²⁴¹ Cumhuriyet Arşivi, 30.1.0.0.11.64.9.

²⁴² S. Özer, a.g.m., s.604.

3.4. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Kutlamaları ve Düzenlenen Faaliyetler

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti nizamnamesinin son maddesi “*Cemiyet her sene bir haftayı “Tasarruf ve Yerli Malı Haftası” yapacaktır. Bu haftanın ilk günü İsmet Paşa Hazretlerinin 1929 senesinde Büyük Millet Meclisinde Milli İktisat ve Tasarruf hakkında beyanatta bulundukları 12 Kânunuevvel (Aralık) tarihidir.*” gereği her yıl kutlanan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası’nın ilki Başvekil İsmet Paşa’nın konuşması ile başladı. (Bkz. Ek-18)

3.4.1. Birinci Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Kutlaması

İlk Tasarruf ve Yerli Malı Haftası, yönetim kademeleri dâhil tüm devlet organlarının önem verdiği bir organizasyon olmuştu. Milli Eğitim Bakanlığı okullarda yapılacak faaliyetlere ilişkin program yayınlarken, Genel Kurmay Başkanlığı da askeri okullar dâhil diğer askeri birliklerde faaliyetlere yönelik mesajlar göndermişti.²⁴³

Hafta boyunca halkı bilinçlendirmek ve kutlama etkinliklerinden haberdar etmek için camilerden ve radyolardan duyurular yapılmıştı. Halka örnek olmak amacıyla Mustafa Kemal Atatürk dâhil birçok siyasi ve bürokratik şahsiyet yerli kumaşlardan üretilen kıyafetler ile halkın karşısına çıkmışlardı.²⁴⁴

İlk hafta içerisinde yapılan faaliyetlerden olan vitrin yarışmaları ilk yıl için yalnızca İstanbul’da yapıldı. Vitrin müsabakaları kapsamında İstanbul’un alışveriş bakımından yoğun bölgelerinde bulunan mağaza ve dükkânlar vitrinlerini halkın görebileceği şekilde yerli üretim mallar ve çeşitli dekorasyon malzemeleri ile süslemişlerdi. Cemiyet tarafından organize edilen bu yarışmaya halk oyları ile destek olmuştu.²⁴⁵

Cemiyetin amaçları doğrultusunda topyekûn bütün kurum ve kuruluşların katılımı ile yapılmaya çalışılan yerli malı haftaları ve kapsamında yapılan faaliyetler sonucunda;

- Tüketicimin daha çok yerli mallarından yapılmasını sağlamak,
- İthalatı azaltarak Türk lirasının değer kaybını durdurmak,
- Yerli üretime bir canlılık kazandırmak,
- İhraç edilecek malların ortaya çıkmasını sağlamak,

²⁴³ D. Duman, a.g.m., s.136.

²⁴⁴ Erdinç Tokgöz, “Atatürk’ün Tasarruf Politikası”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişimi Semineri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1982, s.42.

²⁴⁵ *Milliyet*, 15 Kânunuevvel 1930, s.5.

- Küçük yerli işletmelerin büyümesini ve yerli sermayenin güçlenmesini sağlamak,

hedeflerine ulaşmak amaçlandı.²⁴⁶

O dönem belirtilen amaçlara yönelik propaganda için birçok afiş basılmış ve gazetelerde manşetler yazılmıştır. Afiş ve manşetlerden bazıları aşağıda belirtilmiştir.²⁴⁷

“Yerli Malı Türkün Malı, Türk Malı Kullanmalı”,²⁴⁸

“Az Az da Olsa, Para Biriktirmeye Alış”,²⁴⁹

“Ey Vatandaş! Tasarruf Et ve Yerli Malı Kullan”

“5 milyon kişi günde 5 kuruş biriktirirse, senede 90 milyon lira toplanır. Vatandaş! 5 kuruşu az görme, biriktir!” (Bkz. Ek-19)

3.4.2. 1931-1939 Dönemi Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Kutlamaları

1930 yılında ilki kutlanan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası etkinlikleri özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadar büyük bir coşku ve bayram havasında kutlandı. Kutlamalar ilk yılın ardından 1931 ve 1939 yılları arasında her yıl biraz daha seviyesini artırarak devam etti. Halkın bilinç seviyesinin artması, yapılan faaliyetlerin çekiciliği ve hafta etkinliklerinden verim alınmasının kutlama seviyelerinin artmasında katkısı oldu.²⁵⁰

Cemiyet ve hükümetin merkezi olması nedeniyle yerli malı haftası açılışları Ankara'da yapıldı. Başvekil İsmet Paşa ilk yılda olduğu gibi 1936'ya kadar yapılan kutlamalarda açılış konuşmasını bizzat kendisi yaptı. Hafta kapsamında şimdi Ulus olarak bilinen *Hakimiyet-i Milliye* meydanında çok sayıda kişinin toplandığı mitingler yapıldı. Mitinglerde tasarruf bilincinin ve yerli malı kullanımının özendirilmesi maksadıyla Nezihe Hanım, Naşit Hakkı, Behçet Kemal (Çağlar) gibi şahsiyetler tarafından konuşmalar yapıldı. (Bkz. Ek-20)

İlk kutlamada yapılan vitrin yarışmaları sonraki yıllarda da devam etti. İlk yıl yapılan vitrin yarışmasının ödülü 1931 yılında yapılan kutlama etkinlikleri esnasında

²⁴⁶ M. Aysan a.g.e., s.56.

²⁴⁷ E. Tokgöz, 2004, a.g.e., s.21.

²⁴⁸ *Cumhuriyet*, 12 Kânunuevvel 1930, s.1.

²⁴⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Kânunuevvel 1930, s.2.

²⁵⁰ Ö. Sarıdoğan, a.g.e., s.42.

kazananlara takdim edildi.²⁵¹ İkinci yıldan itibaren yapılan hafta kutlamalarına basın desteğini sürdürdü ve kutlamalar basında geniş yer buldu. (Bkz. Ek-21)

Kadınların yerli malı kullanılmasındaki yüksek etkileri nedeniyle 1932 yılından itibaren kadınlara özgü “Kadın İktisat Sergisi” açıldı. Sergide kadın ve ev eşyaları, evde tasarrufun yapılmasına yönelik uygulamaları içeren sunumlar ve çeşitli yerli gıda malzemelerinden yapılan yiyecek ve içecekler ile yapıları gösterildi.²⁵²

1933 yılından itibaren vitrin yarışmalarının ödülleri o hafta verildi. İlerleyen yıllarda yapılan etkinlikler, küçük farklılıklarla çapını genişleterek devam etti. Resmi açılış ve gösterilerin ardından bütün hafta boyunca konuşmalar, sergiler, yarışmalar ve gösteriler de gerçekleşti. 1937 yılında açılış konuşmasını yeni Başbakan Celal Bayar yapmıştı. Atatürk’ün ölümünün ardından yapılan 1938 yerli malı haftası etkinlikleri daha önceki yıllara göre daha durgun geçmişti.²⁵³

1931 yılında Ankara’da yapılan tören programının bir benzeri, Cemiyet ve Cumhuriyet Halk Fırkası il merkezi koordinatörlüğünde, İstanbul’da yapılması planlanmıştı. İstanbul halkının davet edildiği kutlamalar, resmi kabul sonrası, Beyazıt meydanında geçit töreni ile devam edecek şekilde olacağı gazetelerde bildirilmişti.²⁵⁴

İstanbul’da yapılacak kutlamalar kapsamında Ankara’da olduğu gibi ilan ve afişler hazırlanmış, radyo ve gazetelerden duyuru ve bildiriler aktarılmıştı. 1932 yılında aynı kapsamda törenler icra edilmiş olmakla birlikte tasarruf ve yerli malı kullanımının artırılmasına yönelik kısa filmler hazırlanmış ve sinemalarda halka gösterim yapılmıştı. Ayrıca vitrin yarışmaları kapsamında yerli ürünler olan incir, üzüm ve fındık gibi besinlerden yapılan tatlılara yönelik yarışma da düzenlenmişti. İstanbul’a yönelik yapılan yerli malı haftası etkinlikleri katılım sayısı artarak 1931 ve 1932 yıllarında yapılan faaliyetlere paralel bir şekilde icra edildi.²⁵⁵

Yerli malı haftaları tüm yurttaki kutlanmakla birlikte, devlet erkânının genellikle Ankara ve İstanbul’daki faaliyetlere katılması, bu illerdeki kutlamaların önemini arttırdı.

²⁵¹ *Hakimiyeti Milliye*, 15 Kânunuevvel 1931. s.1.

²⁵² Ö. Sarıdoğan, a.g.e., s.44.

²⁵³ Ö. Sarıdoğan, a.g.e., s.44-55.

²⁵⁴ “Milli Tasarruf Cemiyeti Dün Toplandı ve Programı Tespit Etti”, *Cumhuriyet*, 30 Teşrinisani 1931, s.2.

²⁵⁵ Ö. Sarıdoğan, a.g.e., s.52.

Ülke genelinde diğer şehirlerde yapılan kutlamalar, bu illerde yapılan etkinliklerin daha düşük bir hali şeklinde gerçekleşmişti.

3.4.2.1. Hafta İçerisinde Yapılan Faaliyetler

Tasarruf ve Yerli Malı Haftası kutlama etkinlikleri kapsamında ülkenin genel durumunu resmetmesi ve önemlerine yönelik olarak Ankara ve İstanbul'da yapılan faaliyetler incelenmiştir.

Hafta kapsamında açılış tören ve konuşmalarından sonra hafta içi faaliyeti olarak daha çok miting ve halkı bilinçlendirme konferansları dikkat çekmekteydi. Mitinglere katılımın artırılması maksadıyla önceden gazete ilanları verilmiş ve radyolardan duyurular yapılmıştı.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 17 Aralık 1931 tarihindeki yayınında mitingleri şu şekilde duyurmuştu:

*“Yarın milli iktisat mitingi var. Tüm Ankara halkı, esnaflar, öğrenciler, saat 14'te Samanpazarı'nda toplanarak bando ve mızıkâ eşliğinde, ellerinde tasarruf ve iktisat pankartları ile Taşhan'daki Hâkimiyet-i Milliye meydanına yürüyeceklerdir. Burada Gazi'nin heykeli önünde, İffet Halim, Nezihe Hanım, Naşit Hakkı, Neşet Halil, Enver Behnan, şair Behçet Kemal ve Demirciler Cemiyeti Reisi Sabri Beyler nutuklar söyleyeceklerdir.”*²⁵⁶

Cemiyet tarafından özellikle merkezi bölgedeki okullarda bulunan öğrenciler mitinglere katılmışlardı. Mitinglerde dönemin etkili hatipleri ve yetkili şahsiyetler tarafından konuşmalar yapıldı. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası'nın önemi ile devlet politikası olan tasarrufun milli bir mesele olduğu, her yurttaşın bu konuyu bir dava olarak sahiplenmesi gerektiğini açıklayan konuşmalara yer verildi. Özellikle gençlere yönelik, gelecek nesle aktarılması gereken tasarruf bilinci ve yerli malı kullanılması temalarını içeren şiirler okundu. 1931 yılında yapılan konuşmalardan Enver Behnan Bey'in konuşması halkın bilinçlenmesine yönelik ifadeler içermektedir;

“Bugün; dünyayı idare eden kuvvet, milli iktisattır. Milli iktisat, vatandaşların kendi zekâsıyla, kendi emeğiyle, kendi eliyle yaptığı memleket mallarını kullanmakla başlar. Ey ruhunda büyüklükler saklayan Türk halkı! Söyle

²⁵⁶ Milli İktisat Mitingi, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Kânunuevvel 1931. s.1.

sana kendi malından daha yakın ne vardır? Türk işçisinin zekâ ve istidadı Avrupalılardan daha az mıdır da sen garbın boyalı paçavralarını gezdiriyorsun."²⁵⁷

Yine 1935 yılında yapılan mitinglerde İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nden B. Serap Aldora'nın yazdığı ve okuduğu "Bugünün Gençlerine" şiiri halk ve gençler üzerinde olumlu etkiler oluşturdu.²⁵⁸

BUGÜNÜN GENÇLERİNE!

Karanlık ufuklardan, Türk'e bir güneş doğdu

O tatlı bakışıyla, etrafı nura boğdu

O dertli milletine, saldı kuvvetli bir hız

Yürüdü arkasından genç, ihtiyar, kadın, kız

Fabrikalar çoğaldı, ameleye iş çıktı.

İnkılap cehaleti bir anda devirip yıktı.

Maden ocakları da hiç durmadan işliyor.

Türkiye bir sanayi olarak genişliyor.

Türkler canını verir, fakat sözünden dönmez.

Onun Atası varken, Türk milleti hiç ölmez.

Atamıza canımız, kanımız feda olsun.

Ona bakan hep, gözler sönsün kahrolsun.

Özü doğru Türk sokma, yaban malı vatana

Bunu yaparsan sadık olursun bil atana

Bugünü bize veren Atamıza ne mutlu

Sevinin arkadaşlar, günümüz olsun kutlu!

²⁵⁷ "Tasarruf Haftasının Son Büyük İctimai Zafer Abidesi Önünde Dün Yapıldı", *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Kânunuevvel 1931, s.4.

²⁵⁸ Milli Hâkimiyet Alanında Bir Miting Yapıldı- Selahaddin Çam Radyoda Bir Söylev Verdi", *Ulus*, 16 Kânunuevvel 1935, s.4.

3.4.2.2. Vitrin Yarışmaları

Vitrin yarışmaları yerli malının kalitesini halkın görmesi ve tüccarların yerli malı üretme ve satma konusundaki isteksizliklerini kırmak amacıyla Cemiyet tarafından özellikle önem verilmiş bir etkinlikti. Halkın, Cumhuriyetin ilk yıllarında yerli mal üretim ve satış yapan işletmelerin yeteri kadar olmadığına yönelik şikâyetleri, azaltılmaya çalışıldı. (Bkz. Ek-22)

İkinci yıl yapılan vitrin yarışmalarında bir önceki yıla göre yüzde 40 oranında bir katılım artışının sağlanması, yarışmaların amacına uygun yapıldığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Daha sonraki yıllarda yapılan vitrin yarışmaları, organizasyon sorunlarının tecrübe kazandıkça azalması ve yerli üretim teşviki sayesinde daha geniş çaplı ve etkili oldu.²⁵⁹ Bu durumun ticaret odalarının yarışmalara önem vermesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Vitrin yarışmalarına el emeği ürünleri ile katılan yarışmacılar da oldu. Yerli malı ürünlerle dolu vitrinler dönemin basın organlarında fazlaca yer buldu. Yapılan haberlerde geçmiş yıllarda halkın yaşadığı zorluklar anlatıldı. Gazetelerde savaş yıllarında halkın şeker bulamadığı için çayı kuru üzümle içtikleri, ekmek yerine kerpiç yediği, bazı gecelerde yakacak mum bulamadığı yazılmıştı. Basında yer alan vitrin müsabakalarına dair metinlerde bu durumlardan ders çıkarmak gerektiği mesajı verilirken üzüm, fındık, tütün, zeytinyağı gibi yerli ürünlere talebin nasıl arttırılabileceği üzerinde de duruldu. (Bkz. Ek-23)

Ülke içinde yapılan vitrin çalışmalarıyla birlikte yerli mallarının yurt dışında tanıtılması maksadıyla da girişimlerde bulunuldu. Bu girişimlerin güzel örneklerinden biri de seyyar sergi gemisidir. Farklı ülkelerde bulunarak hem yeni kurulan cumhuriyeti yansıtmak hem de ülke ürünlerini sergilemek amacıyla çeşitli dokuma ürünleri, madenler, kuru yemişler, reçel ve şekerlemeler, şifalı bitkiler ve halılar gibi daha birçok ürün farklı illerden getirildi. Seyyar sergi gemisi Barcelona, La Havre, Londra, Amsterdam, Hamburg, Stockholm, Helsinki, Leningrad, Kopenhag, Cenova, Napoli gibi liman kentlerinde bulundu. Yapılan ziyaretler sonucunda sergi büyük ilgi gördü.²⁶⁰ Ayrıca 1923 yılında kurulan Türk Seyyahin Cemiyeti'den de bahsetmek gerek. Benzer tarihlerde

²⁵⁹ Ö. Sarıdoğan, a.g.e., s.70.

²⁶⁰ Yüksel Çoban, "Atatürk Dönemi Tarım, Sanayi ve Ticaret Sergileri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s.144-159.

faaliyet gösteren oluşum ulusal ve uluslararası turizmin gelişmesi için çalışmalar yürüttü. Bu seyahatler vasıtasıyla yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin tanıtılması da amaçlandı.²⁶¹

3.4.2.3. Eğitim ve Kültür Kurumlarında Düzenlenen Etkinlikler

İktisat konusunun, yeni kurulan bir Cumhuriyet'in devamı kapsamında, hali hazırda iktisat alanında görevli ve sorumlu bireylerden ziyade, gençlere ve gelecek nesillere aktarılması gerekliliği, öncelikle Mustafa Kemal Atatürk tarafından İzmir kongresinde ve kurulması sonrasında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından beyan edildi. Atatürk bu gerekliliği şu şekilde anlatmıştır:²⁶²

“Arkadaşlar bence yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün esasları bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Binaenaleyh evlatlarımızı o suretle talim ve terbiye etmeliyiz. Onlara o suretle ilim ve irfan vermeliyiz ki âlemi ticaret, ziraat ve sanatta ve bütün bunların faaliyet sahalarında müsmir olsunlar; müessir olsunlar, faal olsunlar, ameli bir uzuv olsunlar. Binaenaleyh Maarif programımız gerek iptidai tahsilde gerek orta tahsilde verilecek bütün şeyler, bu nokta-i nazara göre olmalıdır. Maarif programlarımız gibi şuabatı (bölümler) devlet için tasavvur olunacak programlar dahi iktisat programına istinat etmekten kendini kurtaramazlar. Esaslı bir program tespit etmek, o program üzerine bütün milleti hemahenk olarak çalıştırmak lazımdır.”

Bu hedefler doğrultusunda Cemiyet Yerli Malı haftası faaliyetlerinde okullar, fakülteler ve halkevlerini de kapsamına aldı. Program dâhilinde okullarda ve halkevlerinde öğrencilerin iştirak ettiği tasarruf ve yerli malı temalı yarışmalar düzenlendi, piyesler tertip edildi ve konuşmalar yapıldı.

Eğitim ve kültür birimlerindeki bu tür faaliyetler, ilerleyen yıllarda özellikle Ankara ve İstanbul olmak üzere tüm yurtda gençleri bilinçlendirme ve iktisat konusunu sahiplenmelerini sağlayacak şekilde çeşitlenerek devam etti.²⁶³

²⁶¹ Ümit Durgu, “Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu’nun Türk İmajı ile Batılılaşmaya Verdiği Destek ve Türkiye’ye Kazandırdıkları (1923- 1942)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2010, s.29-36.

²⁶² A.Gündüz Ökçün, 1983, a.g.e. s.213.

²⁶³ Ö. Sarıdoğan, a.g.e., s.75-83.

3.4.2.4. Diğer Etkinlikler

Tasarruf ve Yerli Malı Haftası etkinlikleri kapsamında farkındalık oluşturmak ve katılımı artırmak için yıllara yayılmış şekilde faaliyetler düzenlendi.

Vitrin yarışmaları kapsamında olmasına rağmen kendine has özellikleri olması itibariyle yerli ürünler olan fındık, üzüm ve incir gibi bölge gıda malzemelerinden tatlı yapma yarışmaları düzenlenmiş ve ev hanımlarının bu konuya ilgilerinin artması hedeflenmiştir. Birçok çalışmada olduğu gibi bu konuda da tanınmış kişilerin açıklamalarıyla yönlendirmeler yapılmıştı. (Bkz. Ek 24)

Sümerbank koordinesinde yalnızca yerli ürünlerin bulunduğu Yerli Mallar Pazarı kurulmuş ve yerli malı haftası yapılan satışlarda halkın ilgisini çekmeye yönelik indirimler yapılmıştır.

3.4.3. Yerli Malı Etkinliklerinin Edebiyata Yansıması

İnsanların davranışlarını değiştirmenin veya etkilemenin en etkili yollarından biri sanat ve edebiyattır. Halkın genelini radyo programları, mitingler ve gazeteler ile bilinçlendirmeye çalışan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti özellikle gençleri ve öğrencileri etkilemek için dönemin ünlü yazar ve şairlerinden bu konuda istifade etmeye çalışmıştı. 1932 yılında tüm lise düzeyi okullarda yerli malı haftası süresince sahnelenmek üzere bir piyes hazırlatmış ve bu piyes okullara gönderilmişti.

Ayrıca dönemin usta edebiyatçılarından Aka Gündüz gençlerin coşkunluğuna hitap eden bir marş kaleme almış ve eser “İktisat ve Tasarruf” dergisinde yayınlanmıştı.²⁶⁴

- *Ulusal ekonomi her şeyde üretimdir; üretimsiz bir vatan hem öksüz hem yetimdir.*
- *Her ürünü içerde, dışarda satmalıdır; onda beş harcamalı, bire beş katmalıdır.*
- *Bize derler devrimin Çankaya çocukları, tuttuk emek yolunu kapladık ufukları,*
- *Yaban malı savurga, işte yulgarlık (şehirli halk) budur; ekonomi artırma, ulusal varlık budur.*
- *Üstünlüktür ölkümüz, oraya ereceğiz, Türk’e en üstün ulus adını vereceğiz*

²⁶⁴ A. Gündüz “Marş”, *İktisat ve Tasarruf Dergisi*, 1935, s.6.

Cemiyet bünyesinde bulunan “Neşriyat ve Propaganda Komitesi” bir yandan afiş, makale vb. bildiriler hazırlarken bir yandan da dönemin usta kalemlerini kitap yazmaları konusunda teşvik etmişti. Bu kapsamda dönemin önemli eserleri olarak Şevket Süreyya Aydemir’in yazdığı “Mektep Kooperatifçiliği ve Tasarruf Terbiyesi” adlı kitap, yine S. Aydemir ve Sadi Selen tarafından “Yurdunu Tanı! Yurdunu Sev!” yazı dizisi ve Nurullah Sümer’in “Muasır İktisat ve Nizam” adlı kitabı bu kapsamda ön plana çıkmaktadır.²⁶⁵

3.5. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin Düzenlediği Kongreler

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti yerli malı haftası etkinlikleri ile halkın bilinçlenmesini sağlarken, tarım, sanayi ve ticaret kapsamında faaliyet gösteren üreticiler için kongreler düzenledi.

3.5.1. Sanayi Kongresi

Yerli sermayenin birikiminin yerli sanayinin gelişmesine bağlı olduğu düşüncesiyle yerli sanayicilere kalkınma programlarını ve kredi durumlarını açıklamak üzere Cemiyet tarafından 22 Nisan 1930 tarihinde Sanayi kongresi düzenlendi.²⁶⁶

Kongre açılışında konuşan İktisat vekili Şakir Bey amacı şu şekilde ifade etmiştir.²⁶⁷

“Kongrenin başlıca maksadı milli sanayimizin teessüs (kurulma) ve inkişafı(gelişme) çarelerini aramak ve göstermek olacaktır...”

Y. Semiz yaptığı çalışmada kongreden beklentileri şu şekilde belirtmiştir.²⁶⁸

- Yerli Sanayinin oluşturulması ve üretim veriminin yükseltilmesi,
- Yerli Mallarının dayanıklılığının sağlanması,
- Yerli mallarının lezzet ve estetikliğinin sağlanması,
- Yerli malların muadil yabancı mallar kadar kaliteli olması,
- Yerli mal üretim maliyetlerinin düşürülmesi,
- Tüccar ve sanayicilerin bir birlik oluşturmasıdır.

²⁶⁵ E. Tokgöz, 2004, a.g.e., s.24-25.

²⁶⁶ Y. Semiz, a.g.e., s.65.

²⁶⁷ https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/Birinci_Sanayi_Kongresi (erişim tarihi: 10.02.2021)

²⁶⁸ Y. Semiz, a.g.e., s.67.

Sektörlerin çözüm aradığı konular ve içeriklerin bulunduğu kongre büyük ilgi gördü. Kongreye her bölgeden bir veya iki temsilci davet edilmiş ve toplam 96 temsilci katılmıştı. Kongrede gündem maddelerini belirlemek maksadıyla sektör temelli komisyonlar kurulmuş ve ele alınacak başlıklar bu komisyonlar tarafından hazırlanmıştı. Oluşturulan gündem maddeleri;²⁶⁹

- 1-Hammadde,
- 2-Sermaye ve kredi,
- 3-Vergi ve rüsum,
- 4-Teşvik-i Sanayi Kanunu ve uygulaması,
- 5-Standartlaştırma Hususları,
- 6-Verimlilik Hususları,
- 7-Ticaret ve Sanayi Odalarında temsil Hususları,
- 8-Sanayi tedrisatı,
- 9-Nakliye Ücretleri olarak belirlenmiştir.

Kongre Tekstil, Gıda, Deri, Kereste, Cam, Kimya ve Madencilik sektörlerinde teşkilatlanmış, bu alanlara yönelik sorunların ve çözüm yollarının bulunduğu raporlar oluşturularak 30 Nisan 1930 tarihinde çalışmalarını tamamladı.²⁷⁰

Kongre sonucunda yayınlanan raporda, belirlenen sektörlerde gelişmelerin nasıl yapılacağı, hangi bölgelere ne tür sanayi yatırımı yapılmasının uygun olduğu ve sanayileşme süreci konusunda atılması gereken adımlara yönelik açıklamalar yapıldı. Öngörülen çözümler arasında, özellikle Avrupa Devletlerinin verileri ile karşılaştırılmış bir şekilde vergi konusu, sanayii yatırımı yapılacak arazi evsafı ve nüfus artışı gibi çok detaylı konular ele alındı.²⁷¹

²⁶⁹ Serdar Şahinkaya, *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*, Ankara,2009, s.167.

²⁷⁰ S. Şahinkaya, a.g.e., s.173.

²⁷¹ *1930 Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtları*, Neşreden: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 2008, s.703.

3.5.2. Ziraat Kongresi

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1929 Dünya Ekonomik krizinden en fazla etkilenen alan olarak tarım konusunda bir açılım yapma kararı almış ve hazırlıklarına Eylül 1930'da başlanan Ziraat kongresini 5 Ocak 1931 tarihinde açmıştı.²⁷²

Ankara'da toplanan ziraat kongresi, ülkenin tüm yörelerindeki 140 ziraat odasından temsilcilerin katılımı ve İktisat vekili Şeref Bey'in açılış konuşması ile başladı. (Bkz. Ek-25, Ek-26) İlk gün cemiyet koordinesinde bölgelerden gelen temsilcilerin hazırladığı ürünler ile Rusya ve Macarların tarım aletlerinin gösterildiği “Ziraat Sergisi” yapıldı. (Bkz. Ek-27, Ek-28) Kongrenin amacı cemiyet tarafından yayınlanan zabıt raporlarında şu şekilde geçmektedir:²⁷³

“İhracatımızın ağırlık merkezi ziraata dayanmaktadır. Bu sebeple dış ticaret dengemizi korumak için tarım ürünlerinin ihracatını arttırmamız lazımdır. Ama dış memleketlerde gittikçe güçlenen rakiplerle karşılaşıyoruz. O halde ihracatımızın artması demek dünya piyasalarında rekabet kabiliyetimizin artması demektir. İşte cemiyetimizin memleketimiz için hayati bir önem taşıyan bu konunun gereklerini tespit etmek için toplanmıştır.”

Kongrede ayrıca ziraat ve sanayinin iç içe alanlar olduğu ve gelişmek için birbirlerinden istifade etmeleri gerektiği görüşü bildirildi. Ülkenin kalkınmasının müstakil alanlarda değil tüm sektörlerde gerçekleştirilen atılımlarla birlikte sağlanacağı belirtildi. İktisat vekili Mustafa Şeref Bey'in açılış konuşmasında söylediği ifadeler bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:²⁷⁴

“...Bundan başka sanayi ile çiftçilik birbirine tamamen bağlıdır ve bunlardan birinin inkişafı ve yükselmesi, diğerine tamamen tabiidir... Çiftçiliğimizde bir kere teknik vesaiti tamamen almak lazımdır; teknik terakkileri geniş ve umumi surette kabul ve tatbikata mazhar olmalıdır... İstihsal, hastalık ve haşaratla mücadeleyi ilmi bir surette değiştirmeliyiz...”

²⁷² Y. Semiz, a.g.e., s.71.

²⁷³ İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi, 1, Neşreden: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1931, s.VI-VII.

²⁷⁴ Selma Yavuz, “Birinci Ziraat kongresi, Alınan Kararlar ve Cumhuriyet Dönemi Ziraat Politikalarına Yansımaları,” Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.46.

Kongrede alanlarına göre ziraat kapsamında ele alınacak konular için komisyonlar oluşturulmuştur. Komisyonlar;

- 1-Üretim Şartları
- 2-Zirai Kredi
- 3-Zirai Vergiler
- 4-Fiyat Belirleme Hususu
- 5-Satış Usulleri
- 6-Standart ve Ambalaj Hususları,
- 7-Zirai Kuruluşlar
- 8-Zirai Asayiş
- 9-Ziraat Eğitimi ve Zirai Yayınlar
- 10-Nakliye Tarifeleri
- 11-İktisadi Yollar
- 12-Muafiyetler ve Teşvikler
- 13-Zirai Kanunlar
- 14-Hayvancılık şeklinde belirtilmiştir.²⁷⁵

Kongre sonucunda, komisyonlar tarafından ilgi alanlarına yönelik sorun ve çözümlerin bulunduğu raporlar hazırlandı. Raporlarda genel olarak üretimin endüstrileşmesi ve ürünlerin iç ve dış piyasaya sürülmesi konuları ele alındı.

Semiz, yaptığı çalışmada kongrede belirtilen ana sorunları şu şekilde değerlendirmiştir:²⁷⁶

- Tarım ürünleri ve tarım ürünlerine duyulan ilgisizlik,
- Tarım teknolojisinin olmasından nedeniyle istenilen verimin alınamaması,
- Tarım üreticileri örgütlenmelerinin yetersiz olması,
- İhraç edilen ürünlerin dış piyasada rekabet etmekte zorlanması.

²⁷⁵ S. Yavuz a.g.e., s. VIII.

²⁷⁶ Y. Semiz, a.g.e., s.73.

Kongre 1929 krizinin etkilerini azaltmak için de birtakım çözümler sunmuş olması ile birlikte, uygulamaya geçmesi konusunda yeterli altyapı ve bilincin oluşmasına yeterli olmamıştı. 15 gün süren kongre ve sergi 19 Ocak 1931 yılından Cemiyet katibi Rahmi Bey'in kapanış konuşması ile son bulmuştu.²⁷⁷

3.6. Cemiyetin Katıldığı Uluslararası Sergiler

3.6.1. Milli Sanayi ve Numune Sergisi

Sanayinin canlandırılması maksadıyla yapılan kongre kapsamında 20 Nisan 1930 tarihinde Milli Sanayi ve Numune Sergisi açıldı. Sergi faaliyetleri hem sanayicileri hem de Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti teşkilatını tatmin etti. Sergiyi ziyaret eden Mustafa Kemal Atatürk, sergilenen ürünlerin sergi süresince görülüp diğer zamanlarda unutulabileceği belirterek bu tür sergilerin devamlı hale gelmesi konusunda tavsiyelerini bildirdi.²⁷⁸

İlk sergiden alınan verim ve Atatürk'ün tavsiyeleri doğrultusunda Nisan 1931'de ikinci sergi daha geniş kapsamlı olarak açıldı. Sergiye katılım yapan firma sayısı ilk yıl 40 iken ikinci yıl bu sayı 70'e kadar çıktı.²⁷⁹

3.6.2. Ziraat Teknik Sergisi

5-19 Ocak 1931 tarihleri arasında yapılan Ziraat kongresi kapsamında zirai ürünleri tanıtılması maksadıyla, Ziraat Teknik Sergisi Macar ve Rus ziraat firmalarının da katılımı ile uluslararası bir kapsamda icra edilmişti. Uluslararası boyutta icra edilen sergi, Cemiyetin diğer ülkelerde yapılan sergilere katılımını destekleyici bir etkisi olmuştu. Aynı yıl içerisinde Macaristan'da yapılan sergiye katılım sağlandı. (Bkz. Ek-29)

İlk defa yapılan ziraat sergisi özellikle tanıtımı yapılması istenen yerli ürünlerin gösterildiği bir sergi oldu. Ziraat kongresinde belirtilen amaçlar doğrultusunda tarımın endüstrileşmesi ve verimli tarım yapılmasına yönelik mesajlar verilmeye çalışıldı. Sergiyi günde yaklaşık 600 kişi ziyaret etmekteydi.²⁸⁰

²⁷⁷ Y. Semiz, a.g.e., s.75.

²⁷⁸ Y. Çoban, "Atatürk Dönemi Tarım, Sanayi ve Ticaret Sergileri," Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s.144-160.

²⁷⁹ D. Duman, 1993, a.g.m., s.104.

²⁸⁰ Vedat Nedim, "Sergiden Aldığımız En Büyük Ders," *Sergi ve Kongre*, 1931. s.1.

3.6.3. Diğer Sergiler

Ekonominin canlandırılması için üretimin arttırılması ve millileştirmesinin yanı sıra ürünlerin dış pazarlara ulaştırılması ve tanıtım yapılması bir başka önemli yöntem olarak belirlendi. Cemiyet ithalat ile ihracat arasındaki dengenin, dolayısıyla cari açık dengesinin sağlanabilmesi için ihracatın artırılması yolları arayışına girdi. Bunu sağlayacak yöntemlerden birisi de Türk ürünlerinin uluslararası sergilerde tanıtılmasıydı.

İlk olarak 9 Mayıs 1931 yılında Macaristan-Budapeşte’de düzenlenen sergiye hem ihraç ürünlerinin hem de Türk Kültürü’nün tanıtılması amacıyla Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti bünyesinde katılım sağlandı. Sergide findık, incir, üzüm, halı, kumaşlar, ahşap, deri ürünleri ve şekerlemeler ile bir takım sanayi ürünleri gösterildi. Stantlara gelen ziyaretçilere küçük paketler halinde yiyecekler ikram edilerek ilgi toplandı. Türk heyeti ilk yurtdışı sergisi tecrübesini, önemsiz sayılacak eleştiriler ile başarılı bir şekilde tamamlamıştı.²⁸¹

Aynı amaç doğrultusunda cemiyet 6 Mart 1932 tarihinde Almanya-Leipzig’de yapılan sergiye katıldı. Genel olarak Budapeşte’de sergilenen ürünlerden oluşan Türk Standı daha önceki sergide kazandığı tecrübeler ışığında Almanya sergisinde tanıtımını daha etkili yaptı. Bu sergi sonucunda birçok ticari sözleşmeler yapıldı.²⁸²

Cemiyetin kuruluşundan önce 1929 yılında İstanbul Milli Sanayi Birliği tarafından Galatasaray Lisesinde açılan sergi faaliyetleri Cemiyet’in kuruluşundan sonra da devam etti. İstanbul’da açılan sergi ile sanayi ürünlerinin tanıtımı yapılmış ve genellikle bir hafta süre ile sınırlandırılmıştı.

1929 yılından itibaren gerçekleştirilen yerli malları haftası kutlamaları kapsamında her yıl Yerli Mallar Sergileri de açılmış ve ürünlerin gösterimlerinin yanında sergi süresince ürün satışları da yapılmıştı. Yerli mallarına katılım sayısı her geçen yıl artmış ve 1934 yılında açılan sergi de katılımcı sayısı 200’e yaklaşmıştı.²⁸³

Sergiler yurdun değişik bölgelerinde farklı boyutlarda yapıldı. Yapılan bu tür sergilerin alanları farklı olsa da hepsinin ortak amacı milli sanayi ve tarım bilincini

²⁸¹ Y. Semiz. a.g.e., s.76.

²⁸² D. Duman, a.g.m., s.139.

²⁸³ Y. Çoban. a.g.e., s.74.

yerleřtirmek, yařanan sorunların ortak olduđu dűřüncesi ile birlik ve beraberlik içerisinde hareket edilerek iktisadi kalkınmanın gerçekleřtirilebileceđi fikrini yerleřtirmekti.²⁸⁴

3.7. Cumhuriyet Dönemi Çocuk Yayınlarında (1923-1939) Tasarruf Bilinci Oluşturma Gayretleri

Tasarruf bilinci ve yerli malı kullanımının artırılması, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından koordine edilen okul faaliyetleri dışında ocuk okuyucu kitlesi olan dergilerde de işlendi. Döneme ait yayınlanan başlıca ocuk dergileri ve yayın süreleri şu şekildedir:²⁸⁵

1. ocuk Sesi	1928-1948
2. şen ocuk	1932-1933
3. Mektepli	1932-1935
4. Çalışkan ocuk	1934-1935
5. Afacan	1934-1939
6. Olgun ocuk	1935
7. Ateş	1936-1938
8. Yavrutürk	1936-1942
9. ocuk	1936-1947
10. ocuk Duygusu	1937-1938
11. Cumhuriyet ocuğu	1938-1939
12. Asrın ocuğu	1939-1940
13. Binbir Roman	1939-1952.

Ülkenin ekonomik sorunları ve çözüm yolları konusuna çocukları da kendi bakış açlarına göre dâhil etmek isteyen ocuk yayınları sayısı artmış ve bu konuları kapsamıştı. Dikiş dikmekten, yemek pişirmeye kadar çeşitli konular dergilerde konu edildi. Kültür bakanlığı tarafından öğrencilere tavsiye edilen ocuk Duygusu dergisinde çocukların ev ekonomisine katkıları konusu şu şekilde ele alındı:²⁸⁶

“Dünyanın her tarafından hüküm süren buhran herkesi iktisada fazla riayete mecbur etmiştir. Giyim eşyasını daha ziyade sağlamlaştırarak, ev eşyasını uzun

²⁸⁴ G. Akçura, a.g.e., s.75.

²⁸⁵ Doğan Duman ve Mustafa Doğdu, “Erken Cumhuriyet Dönemi ocuk Dergilerinde Tasarruf Bilinci Oluşturma abaları”, *ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/31, 2015, s.206.

²⁸⁶ “Genç Kızlara Ev İşleri,” *ocuk Duygusu*, 8, 1938, s.3.

müddet dayandırmak, yiyeceklerden birkaç türlü istifade etmek için çareler bulunmuştur. Onlardan bir kısmını yazıyoruz... ”.

Çalışkan Çocuk Dergisinde yurt çapında yapılan kalkınma faaliyetlerine yönelik haberler verilirken, Olgun Çocuk Dergisinde “Ulus Malı Düşmana verilir mi?” isimli hikâyede Türk Milletinin adını tüm Dünyada duyurmaya çalışan çocukların maceraları anlatıldı.²⁸⁷

Çocuk dergileri ayrıca yayınlarında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin etkinliklerine de yer verdi. Şen Çocuk 13. sayısında Ziya Gökalp tarafından yazılan “İktisadi Vatanperverlik” şiirini sayfalarında sergilemişti.²⁸⁸

“Çok güzeldir yurdumuzun ipeği

Biliyoruz, dokumayı, örmeyi

Yaptığımız kumaşlarda görünür

Bu vatanın bin bir çeşit çiçeği

Ecnebiden almayalım çürük mal

Giymeyelim ne krep, ne jerseyi

Yaptıralım bütün yerli mantından

Çarşaf, bluz, etekliği, gömleği

Bu toprakta kalsın helal paramız

Kıymet bulsun elimizin emeği.”

Çocuklar için biriktirmenin sembolü olan kumbara olgusu da çocuk dergilerinde oldukça yer aldı. Özellikle İş Bankası ve Ziraat Bankası tarafından dağıtılan kumbaralar çocukların tasarruf konusunda bilinçlenmesine yardımcı oldu.²⁸⁹

Yeni kurulan bir Cumhuriyet’in uluslaşma çabaları içerisine, ulusun geleceği olan çocukları dâhil etme çalışmaları kapsamında, özellikle yeni harf inkılabı sonrasında yayınlanan çocuk dergilerinde bu hususlar ele alınmış ve bu kapsamda ürünler ortaya koyulmuştur.

²⁸⁷ D. Duman ve M. Doğdu, a.g.m., s.209.

²⁸⁸ D. Duman ve M. Doğdu, a.g.m., s.210.

²⁸⁹ Güven Gürkan Öztan, *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul, 2011, s.97.

3.8 Tasarruf Bilinci Oluşturmada Kadınların Rolü

Cumhuriyet döneminde kadınların gelişimine önem verildi. Cumhuriyet kadroları kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olması gerekliliği düşüncesine sahip olmalarının yanında ulus inşasında kadınların annelik rolünün de farkındalardı. Çocukların tasarruf terbiyesiyle yetişmesinde en büyük pay annelere düşüyordu. Ev ekonomisinde de etkisi fazla olan kadınların tasarruf bilincinde olmaları bu nedenlerden dolayı büyük önem taşıyordu. Dönemin basınında kadınlar ve tasarruf konulu birçok haber yer alıyordu. Cumhuriyet Gazetesi'nin 19 Ekim 1931 tarihli "Tasarruf Cemiyetine giren İzmir hanımları esaslı bir mücadele programı hazırladılar" başlıklı haberinde cemiyetin kadınlar kolunun oluşturduğu programın esasları şunlardır:

- Kadınlar kolu muhtelif semtlerde tanıdıkları hanımları cemiyete aza kaydedeceklerdir.
- Kabul günlerinde iktisat ve tasarruf ve bilhassa yerli malları meselesi konuşma mevzusunun en mühimlerini teşkil edecektir.
- Kadınlar arasında muhtelif mahallerde kanferanslar vermek üzere beş hanım seçilecektir.
- Kadınlar kolu, yerli mallarında göreceği kusurları, yerli malı yerine ecnebi malı ve yahut ecnebi malı yerine yerli malı satanları tesbit ve cemiyete bildireceklerdir.
- Kadın terziler ve dikiş yurtları yerli malından elbise diktireceklere yüzde yirmi beş tenzilat yapacaklardır. (Bkz. Ek-30)

13 Kânnunuevvel 1932 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan haberde Başvekil İsmet Paşa'nın Milli Tasarruf Haftası sebebiyle Ankara'da yaptığı konuşmaya yer verildi. Bu konuşmada İsmet Paşa özellikle konuşmasında kadınlara şu şekilde seslendi:

"Arkadaşlarım, vatandaşlar vazifelerini aramızda taksim ederken memleket için bu kadar hayatî olan mevzuu bilhassa kadınlarımıza, kadın vatandaşlarımıza teveccüh ettiğini söylemeyi bir borç bilirim. Eğer ahnımlarımız, eğer kızlarımız ailede ve cemiyette yiyecek ve giyeceği mutlaka yerli almayı bir vazife ve dava olarak ellerine alırlarsa bu memleket iki seneye kalmadan yiyecek ve giyecek hususunda hariçten bir çöp bile almaya muhtaç kalmaz. Bütün hanımlarımız söylemeye mecburum ki bu hususta kaybedecekleri her günün mesuliyeti bizden ziyade kadınlara aittir. Bir evin yiyecek ve giyeceğini evin işleriyle çok

uğraşan erkek bile en ziyade evi ihmal eden hanımdan daha çok bilemez. Yiyecek ve giyecek şeyler evde, münhasıran hanımın hükmettiği sahadır. Onun için, gerçi bu mülahazatım her birimizi evlerimizde kısa bir münakaşaya sevkedecektir, ama birbirimizi ikna ettikten sonra bu sahada ve benim kanaatimce zaten memleket inkişafının her sahasında hanımlarımızın rolü birinci dereceyi tutacaktır. Türkiye’de hanımların gerek tahsilde, gerek bütün milli teşebbüslerde ifa edecekleri hizmetler, milletin ilerlemesi için başlı başına bir vasıttır.”

İsmet Paşa’nın konuşmasına cevaben Antalya mebusu Rasih Bey ise şu sözü söylemiştir:

“İstiklal Harbi’nde omuzlarında cepbane taşıyan hanımlarımız bu sahada da üzerlerine düşen vazifeyi bihakkın ifa edeceklerdir, Paşa Hazretleri.”

Cumhuriyet gazetesinin 19 Kanunnuevvel 1932 yılında Ali Süreyya Bey’e ait “İlk Kadın İktisat Sergisi” başlıklı yazıda Ankara’da gerçekleşen İsmet Paşa Enstitü Sergisi’ni anlatmıştı. Yazar sergiyle ilgili gözlemlerini şu şekilde dile getirmişti:

“Serginin milli iktisat davasında kadının rolü ve bu davanın en modern hayat tarzıyla birlikte Türk evine nasıl girebileceğini gösteren iyi bir örnek olmuştur. Orada hem modern ev tekniğini hem aile hayatını ucuzlaştırmanın sırlarını hem de Türk kadının yerli malı kullanarak milli sanayi ve ihtisali nasıl ayakta tutabilecek ve ileriye götürebileceğini örneklerini görmek mümkündür...”

Yazar metninde, sergide 6 pavyon bulunduğunu belirtmişti. Bu pavyonlar ise;

- Yerli kumaşlardan yapılmış tuvalet, kadın çamaşırı ve şapka gibi giyim eşyalarına,
- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin faaliyetlerine,
- Muhtelif eşyanın mahiyetini, gıda maddelerinin kıymetini ve onlardan faydalanma tarzını gösteren modern ev tekniğine,
- Çocuk bakımına,
- Ev tasarrufuna,
- Ucuz ve modern bir ev örneğine yönelikti.

Aynı gazetenin 12 Ocak 1934 tarihinde kadınlara yönelik Sümerbank yerli malı reklamları örneği yer almıştı. Bu reklamda da yine yerli malı kullanımı modern kadın görüntüsüyle sunulmuştu. (Bkz. Ek-31)

Cumhuriyet Kadını dergisinde de İş Bankası ve Yerli Malları Pazarı reklamlar aracılığıyla da kadınlar yerli malı kullanmaya teşvik edildi. (Bkz. Ek-32)

Cumhuriyet döneminde kadınlar yalnız annelik rolüyle yetinmedi, çalışma hayatına girerek aile ekonomisine direkt katkı sağladı. Kadının çalışma hayatına girmesi aile gelirinin artmasına dolayısıyla birikime olanak doğurdu. Sümerbank kurulduğu yıldan itibaren kadınların çalışma imkanı bulduğu kuruluşlardan biri oldu. Sümerbank’da çalışan kadınların oranı her heçen yıl artış gösterdi. Örneğin 1933 yılında 2500 erkek işçinin yanında 500 kadın işçi varken 1943 yılında bu sayı 15.000 erkek işçiye 6000 kadın işçi şeklinde değişikliğe uğradı.²⁹⁰

²⁹⁰ Ahmet Makal, “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği”, *Çalışma ve Toplum*, 2010/2 s. 27.

SONUÇ

Çalışmamızda tasarruf konusunu hem kronolojik hem de konu başlıklarına uygun olarak oluşturmaya çalıştık. Bu kapsamda daha önceden yapılmış çalışmalardan farklı olarak tasarruf konusunu daha bütünsel olarak sunmaya gayret ettik. Daha önce yapılan çalışmalarda daha özel başlıklar altında sunulan tasarruf konusunu bütünsel olarak farklı boyutlarıyla ele aldık. Konumuz iktisat alanını da kapsadığı için bu anlamda ekonomik terimleri de açıklamaya önem verdik. Çalışmamızda anlattığımız konuları somutlaştırmak için görsel materyalleri de yoğun olarak kullandık. Geçmiş ile günümüz arasında kurulan bağlantıları ilgili başlıklar altında sunmayı amaçladık.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinden sonra, İstiklal Savaşı ile elde edilen zafer neticesinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sonraki hedefi, bu kazanımı ekonomik alanda yapılacak ilerlemeler ile tamamlamak ve çağdaş medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmaktı. Bu niyet içerisinde yeni kurulan Cumhuriyet, inkılaplarına başlamış ancak ekonomik alandaki resmin hiç iç açıcı olmadığı kısa zamanda görülmüştür. Ekonomik politika için İzmir'de bir İktisat Kongresi düzenlendi. Bu kongrede ekonominin tüm paydaşlarının beklentileri, ülkenin ahvalı ve geleceğe yönelik öngörüler ele alınarak bir iktisat politikası ortaya koyulmuştu.

İktisat Kongresi'nin genel tavrı, özel müteşebbisleri destekleyen ve serbest piyasa düzeninin oluşturduğu liberal ekonomiyi uygulama yönünde oluşmuştu. Ancak sanayisi yerleşmemiş ve sermaye birikimi olmayan ya da var olan sermayenin büyük bir kısmı yabancıların elinden olan bir ülkenin bu sistemde kalkınmasının çok zor olduğu gerçeği devletçi politikalara ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştu.

Türkiye Cumhuriyeti ekonomik kalkınmayı özel sektörü destekleyen, onlara yatırım yapması için uygun zemin hazırlayan ve gerekli stratejik altyapı yatırımlarının yükünü üzerine alan kendisine özgü Devletçilik anlayışıyla sağlamayı kararlaştırdı.

Yasal hususların neticelendirmesi, müteşebbislerin yatırım yapmalarına yönelik devlet teşviklerinin bulunmasına rağmen, yeni ülke ve rejime alışamayan, savaşlar ve işgaller sonrası oluşan sosyal bozulmayı henüz atlatamayan Türk halkı ve sanayici, 1923-1929 arasındaki dönemi ilerlemeden ziyade, durumu toparlama ve yeni durumlara uyum süreci olarak geçirdi.

1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında henüz toparlama sürecini tamamlamamış ekonomi, ithalat ihracat dengesizliğinden ve tarım ürünlerinden beklenen verimin elde edilememesinden dolayı daralma yaşamıştı. Türkiye Cumhuriyeti krizden, birikmiş sermayesi ve kullanılan kredi miktarı düşük olduğundan gelişmiş ülkeler kadar çok etkilenmedi. Bir bakıma kriz, temelinde Devletçilik İlkesi yatan ve hedefinde yerli sermayeyi güçlendirerek milli üretimi canlandırmayı hedefleyen, tasarruf politikaları ve yerli malı kullanım teşviklerinin hayata geçirilmesi adına bir fırsat oluşturdu.

Bir yandan stratejik seviyedeki sanayi ve altyapı tesis faaliyetleri yürütülürken bir yandan da finans sektöründe yaşanan banka açma faaliyetleri gibi gelişmeler ile piyasa canlandırılmaya çalışılmıştı. Devlet kontrolünde kalkınma ve sermaye artırma için bu tür faaliyetler yapılırken, hane halkı, tüccarlar ve kuruluşlar için yerli sermaye oluşturma gayretleri kendini göstermeye başladı.

Ekonomik krizin de etkisiyle iktisadın her bireyin sorumluluğu olduğu bilincini benimseyen halkın, tasarrufa yönlendirilmesi ve sermayenin ithalat yerine ülkede kalmasını hedefleyen yerli malı tüketilmesi politikaları uygulamaya geçmişti. Bu politikalar kapsamında devlet güvencesinde ve kontrolünde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti 1929 yılından itibaren faaliyetlerine başladı.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, tasarrufun milli bir dava olduğunu her yurttaşın mümkün olan en verimli tasarrufu yapması gerektiği genel prensibi ile etkinlikler icra etmiştir. Yerli sanayinin gelişmesi için ihracattan ziyade halkın yerli ürünlere yönlendirilmesi ve yerli ürün kullanımının bir vatandaşlık görevi olduğu, cemiyetin ilkeleri arasında önemli yer tutmaktaydı.

Devlet himayesinde ve başkan dâhil çoğu üyesi TBMM mensubu olan cemiyet 1929'dan sonra milli tasarruf ve yerli malı kullanımı seferberliği seviyesinde etkinlikler ve faaliyetler düzenlemiştir. Yerli Malı ve Tasarruf Haftası halk nezdinde ilgi gören etkinliklerin başında gelmiştir. Hafta kutlamaları dışında sanayi ve ziraat kongreleri tertip edilmiş, yerli ürünlerin yurt içi ve yurt dışında tanıtılması maksatlarıyla sergiler düzenlenmiş ve farklı ülkelerde sergilere katılmıştır.

Cemiyetin bu etkinlikleri gazete, dergi ve radyodan halkın ilgisinin çekecek ve heyecan oluşturacak ifadeler ile duyuruldu. Bu tür faaliyetlerin etkileri ilk yıllardan itibaren özellikle yeni çıkan Türk bankalarının mevduatlarına yansarak kendini gösterdi.

1929-1937 yılları arasında bayram havasında kutlanan ve sermaye birikimine katkısı görülen etkinlikler öncelikle 1938 yılında Atatürk'ün hayatını kaybetmesinin de etkisiyle önemini yitirmeye başladı. 1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı ile birlikte her yıl kutlanmaya devam etse de ilk zamanlarda gösterilen ilgi ve heyecanı kaybetti.

Halkın tasarruf bilincinin bir davranışa dönüştürülmesi için birçok farklı alanda çalışma yürütülmüş ve tasarruf kavramı bir devlet politikası halini almıştır. Atatürk dönemi politikaları kendinden sonraki dönemler için de her zaman bir yol gösterici unsur olmuştur. Bugün dahi herkesin aklında olan kumbara reklamları, yerli malı haftası sloganları uygulanan çalışmaların ve gerçekleştirilen etkinliklerin ülkede yarattığı milli duygunun bir sonucudur.

EKLER

Ek-1: Atatürk'ün Ergani Bakır İşletmesi'ni ziyareti esnasında müdür Şevket Tuğrul'dan bilgi alırken Ulus Gazetesi'nde çıkan fotoğraf.

Kaynak: Ulus, 19 İlkkanun 1937.

Ek-2: Atatürk'ün Ergani Bakır İşletmesini ziyaretine ilişkin Cumhuriyet'te çıkan haber

Kaynak: Cumhuriyet, 16 İlkanun 1937.

Ek-3: Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın İzmir Panayırı'nda yaptığı konuşmanın Anadolu Gazetesi'nde yer alan haberi.

Yıllık beşinci yıl
No. 5295

CUMA
23
AĞUSTOS 1935

ANADOLU

İzmir'de hergün sabahları çıkar, siyasi gazetedir. Telefon: 2776

Çankırı İlinde
Dün Sabah, Şiddetli ve Sürekli
Bir Zلزze Olmuştur.

Başbakanımız Selâm Gönderdi

Panayırımızı açmaya gelenen Başbakanımız General İsmet İnönü, Serbay Dr. Behçet Ua'a şu telgrafı çekmiştir:

Değerli Serbayım,
Güzel İzmir bayırı ve önemli tereb- bîdî olan pa- nayır bu yerde de açmağı bu kadar arzu ettiğimi bildirir- im. Ancak gerçekleştiril- mesi mümkün değil. İlerim- men olmaktadır. Ekonomi Bakanım bu sevgili açış başında namaz yapacak- tır. Siz her zamanki gibi verimli başarı diler, hepni- zi yârekten selamların sevgili doktorum.

Başbakan
İsmet İnönü

Solda yeni ve eski ilbaylarla Parti başkanımız Ekonomi Bakanımız beklerken ve sıra ile Ekonomi Baka- nımız İlibay Fazıl Güleç ile konuşurken, istasyondan çıkarken ve General Kâzım Dirik ile istasyonda..

Ekonomi Bakanımız, Arsiulusal Pana- yırımızı Açtı ve önemli Bir Diyeve Verdi

Türkiye'nin Devletçiliği, Ancak Türkiye'nin İhti- yaçlarından Doğmuş, Türki- ye'ye Has Bir Sistemdir. Panayırımız Kutlu Olsun!

Biz, Ulusal Ekonomi İçinde Menfaat Aykırı- rılıkları, Menfaat Tezatları Tanımıyoruz..

İzmir'e Gelen Sayıtlarımız

Kastamonu sayıtları doktor Sökrâ Şenozan ile Erzurum sayıtları Zeki Soydemir sebrimizle gelmişlerdir.

9 Eylül arsiulusal panayırı- mızın açılışı üçüncü dün saat 18,30 da yapılmıştır. Törenle

İngiltere, İtalya'ya Karşı Zicrî Tedbirler Alacaktır.

Süveyş Kanalının Kapatılması İste- niyor. Vaziyetin Nezaketi Artmaktadır..

Habeş hükûmeti ve seveci.

Londra, 21 (A.A.) — M. Baldwin ile M. Neville Chamberlain öğleden sonra Londra'ya geldikleri zaman vaziyet hakkında her türlü mülahazaya munda istikâf etmişlerdir.

Londra, 21 (A.A.) — Bu sa- bah toplanmış olan küçük mik- yastaki İmparatorluk konferan- sına serbest İrlanda ile cenubi Afrika birliği mümesilleri de iştirak edeceklerdir. M. Eden ile M. Hoare birbiri ardı sıra M. Herbert Samuel ile M. Lansbury ve M. Lloyd Corç'u kabul etmişlerdir. Kabinenin yarın vermesi ihtimal dahilinde bulunan kararların son derece önemli olmasu için İmparator- luk konferansının kâmen ol- sunu toplantıya çağırılmasını ay- rıncı başkanların durumdan

Çağır

C. H. Parti İlyön kurulu başkanlığından :

Cumî işleri etrafında ko- nuşmak üzere çağırılmış oldu- ğumuz Manisa, Alaşehir, Ka- saba, Kemalpaşa ve Salihli'li bağış arkadaşlarımız bugün saat dokuzda Parti binasının gelme- lerini dilerim.

Celâl Bayar Bugün Nazillî'ye Gidecek.

Bugün Nazillî'ye Giderek Fabrika- nın Temelâtma Törenini Açacaktır.

Arsiulusal 5 inci İzmir pa- nayırının açış törenine baş- kenlik etmek ve Nazilli bina- nın temelâtma töreni için Nazilli'ye gidecek olan Celâl Bayar bugün saat 11,40 da özel (dönüş) trenle Ban- dırmadan sebrimizle gelmiş ve Basmahane İstasyonunda parlat- ırla törenle karşılanmıştır. Ekonomi Bakanımızın gelmesi müna- sebetle İstasyon binası başına bağış hayraklarımla donatıl- mış.

Celâl Bayar İstasyonda İlibay

Ekonomi Bakanı Celâl Bayar, Trakya genel enspektörü gene- ral Kâzım Dirik, İzmir ve ya- kin iller ilbayları, sayıtları, İsmet ve yakın iller şarbayları, başka illerden gelen sayıtlar, yabancı devletler konsolosları, Türk ve yabancı teclmentler, İstambul ve İzmir basın örkün- leri ve on binalara halk bulun- muştur.

İşletir muzikun tarafından çalınan erkânîlık marşından son- ra Celâl Bayar şarbaydaki söy- levi panayırı açmıştır.

Sayın bayanlar, baylar,

Beyneci arsiulusal İzmir pa- nayırını büyük kıvançla açıyo- rum. Yıllık yıla daha ileri ve olgun mahiyet alan bu pa- nayır muvaffakiyeti yolunda İzmir İlibay ve şarbaylarını ve bu işte değerli hizmete geçen bütün arkadaşlarımızı kutlularım. Çok çalışan şarbayımızın şimdî hususlarında ifade ettiği duy- gularını da sevgi ile takdirla karşılardım.

Panayır size yerli ve yabancı ürünümleri ve eserlerini arzde- cektir. Adı gibi manasını da

gilt; ekonomik manasile beraber dışlık teşahhür de görmek- teyim.

Bayanlar, baylar,

Türkiye ekonomisi, bilirsizle — Sonu 6 uncu sayfa —

Fazıl Güleç ile şarbay doktor Behçet Ua, İzmir parti başkanı Yozgad sayıtları Avni Doğan, müstahkem mevki aş komutanı mürlay Rasin, Trakya bölgesi genel enspektörü General Kâzım Dirik, sebrimizdeki sayıtlar, şehit kurultayı şyeleri, parti şyeleri, tecim ve endüstri odası ile borsa başkanları, Türkî'nin başkanı ve diriktörü, Ekonomi Bakanlığına bağlı İsmet'deki dayanak diriktörleri, millîki, şel, tüzel örkünler (Erkân) — Sonu 3 üncü sayfa —

Kaynak: Anadolu, 23 Ağustos, 1935.

Ek-4: 9 Eylül Panayırı'ndan pavyon örneği.

Kaynak: İ.B.B. Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi, İZFAŞ / 5.İzmir 9 Eylül Panayırı / Kendir ve Keten Sanayi Türk Anonim Şirketi Pavyonu.

Ek-5: Sümerbank'ın İzmir Panayırı'nda yer alan yerli üretim ürünlerinden bir örnek.

Kaynak: İ.B.B. Ahmet Piriştina İzmir Kent Arşivi ve Müzesi, İZFAŞ / 5.İzmir 9 Eylül Panayırı / Sümerbank Yerli Mallar Pazarı Pavyonu

Ek-6: Adapazarı Türk Ticaret Bankası, kumbaralı çocuklar İktisat Haftası

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Koleksiyonu, Demirbaş
No: Krt_013773

Ek-7: Cumhuriyet Gazetesi'nde kumbaralarla ilgili yer alan reklam.

**Bayramda
Nişanlınızı
Sevindirmeyecek misiniz?**

**Bir Kumbara İle
Yarınki Aile hayatınızın
Temelini Sağlamlaştırırsınız.**

Türkiye İş Bankası

Kaynak: Cumhuriyet, 17 Nisan, 1931.

Ek-8: Cami mahyasında yer alan, İş Bankası'na ait kumbara figürü.

Kaynak: Gökhan Akçura, Kumbara Öyküsü, s.95.

Ek-9: Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan kumbara pankartlı uçuşla ilgili haber.

Kaynak: Cumhuriyet, 20 Nisan, 1932.

Ek-10: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından yerli mallarının tanıtımı maksadıyla hazırlatılan afiş

Kaynak: Akçura, Gökhan, Türkiye’de Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s.75.

Ek-11: İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından çıkarılan İktisat ve Tasarruf Dergisi'ndeki sergilerin önemine ilişkin yapılan kapak.

Kaynak: İktisat ve Tasarruf, Ankara, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yay., 1935.

Ek-12: Tasarruf bilincinin oluşturulması kapsamında yanlış yaklaşımları vurgulama konusuna yönelik olarak mizahi yaklaşımla Hakimiyeti Milliye’de yayınlanan karikatür.

Kaynak: Hakimiyeti Milliye, 3 Kânunusani 1930.

Ek-13: Tasarruf bilincinin oluřturulması kapsamında lüks dűřkűnlűęű konusuna yűnelik olarak mizahi yaklařımla Akřam Gazetesi'nde yayınlanan karikatűr.

Kaynak: Akřam, 10 Kűnunosani 1930.

Ek-14: Tasarruf bilincinin oluşturulması kapsamında yiyecek içecek konusuna yönelik olarak mizahi yaklaşımla Hakimiyet-i Milliye’de yayınlanan karikatür.

Kaynak: Hakimiyeti Milliye, 3 Kânunusani 1930.

Ek-15: İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından çıkarılan İktisat ve Tasarruf Dergisindeki yerli mallarının önemine ilişkin yapılan kapak.

Kaynak: İktisat ve Tasarruf, Ankara, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yay., 1935.

Ek- 16: Nazilli’de İktisat ve Tasarruf Törenini Gösteren Kartpostal.

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Koleksiyonu, Demirbaş No: Krt_017704.

Ek- 17: Afyonkarahisar’da Tasarruf Haftası Geçit Kartpostalı.

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Koleksiyonu, Demirbaş No: Krt_015138.

Ek-18: İsmet Paşa tarafından 1. Tasarruf ve Yerli Malı haftası açılışının yapılacağına ilişkin haber.

Kaynak: Hâkimiyeti Milliye, 13 Kanunuevvel 1930, s. 1.

Ek-19: Tasarruf bilincinin oluşturulması konusuna yönelik olarak mizahi yaklaşımla Cumhuriyet'te yayınlanan karikatür.

Kaynak: Cumhuriyet, 2 Kânunusani 1930.

Ek-20: Tasarruf bilincinin oluşturulmasında cemiyet tarafından düzenlenen miting ve törenleri gösteren bir haber.

Kaynak: Hakimiyeti Milliye, 19 Kanunuevvel 1931.

Ek-22: Yerli Malları Kutlamaları'nda gerçekleştirilen vitrin yarışmalarına katılımı arttırmak maksadıyla gazetede çıkan haber.

Kaynak: Hâkimiyeti Milliye, 13 Kanunuevvel 1930.

Ek-23: Tasarruf Haftası'nda vitrin yarışmalarına katılan mağazalardan gazetelere yansıyan fotoğraflar.

6

HAKİMİYETİ MİLLİYE

13 KANUNUEVVEL

6. İNCİ SAYI F A: Umumi bilginizi arttırmak ve dünya gidişine ayak uydurmak isterseniz hergün bu sayfayı okuyunuz.

İktisat Sayfası.

Tasarruf haftası bugün başladı.

Vitrin müsabakasına iştirak eden mağazalardan bazılarının resimlerini neşrediyoruz

İçinde bulunduğumuz asırları beraber millî iktisatçılık bütün medenî dünyada, bilhassa Avrupa ve Amerika memleketlerinde büyük bir ehemmiyet kazanmaya başladı. Büyük ticaret memleketlerinde İngiltere, Almanya ve Fransa olmak üzere dünya pazarlarında rekabet nihayet dünya harfini doğurdu.

Dünya harbi millî iktisadın ehemmiyetini bütün milletlere, bilhassa bu nok-

Bugün ilk safta gördüğümüz ne kadar devlet varsa kuvvet, medeniyet ve refahlarını temelli ve devamlı bir millî iktisat siyasetine borçludur. Bugünlerde ki Amerika dünyanın en zengin memleketi haline gelmiştir. Bu sayede ki Fransa çok yorucu bir harpten çıkış halde bugün bugün iktisaden diğer bir memleket halindedir. Almanya bu

Bulgaristan bu sayede refahını arttırıyor. Yunanistan bu sayede Türk mahsullerine rekabet imkânını buluyor.

Milliyetperverliğin bu kadar alıp yürüdüğü devletler arasında anlaşamamışlıkların bu kadar çok olduğu zamanlarda bütün dünyanın pazarlanamaz bir iktisadi küll teşkil ettiği - azarlıca gittiğiçe sayılıyor. Daha ziyade memleketler kendi işlerinde bir iktisadi küll

İt kullan seferberliğinde — Bu seferberliğe iştirak etmeyen milletler dünya namı her — fında kendini şiddetle hissetti. İktisadi yükler altında ve bu umumî boğuşmada cılızlaşmaya mahkûm.

Dünyada artık umumî iktisadi kanunlar serbestçe hüküm sürmüyor. Binaenaleyh, arz ve talep gibi umumî kaidelerin bir memleketin dahilî ve haricî siyasetini kendi kendine, tanzim etmesini

arasında bir irtibat santralidir. Bu santralilebilir? Bunlar bir şahım, mahallî bir teşekkülün, resmî bir dairenin yapabileceği şeyler değildir. Bunu ve yalnız bunu bütün gücüyle kendine iş edinecek memleket bir teşekküle ihtiyac vardır. "Millî İktisat ve Tasarruf" Cemiyeti, ön maksatla tesis edilmiştir. Bu cemiyet halk — sanayi — hükümet arasında bir irtibat santralidir. Bu san-

taşı o zamana kadar ihmal etmiş olanlara, aç derislerle öğretti. Harp senelerinde şeker 400 kuruşa aldık, bu fiyatı verdikmiş halde gene bulamadığımız günlerde oldu ve gayrimiz kuru üzümler, boluna ile içtik. İkinci kereye karpı yedik. Otan, kâğıttan ölmesiydik. Fena yağ yemeden çibarı çıkardık. Yakacak maddeler bulamadığımız gıdeler oldu.

Bu aç derislerle öğrendik ki, bir millet kendi evinin efendisi olarak yaşamak isteyorsa kendi ihtiyaçları için bakışlarını eline koymasınlar; teki hayvanyeti sahibi bir adam gibi. Fakat birçok gıdalar, birçok imkânlar bizi ayırdı memleketimizi kendi yağı ile kavrayabileceğimize hale getirebilmemiz için bize yardım vermedi. İlk imkânla beraber birde de millî iktisat cereyanları kuvvetlenmeğe ve maddî semereler vermeye başladılar.

sayede dünya pazarlarında bütün ihracat memleketlerine meydan okunmuş ve uğradığı müthiş zararları rağmen refah seviyesini fazla düşmekten kurtulabilmiştir. Bilhassa iktisadî meselelerde dünyanın en liberal memleketi olan İngiltere bile millî iktisadî himayecisiyasetini kuvvetle ele almış bulunmaktadır. İngilterenin son imparatorluk konferansı ancak bu emelle toplanmıştır.

İngiltere, Amerika, ve Almanya şiddetle mustarip oldukları işsizlik derdine girecek olarak memleket istihlâkının memleket istihlâkına daha fazla tehlike ettirmekten başka bir şey bulamıyorlar. Bugün bütün iktisadî meseleleri şu nokta etrafında toplanıyor; Memleketin kendi istihlâkine geçmesi. Bu iktisadî esas en büyük devletlerden en küçüğüne kadar herisi tatbika çalışıyor.

olmak hedefini güdüyorlar. Sovyet iktisadî yeni esaslar üzerinde kendini bütün dünyadan müstağni kılmak bir iktisadî rejim kuruyor; İngiltere İmparatorluğu dahilinde aynı işi başka yollarla yapmaya çalışıyor; Amerika kabarttığı tariflerle bunu tahakkuk ettiriyor. İtalya fasizmin gayelerinden biri bu; Bulgaristan istiklalindenberi bu hareketle meşhur Yunanistan millî iktisat yolunda ilerli adımlar atıyor.

Bu muazzam tahsisat ve teşkilatla İngilterenin Empire Marketing Board'ın olmak üzere bütün bu memleketlerde bu yolda halkı ve istihlâkçileri ten vir eden teşkilatlar var. Konferanslar veriliyor, kitaplar neşrediliyor, sergiler açılıyor, filmler gösteriliyor, posta pullarının üzerine bile yerli malı kullan diye yazılar basılıyor. Bütün dünya yerli malı

beklemek çok tehlikeli. İş etrafıca görecektik edecek ve umumî cereyanlar hakkında müstahsilleri vakitlen vir edecek teşekküllere ihtiyaç var. Tiftiklerimizi niçin satılmıyor, yapıtı niçin düşüyor, ürün ve ihracatlarımız niçin esbî kadara rağbet yok, fındıklarımızı niçin güç müştəri buluyor, tütünümüz Yunanistan nasıl rekabet ediyor, zeytin yağlarımız ve salınlarmızla karşı bir ihracat ticareti yapmak nasıl kâbil olur, derilerimizin komisyonerlere kâhın fazla kârını müsahibile vermek kâbil olmasın, memleketin ucuz imalî mülklerin ithalat eynası nelerdir, halkı yerli malı kullanmaya alıstırmak için en kısa yollar hangileridir. Halkı tasarrufa alıştırarak memleketin sermaye kuvveti nasıl yükseltilebilir, az gelirle müreffeh bir hayat idamesi yolları halka nasıl

tralm bütün memleket 270 şubesi vardır. Bu şubeler memleketin iktisadî cümleli asabiyyetinin hassas kolları olmaktadır. Bu kolların istenilen hassasiyeti kazanabilmesi için bu şubelerde fabrikalar, atömler, vatandaşların işlerini asıl fedakârlıkla benimsemeleri ve halkın bu şubelere karşı aramı alâkayı göstermeleri lâzımdır. Ta ki memleket memleket bu yeni ve hayati teşebbüsünde şurur ve şimşilli adımlarla ilerlesin, üyâş cephede olduğu gibi, belki daha etkin olan iktisadî cephede de mezaifler olsun. Bugün başlayan iktisat haftası iktisat mektebidir. Bu haftayı can gözü ile takip edin ve can kulağı ile dinleyin, düşünün, şahsî fikirler, şahsî kanaatler edin. Bu yeni kanaatleriniz 1831 senesinde takip edeceğinize iktisadî yolları tayin ve tesbitte size rehber olsun.

Kaynak: Hâkimiyeti Milliye, 13 Kanunuevvel 1930.

Ek-24: Türkiye güzeli Keriman Halis'in yerli malı tüketimiyle ilgili halkı yönlendirici sözleri.

İKTİSAT— 5 Kuruş.
No. 11.
VE
TASARRUF

Birinci Teşrin - 1932

Çıkaran: Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti — Ankara.
Neşriyat Müdürü: Dr. VEDAT NEDİM.

Türk güzeli
niçin
Cihan Güzeli
oldu?
Çünkü,
Türk güzeli;
Türk üzümü,
Türk fındığı
Türk inciri,
ile
beslendi!

Keriman Halis Ecenin vatandaşlarına tavsiyesi:
“Sağlam ve güzel olmak istiyorsanız,
siz de, benim gibi,
Türk üzümü, Türk inciri, Türk fındığı yiyiniz!”

Kaynak: Gökhan Akçura, Kumbara Öyküsü, s. 45.

Ek-25: Birinci Ziraat Kongresi'nin açılış konuşmasını yapan İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Kâtibi İzmir Mebusu ve Birinci Ziraat Kongresi başkanı seçilen Rahmi Bey'le ilgili Hâkimiyet-i Milliye'de çıkan yazı.

Kaynak: Hâkimiyeti Milliye, 6 Kânunusani, 1931.

Ek-26: Ziraat Sergisi'nde Macar Pavyonuyla ilgili Hakimiyet-i Milliye'de çıkan yazı.

Sergide Macar pavyonunda teşhir edilen eserlerden bir kısım

Kaynak: Hâkimiyeti Milliye, 6 Kânunusani, 1931.

Ek-27: Ziraat Sergisi'nde Rus pavyonuyla ilgili Hakimiyet-i Milliye'de çıkan fotoğraf.

Ziraat sergisinde Rus pavi yonundan bir köşe.

Kaynak: Hâkimiyeti Milliye, 11 Kânunusani 1931., s.8.

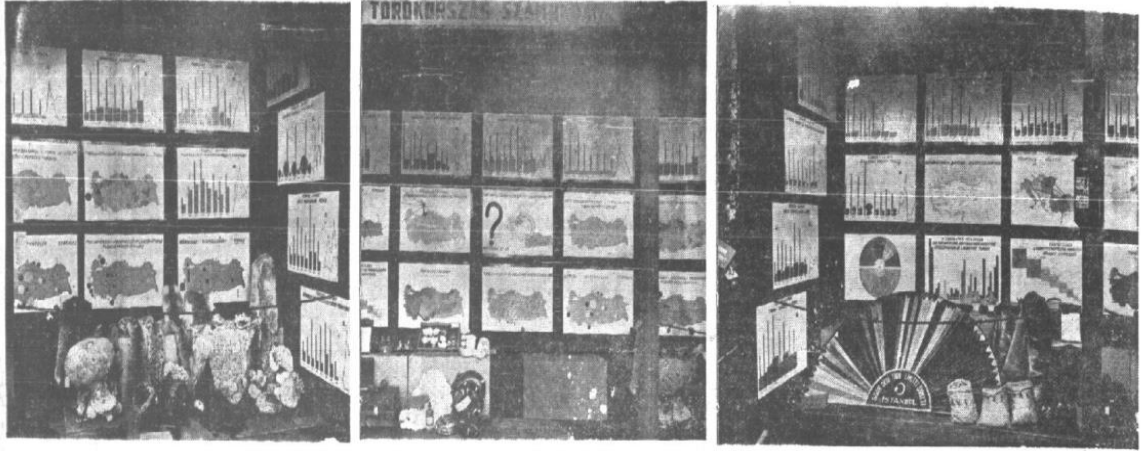
Ek-28: Atatürk'ün Ziraat Sergisi'nin pavyonlarını ziyaretleri esnasında Hakimiyet-i Milliye'de çıkan fotoğraf.

Gazi Hz. Beyoetü'del Ziraat Teknik Sergisinin paviyonlarına ziyaretleri esnasında

Kaynak: Hâkimiyeti Milliye, 10 Kânunusani, 1931.

Ek-29: Budapeşte Sergisi'nde Türk pavyonu'na ait Hakimiyet-i Milliye'de çıkan fotoğraflar.

Adetlerle Türkiye kögesi: İktisadî hayatımızın muhtelif safhalarına ait grafikler ve haritalar.

*Naibi hükûmet Amiral Horti. cenap ları ve zevceleri türk pavyonunu ziya-
ret ettikten sonra deftere imzalarını atarlarken.*

Kaynak: Hâkimiyeti Milliye, 10 Haziran, 1931.

Ek-30: Tasarruf Cemiyetine giren İzmir hanımları esaslı bir mücadele programı hazırladı başlıklı haber.

Tasarruf Cemiyetine giren İzmir hanımları esaslı bir mücadele programı hazırladılar

İzmir Tasarruf Cemiyeti Göztepe mevki
[Ortadaki zat İzmir

kadınlar kolu ve cemiyet heyeti idaresi
Valisi Kâzım Paşadır]

İzmir 14 (Hu. Mu.) — İktisat ve Tasarruf Cemiyeti İzmir kadınlar kolu bir kaç gündenberi teşekkül etmiştir. Kadınlar kolunun şimdilik tanzim ettiği iş programı şu suretle hulâsa olunabilir:

1 — Kadınlar kolu muhtelif semtlerde tanıdıkları hanımları cemiyete aza kaydedeceklerdir.

2 — Kabul günlerinde iktisat ve tasarruf ve bilhassa yerli malları mes'eleşi konuşma mevzuunun en

mühimlerini teşkil eyliyecektir.

3 — Kadınlar arasında muhtelif mahallerde konferanslar vermek üzere beş hanım seçilecektir.

4 — Kadınlar kolu, yerli mallarında göreceği kusurları, yerli malı yerine ecnebi malı ve yahut ecnebi malı yerine yerli malı satanları tesbit ve cemiyete bildireceklerdir.

5 — Kadın terziler ve dikiş yurtları yerli malından elbise diktireceklerine yüzde yirmi beş tenzilât yapacaklardır.

Kaynak: Cumhuriyet, 15 Teşrinievvel, 1931.

Ek-31: Sumer Bank reklamı aracılığıyla kadınlar için yerli malı kullanımının teşvik edildiği çalışma.

Kaynak: Cumhuriyet, 12 Kanunusani, 1934.

Ek-32: Kadınları yerli malı tüketimine yönlendirmeyi amaçlayan reklam çalışması.

Hanim efendiler:

Bilcümle mübayaatınızı tercihan:

Yerli mallar pazarı

Müessesesinden yapınız!. Bütün malları: Hem en şık hanımları fevkalâde memnun bırakacak derecede zarif; hem dayanıklı; hilesiz; hem: Gayet ucuzdur,. Bu üç mühim arzunuzu bir arada cemedan müessese : Yalnız

Yerli mallar pazarı

Müessesesidir. İstanbul: Bahçekapı: Birinci Vakıf han altında: Tel. - 20517

Âileleri mesut eden şey

İş Bankası Kumbaralarıdır.

Hanımefendiler: Çocuklarınızı bayramda sevindirmek isterseniz onlara alacağınız yegâne hediye (İş bankası kumbarası) olsun.. Hem evlâdınızı sevindirmiş; hem de onlara pek müfit bir iktisat dersi vermiş olursunuz. Bayramda çocuklarınıza:

İŞ BANKASI KUMBARASI ALINIZ.

İNHİSAR LİKÖRLERİ 2 İNHİSAR LİKÖRLERİ

Kaynak: Cumhuriyet Kadını, Mart 1934, cilt-1 sayı-2.

KAYNAKLAR

1. Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

30.10.0.0.166.154.1

30.18.1.2. 5.42.20

30.18.1.2.17.8.7

30.18.1.1. 2.38.17

51.0.0-0. 12.101.20

490.1.0.0.14.76.2

30.10.0.0. 166.154.1

490.1.0.0.3.14.7

30.10.0.0.166.155.6

490.1.0.0.3.15.1

30.10.0.0.166.156.4

490.1.0.0.4.19.23

51.0.0.0.4.36.9

490.1.0.0.4.21.31

30.10.0.0.171.187.38

30.18.1.2.91.63.19

490.1.0.0.1453.23.1

30.1.0.0.11.63.4

30.18.1.2.101.8.14

30.1.0.0.11.64.9

30.10.0.0.163.141.12

30.10.0.0.163.141.17

30.1.0.0.76.478.17

30.18.1.2.163.70.3

2. RESMÎ YAYINLAR

TC Resmi Gazete, 2005: 25699.

3. SÜRELİ YAYINLAR

a. Gazeteler

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Ulus

b. Dergiler

Çocuk Duygusu

İktisat ve Tasarruf Dergisi

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Dergisi

4. BASILI ESERLER VE MAKALELER

Akçura, Gökhan, *Bir Kumbara Öyküsü*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.

Akçura, Gökhan, *Türkiye’de Sergicilik ve Fuarçılık Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009

Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001

Aktan, Okan H., “*Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık*”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75.Yılı Özel Sayısı, S.29-36, Ankara, 1998.

Aktan, Reşat, *Türkiye İktisadı*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1978

- Aktaş, Melike, “*Kültürel- Ekonomik Model Çerçevesinde Milli İktisat Ve Tasarruf Cemiyeti Halkla İlişkiler Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme*,” Selçuk İletişim Dergisi, Sayı.13(2). S.975, Konya, 2020.
- Akyıldız, Hüseyin ve Eroğlu, Ömer, “*Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları*”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı 9 (1), S.43-62., Isparta, 2004.
- Altan, Mehmet, Kapitalizm Bu Köye Uğramadı, AFA Yayınları, İstanbul, 1994.
- Altan, Mehmet, Darbelerin Ekonomisi (2. Baskı), İyi adam Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Altıparmak, Aytekin, “*Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Müteşebbis Sınıfının Gelişimi*”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 1 (1), s. 65-88, Balıkesir,1998.
- Altıparmak, Aytekin, “*Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayinin Gelişimi*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 13, S.43-39, Kayseri, 2002.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, İstanbul, 2008, s.466.
- Aydemir, Şevket Süreyya, İkinci Adam, II. Cilt, Evrim Matbaacılık, İstanbul, 2009.
- Aysan, Mustafa Aydın, Atatürk’ün Ekonomi Politikası, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A. Ş., İstanbul, 1980.
- Berk, Gözde Göncü, “Sümerbank İşletmelerinde Tasarıma Dair İçerik Analizi: Sümerbank Süreli Yayınları Üzerine Bir Çalışma”, *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 16/Yaz, 2016, s.111-120.
- Boratav, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi: 1908–2005, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Boratav, Korkut, Türkiye’de Devletçilik, İmge Kitabevi, Ankara,2006.
- Cem, İsmail, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi, Can Yayınları, İstanbul, 2002.
- Cihan, Ali Rıza, İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1992.
- Coşkun, Ali, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi*”, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı 4, S.72-77, İstanbul, 2003.

- Çavdar, Tevfik, Türkiye’de Liberalizm 1860-1990, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992.
- Çavdar, Tevfik, Devralınan İktisadi Miras, Cumhuriyet Dönemi *Türkiye Ansiklopedisi* C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Çavdar, Tevfik, Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960), İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Çelebi, Esat, “Atatürk’ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri (1923-2002),” Doğu Üniversitesi Dergisi, Sayı 5, s.17-50, İstanbul, 2002.
- Çevik, Seyfullah, “*Tasarrufların Yönlendirilmesinde Devletin Rolü*”, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı. 5. İstanbul, 1988.
- Derin, Haldun, Türkiye’de Devletçilik, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul,1940.
- Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Başbakanlık Matbaası, Ankara,1963.
- Diulio, Eugene, A., Makroekonomi (Çev.:Aslı,Y.Gökdere) (3.Baskı), Evrim Yayıncılık, İstanbul. 1988.
- Douglas, Mary ve Isherwood, Baron, Tüketim Antropolojisi (Çev.: E. A. Aytekin), Dost Kitapevi, Ankara,1999.
- Duman Doğan, “Yerli Malı Haftaları”, Tarih ve Toplum Dergisi, sayı 19/111, (Mart), S.143-147, İstanbul, 1993.
- Duman, Doğan, “*Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, S.127-141, İstanbul, 2002.
- Duman, Doğan ve Doğdu, Mustafa, 2015, “*Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Tasarruf Bilinci Oluşturma Çabaları*,” Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C/S XV/31. S.201-221, İstanbul, 2015.
- Düzgün, Recep, “*Türkiye’de Özel Tasarrufların Belirleyicileri*,” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı 32, S.173-189, Kayseri, 2009.
- Eldem, Vedat, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

- Elmacı, Mehmet Emin, İttihat-Terakki ve Kapitülasyonlar, Homer Kitabevi, İstanbul, 2005.
- Erdem, Ş. Can, “Atatürk’ün Milli İktisat Politikasına Bir Örnek Yerli Malları” *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007, Cilt 1, Atatürk Araştırma Merkezi Bildiriler*, S.1340-1375, Ankara, 2010.
- Eren, Ali Asgar, Tuna, Serkan, “Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Beslenme, Giyim, Kreş ve Okul Olanakları (1935-1950)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 63/Güz, 2018, s.165-202.
- Ergin, Feridun, “Birinci Dünya Savaşında ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı II/7, Ankara, 1986.
- Eroğlu, Hamza, Türk İnkılap Tarihi, Savaş Yayınları, Ankara, 1990.
- Eroğlu, Nadir, “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, C (S) XXIII (2), S.63-73, İstanbul, 2007.
- Ersoy, Ali Fuat ve Demirci, Aybala, “Geçmişten Günümüzde Türk Ailesinde Tasarrufa İlişkin Değişimler”. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, s.295-303, Ankara, 2007
- Fındıkoğlu, Ziyaettin Fahri, Türkiye’de Kooperatifçilik, İstanbul, 1953.
- Genç, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000.
- Genç, Mehmet, “Klasik Osmanlı sosyal-İktisadi sistemi ve Vakıflar” *Vakıflar Dergisi*, S.42., Ankara, 2014
- Gökay, Bülent, Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Gökçen, Ahmet M., “Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, s.3255-3269 Ankara, 1998.
- Gündüz, Aka. 1935. “Marş” *İktisat ve Tasarruf Dergisi*. S.6., Ankara, 1935
- Güneş, İhsan, Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri, *Atatürk Araştırma Merkezi*, c.IV, 12, s.764-767, 1988.

Heaton, Herbert, Avrupa İktisat Tarihi II (Çev.: M.A. Kılıçbay) (1.Baskı), Teori Yayınları, Ankara, 1985.

Hiç, Mükerrerem, “Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:23-24, s.3285-3292, Cumhuriyet Özel Sayısı V, Ankara, 1998.

İhtisas Raporları, 1931 Birinci Ziraat Kongresi .C.1. Ankara. S.VI-VII

İnalcık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çev. Ruşen Sezer, 3. Bsk., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

İnan, Afet, Devletçilik ilkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı, 1933. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1972.

Kal’a, Ahmet, “Cumhuriyet Ekonomisinde İlk Dönem Gelişmeler” (1923-1939), Yeni Türkiye Dergisi, 23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, S.3305-3311, Ankara, 1998.

Karal, Enver Ziya, III. Selim’in Hat-tı Hümayunları, Nizam-i Cedit (1789- 1807), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Kaya, Asil, Harabeler Üzerinde Cumhuriyet Abidesi İzmir Fuarı, İzmir Büyükşehir Belediyesi, s.10-29.

Kazgan, Gülten, 2008. Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929–2001), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008,

Kazgan, Gülten, Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

Kepenek, Yakup ve Yentürk Nurhan, Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.

Keyder, Çağlar, Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929), Yurt Yayınları, Ankara,1982.

Keyder, Çağlar, İktisadi Gelişmenin Evreleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Kılıçbay, Mehmet Ali, Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Devleti Üretim Tarzı, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1982.

- Kipal, Ulaş ve Uyanık, Özgür, Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.
- Koçak, Orhan, Atatürk'ün Bankası Türkiye İş Bankası, 2001, s.49-59.
- Koçtürk, O. Murat ve Gölalan Meryem, “1923-1950 Türkiye Ekonomisinin Yapısal Analizi”, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, Sayı 45 (2), S.48-65, Ankara, 2010.
- Kor, M., “Türkiye Ekonomisi”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Köklü, Aziz, Türkiye'de Para Meseleleri, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947
- Kuruç, Bilsay, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- Küçük, Yalçın, Türkiye Üzerine Tezler 1:1908-1998, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, TTK Basımevi, Ankara, 1993.
- Makal, Ahmet “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emegi”, *Çalışma ve Toplum*, 2010/2 s. 13-36.
- Manisalı, Erol, İktisada Giriş, Gülyay Matbaası, İstanbul, 1980.
- Mardin, Şerif, Türk Modernleşmesi, Makaleler 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Mehmed, Cavid Bey, İktisad İlmi, (Çev.: Sema Alpın Çakmak), Liberte Yayınları, İstanbul, 2001.
- Meray, Seha L., 2001, Lozan Barış Konferansı / Tutanaklar-Belgeler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1930, Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtları. s.703.
- Mutlu, Sevda, 2007, “1930’lar Türkiye’sinde Devletçilik Tartışmaları”, C.Ü Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 8, Sayı1, S.31- 52. Sivas, 2007.
- Müderrişoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Nedim Vedat, “Sergiden Aldığımız En Büyük Ders” Sergi ve Kongre, S.1., 1931
- Nişancı, Şükrü, 15-16. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti İktisat Zihniyeti, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul, 2002.

- Oktar, Suat, “*Cumhuriyet’in Başında Parasal Sorunlar ve Merkez Bankasının Kurulması*”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, C(S) XIV (2), S.244-251, İstanbul, 1998.
- Ortaylı, İlber, *Gelenekten Geleceğe*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2004.
- Ökçün, A. Gündüz, “*İzmir İktisat Kongresi*”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Ökçün, A. Gündüz, “*Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı 1913*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 30 (1), S.25-44, Ankara, 1975.
- Öney, Ayhan, *İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1978.
- Önsoy, Rıfat, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti Sanayi ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988.
- Önsoy, Rıfat, *Osmanlı Borçları 1854-1914*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.
- Özer, Sevilay, 2013, “*1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Çerçevesinde Yerli Malı ve Tutum Haftası Kutlamaları*,” International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı8 (5), S.595-613, 2013.
- Öztan, Güven Gürken, *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul, 2011.
- Parasız, M. İlker, *Türkiye Ekonomisi, 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.
- Rist, Charles, *Tasarruf Teorisi (Çev. Bedri Gürsoy)*, Payot & Cie, Paris, 1921.
- Sabır, Hasan, “Atatürk’ün İktisat Zihniyeti”, *Dış Ticaret Dergisi*, C(S) 8 (28), S.77-92, Ankara, 2003.
- Sanayi Kongresi Raporlar Zabıtları, *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Yayını*, Ankara, 2008.
- Sancak, Ercan ve Demirci, Nedret, “*Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi*”, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (2), S.159-198, Bolu, 2012.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih 1918–1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

- Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul, 2000.
- Soule, George ve Antell, Gerson, 2001, Herkes İçin Ekonomi (Çev.: Nejat Muallimoğlu) (4. Baskı), Avcıol Basım Yayım, İstanbul, 2001.
- Stewart, Michael, Keynes Devrimi (Çev.: Asım Baltacıgil), Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1980.
- Sungu, İhsan, “Tasarruf Terbiyesi” Varlık Dergisi, C.4. Sayı 84, S.178-181, İstanbul, 1937.
- Süar, Tülay, Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Süreç İçinde Genel Bir Bakış, Sancak Matbaası, İzmir, 1998.
- Şahin Kurnaz, Feyza, “İlk TBMM’nin Tasarruf Tedbirlerine Bir Örnek; Düğünlerde Men’i İsrâfat Kanunu ve Kamuoyundaki Yansımaları”, Atatürk Dergisi, Sayı 2, S.25-55 Erzurum, 2013.
- Şahinkaya, Serdar, Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Şener, Sefer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 7, Sayı 1, S.73-92, Kocaeli, 2004.
- Şengür, Mehmet ve Taban, Sami, “Türkiye’de Hane Halkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri,” Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Sayı 3, S.29-53, Uşak, 2015.
- Tabakoğlu, Ahmet, Türk İktisat Tarihi Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.
- Tanör, Bülent, Kurtuluş Kuruluş, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2003.
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim, 1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları, ODTÜ, Ankara, 1977.
- Tezel, Yahya Sezai, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Toker, Nurdan Güven, 2019. “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplumla Bütünleşme Projesi Olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*”, History Studies, International Journal Of History. V.11, I.2., S.655-679, Samsun, 2019.

Tokgöz, Erdiñç, “Atatürk’ün Tasarruf Politikası”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişimi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, S.35-43, 1982.

Tokgöz, Erdiñç, Atatürk Dönemi İktisat Politikaları, Atatürk’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2002.

Tokgöz, Erdiñç, Düünden Bugüne Türkiye Ekonomi Kurumu (Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti), İmaj Yayınevi. Ankara, 2004.

Toprak, Zafer, Türkiye’de Milli İktisat 1908-1918, Doğan Kitap, İstanbul, 2017,

Trak, Ayşe, Liberalizm-Devletçilik Tartışması (1923-1939), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Tuncer, Baran, Özel Yabancı Sermaye Yatırımları, Türk Ekonomisinde Tasarruf Açığı ve Dış Finansman Sorunları, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1975.

Tuncer, Nihal, Tasarruf Sorunu, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C.IV*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Turan, Gülname ve Ödekan, Ayla, 2009, “*Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Yerli Malı Kavramı ve İstanbul Yerli Malı Sergileri*,” İTÜ Dergisi, C.6, Sayı 2, S.15-26 İstanbul, 2009.

Turan, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi III Yeni Türkiye’nin Oluşumu (Birinci Bölüm) (1923- 1938), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995,

Uzay, Nısfet, Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Kayseri’deki Girişimcilerin Tasarruf Davranışını Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama, İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.

Ülgener, Fehmi Sabri, Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1986.

Yaşa, Memduh, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1980.

- Yavi, Ersal, 2001, *Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır? Günümüz Türkiye'sine Kıssadan Hisseler*, Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2001.
- Yavuz, Şahinde, “*Modernleşme Sürecinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Reklam Serüveni*,” İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2007.
- Yay, Gülsün Gürkan, “*Atatürk Dönemi Para Politikası (1923-1938)*,” Erdem Dergisi, 11 (31), 1998.
- Yazman, Mustafa Ögüt, *Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, TİSA Matbaacılık, Ankara. 1974.
- Yenal, Oktay, *Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi*, TSKB 50. Yıl, İstanbul, 2001.
- Yıldız, Filiz, 2017, “*1930'ların Tasarruf Politikalarında İdealize Edilen Kadın İmgesinin Basında Temsili: Genç Cumhuriyetin Modern ve Tutumlu Kadınları*,” The Journal of Social Science Studies, Sayı 54, S.389-406, Elazığ, 2017.
- Yılmaz, Binhan Elif, 2002, “*Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç*”, Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 4, S.186-198, Antalya, 2002.
- Yorgun, Sayım, “*Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler ve Alternatif Öneriler*”, Çalışma ve Toplum, 6 (3), S.137-162, İstanbul, 2003.
- Yücekök, Ahmet Naki, “*Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1938 Ticaret Sözleşmesi*,” A.U.S.B.F., C.23 (1), Ankara, 1969.
- Yücel, Hüseyin, *Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi*, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2017.
- Yücel, Yaşar, “*Atatürk İlkeleri*” Türk Tarih Kurumu: Belleten Dergisi, C.LII, Sayı 204, S.810-824, Ankara, 1988.
- Yüksel, Hasan, “*Atatürk'ün Devletçilik Anlayışı*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XII (35), S.609-614, Ankara, 1996.
- Zarakolu, Avni, 1982, “*1929–1939 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri*”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.

5. TEZLER

Akın, Tuğba, “*Tasarrufların Makroekonomik Performansa Etkileri: Kuram ve Türkiye Örneği*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2018.

Çetin, Murat, “*Türkiye’nin Tasarruf Sorunu*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004.

Çoban, Yüksel, “*Atatürk Dönemi Tarım, Sanayi ve Ticaret Sergileri*,” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s.144-159.

Durgu, Ümit, “*Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu’nun Türk İmajı ile Batılılaşmaya Verdiği Destek ve Türkiye’ye Kazandırdıkları (1923- 1942)*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Erceyes, Salih, “*Tarihi Açıdan Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)*,” Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2005.

İnan, Mahmut, “*Türkiye’ de 1980 Sonrasında Uygulanan Tasarruf Politikaları ve Tasarrufların Yatırıma Dönüştürülmesinde Vergi Sisteminin Etkisi*,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Koltuk, Nuran, *Batı Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin Askeri ve Mali Kaynakları*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Özdemir, Murat, “*Atatürk Döneminde Sümerbank (1923-1938)*,” Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s.61-70.

Sarıdoğan, Özcan, “*Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Kutlamaları (1929-1949)*,” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Semiz, Yaşar, “*1932-1938 Döneminde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*,” Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1991.

Sönmez, Ülkü Zengin, “*1929 Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Ekonomisine Etkileri*,” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1998.

Torunoğlu T. Elif, 2019, “Hükümet Yapısı Çerçevesinde Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi,” Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2019.

Yavuz, Selma, “*Birinci Ziraat Kongresi, Alınan Kararlar ve Cumhuriyet Dönemi Ziraat Politikalarına Yansımaları*” Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde, 2012.

6. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Akyıldız, Ali, 2001, “Kaime,” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul. C. 24, S.212-215. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaime> 15.04.2020

<https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-iktisat-kongresini-acis-soylevi-izmir> (erişim tarihi 16.02.2021)

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/%C4%B0zmir_Enternasyonal_Fuar%C4%B1 (erişim tarihi: 13.02.2021)

http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aDemirbas=Krt_015138

http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aDemirbas=Krt_017704

Çolak, Ömer Faruk ve Harun Öztürkler, H., 2012, “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Koleksiyonu, Demirbaş No: Krt_015138.

İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Koleksiyonu, Demirbaş No: Krt_017704.

Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hane Halkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”, 14.04.2020, www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/colak.pdf.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100055.pdf, (25.01.2021).

https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/ataturk_konusma/1d4yy.htm, (erişim tarihi: 25.01.2021).

Türk Ekonomi Kurumu, 2020, Dernek Tüzüğü, Erişim tarihi:15.04.2020,

<http://www.tek.org.tr/>.

Türkiye İstatistik Kurumu, 2020, (erişim tarihi: 10.07.2020),
<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

7. ANSİKLOPEDİLER

Akat, Asaf Savaş, *İktisadi Politikalar, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi CIV*, İletişim Yayınları, İstanbul,1985.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı:

Doğum Tarihi:

Medeni Durumu:

Doğum Yeri:

Eğitim Bilgileri

Lise:

Lisans:

Yüksek Lisans: